

OD TEXTU K PREKLADU XVII

2. část

Linguistic Landscape

Editorky

ALENA ĎURICOVÁ

EVA MOLNÁROVÁ

**Praha
2023**

OD TEXTU K PREKLADU XVII

2. část

Linguistic Landscape

Editoroky

doc. PhDr. Alena Ďuricová, PhD.

PhDr. Eva Molnárová, PhD.

Recenzentky

prof. PhDr. Mária Vajičková, CSc.

doc. Mgr. Marketa Štefková, PhD.

Jazyková redaktorka

PaedDr. Hedviga Kubišová, PhD.

Technická redaktorka

PaedDr. Hedviga Kubišová, PhD.

Vydavatel: Jednota tlumočníků a překladatelů

Praha 2023

ISBN 978-80-7374-136-5

Publikácia vznikla v rámci projektu APVV-18-0115 Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy.

OBSAH

PREDSLOV	5
NA PERIFÉRII: JAZYKOVÁ KRAJINA BANSKOBYSSTRICKÉHO KREMATÓRIA A JEHO OKOLIA.....	6
<i>Marianna Bachledová</i>	
JAZYKOVÁ KRAJINA ERLANGENU S DÔRAZOM NA NÁZVY ULÍC A ICH LEXIKOGRAFICKÉ SPRACOVANIE	16
<i>Zdenko Dobrík</i>	
JAZYKOVÁ KRAJINA V SPOLOČNOSTI A VO VÝSKUME.....	23
<i>Alena Ďuricová</i>	
SEMIOTIKA JAZYKOVEJ KRAJINY PREDVOLEBNÝCH BILBORDOV	29
<i>Petra Jesenská</i>	
PRIENIK OBJEKTOV VÝSKUMOV JAZYKOVEJ KRAJINY A ONOMASTIKY	38
<i>Jaromír Krško</i>	
VIZUÁLNE ZOBRAZENIA LOKÁLNEHO CHARAKTERU (NA PRÍKLADE JAZYKOVEJ KRAJINY MESTA ERLANGEN)	51
<i>Eva Molnárová</i>	
Z MINULOSTI JAZYKOVEJ KRAJINY KOMÁRNA	62
<i>Sándor János Tóth – Vojtech Istók</i>	
PAMÄTNÉ TABULE AKO SÚČASŤ JAZYKOVEJ KRAJINY NÁMESTIA SNP V BANSKEJ BYSTRICI.....	70
<i>Jana Štefaňáková</i>	
DIVERSITÄT DER SPRACHLANDSCHAFT DES STADTZENTRUMS IN BANSKÁ BYSTRICA	86
<i>Jana Lauková – Jana Štefaňáková</i>	
ADRESÁR.....	98

PREDSLOV

Publikácii *Od textu k prekladu*, ktorá má už dlhoročnú tradíciu a predstavuje významnú platformu na prezentovanie viacrozmerných prístupov k odbornej komunikácii a skúmaniu odborného jazyka, pribudla v roku 2020 druhá časť. Pod názvom *Linguistic Landscape* prezentuje výsledky výskumov najmä riešiteľského tímu projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*. Každoročne sa v nej však objavujú aj štúdie ďalších výskumníkov (a nie je tomu inak ani v roku 2023), ktorí sa venujú problematike jazykovej krajiny, čím sa postupne plní zámer jej editorov, aby sa stala stálym priestorom na výmenu názorov v širších odborných kruhoch. Veríme, že nastolené aktuálne témy budú inšpirovať k živej diskusii o tejto neustále sa rozvíjajúcej oblasti lingvistiky a poskytnú tiež podnety pre vznik ďalších zaujímavých štúdií a projektov.

Editorky

NA PERIFÉRII: JAZYKOVÁ KRAJINA BANSKOBYSSTRICKÉHO KREMATÓRIA A JEHO OKOLIA

Marianna Bachledová

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract: At the Periphery: The Linguistic Landscape of the Banská Bystrica Crematorium and its Surroundings. Linguistic landscape (LL) research is an interdisciplinary field, which transcends the borders of linguistics. Key works include Bourhis, Landry (1997) who have defined it as the language of texts used on signs placed in a specific public space. Bauko (2019) expanded this definition by extralingual signs. This topic has also been addressed by the Scollons (2003), Kelly-Holmes (2005), Backhaus (2005), and Blackwood – Tufi (2015). In Slovakia, this field has been researched mainly by the team based at the Faculty of Arts, Matej Bel University but also Istók, Tóth, Lőrincz (2022), and Gašová (2022). In this paper, the LL research methodology is applied to a very specific place within Banská Bystrica City – the crematorium and its immediate surroundings. The goal is to identify specific features of the language used on the signs placed on the crematorium building and objects in its close vicinity to expand the knowledge about the linguistic landscape of Banská Bystrica.

Key words: linguistic landscape, Banská Bystrica, crematorium

1 Úvod

Výskum jazykovej krajiny je interdisciplína, ktorá prekračuje hranice lingvistiky a prepája sa s geografiou, sociológiou či dokonca politológiou. Medzi kľúčové práce v tejto oblasti patrí štúdia Bourhisa a Landryho z roku 1997, ktorí po prvýkrát použili pojem jazyková krajina a zadefinovali ju ako jazyk textov použitý na nosičoch umiestnených vo verejnom priestranstve na určitom mieste. Bauko (2019) túto definíciu doplnil o extralingválne znaky a ponúkol alternatívny názov „onymická krajina“ (2022). K ďalším dôležitým prácam patrí výskum R. Scollona a S. W. Scollonovej (2003), Kelly-Holmesovej (2005), Backhousa (2005) či Blackwooda – Tufiovej (2015).

Témou jazykovej krajiny sa v našich podmienkach zaoberal hlavne výskumný tím na FF UMB pod vedením prof. Schulzeho a neskôr doc. Ďuricovej v rámci projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*. V rámci tohto projektu boli skúmané viaceré javy v JK, napríklad základy metodiky (Jesenská, 2020); vytváranie jazykovej krajiny z perspektívy sociálneho konštruktivismu a jeho vplyvu na urbanonymá (Dobrík, 2020); expresivizácia jazykovej krajiny prostredníctvom dialektu (Krško, 2020); kontext textu a obrazu (Lauková, 2020); multimodálne aspekty jazykovej krajiny (Molnárová, 2021) či rodovo vyvážený jazyk a pamätné tabule (Štefaňáková, 2020). Výskumný tím Istók, Lőrincz a Tóth skúmali jazykovú krajinu Komárna (2020), o rok neskôr táto trojica (2022) porovnávala JK Komárna a Komáromu; Zuzana Gašová skúmala jazykovú krajinu Bratislavy (2022). Samozrejme, nejde o vyčerpávajúci výpočet odborných prác na Slovensku, ktoré na túto tému vznikli, ale možno konštatovať, že v rámci uvedeného projektu boli v posledných rokoch dôkladne zmapované najmä vybrané miesta na Slovensku, v Maďarsku a Nemecku.

Ako zaznelo na konferencii *Odborná komunikácia v zjednotenej Európe*, ktorej 20. ročník sa konal v Banskej Bystrici v dňoch 5. – 6. októbra 2022, lingvistická krajina predstavuje nielen spôsob komunikácie s verejnosťou, ale plní aj funkciu pamäte, pretože prostredníctvom jazyka reflektuje dianie v spoločnosti. Výskum jazykovej krajiny je nekonečný projekt, pretože priestor okolo nás sa mení rýchlejšie, ako naň lingvistické skúmanie dokáže (aj pri najlepšej vôli) reagovať. Predložená štúdia má synchrónny charakter a jej cieľom je zachytiť v konkrétnom časovom bode jazykovú krajinu jedného špecifického miesta v rámci Banskej Bystrice, a to mestského krematória i jeho najbližšieho okolia, a prispieť tak k mapovaniu jazykovej krajiny tohto mesta.

2 Kremačné hnutie a história banskobystričského krematória

Počiatky kremačného hnutia v našich zemepisných šírkach siahajú k prelomu 19. storočia. V slovanských zemiach bol prvým dôležitým medzníkom v tomto kontexte vznik *Společnosti pro spalování mrtvol*¹ v Prahe v roku 1899 s cieľom verejne propagovať myšlienku kremácie. V roku 1909 bolo zriadené *Krematorium – spolok pre spaľovanie mŕtvych*, ktorého banskobystričská odnož (zal. r. 1930) sa významne zaslúžila o to, že dnes stojí banskobystričské krematórium. Prelomový v tomto smere bol rok 1960, keď vláda ČSSR schválila uznesenie o výstavbe štyroch krematórií na území Slovenska. Spolok *Krematorium* sa medzitým premenoval na *Spoločnosť priateľov žehu*. Po zmene ČSSR na ČSFR (1969) bola na Slovensku ustanovená *Slovenská kremačná spoločnosť* (Juriga, Molitoris, 2009)².

Areál banskobystričského krematória sa nachádza na okraji mestskej časti Kremnička smerom na Zvolen. Toto vyvýšené miesto je zo západnej strany obklopené lesom a je súčasťou východného úpätia nástupnej pahorkatiny kremnických hôr. Autorom architektonického návrhu je Ing. Arch. Igor Teplan, ktorý na ňom pracoval v rokoch 1966 – 1967 (Slovenská komora architektov). Základný kameň bol položený v roku 1967, no s výstavbou sa začalo až v roku 1973. Prevádzka bola spustená 1. decembra 1980 (Fajčíková, 2017) a pokračovala takmer štyri desaťročia. V roku 2016 dosiahli kremačné pece havarijný stav, a hoci sa obrady v Banskej Bystrici uskutočňovali, zosnulých museli pohrebne služby niekoľko rokov rozvážať na kremáciu do iných miest. Kremačná spoločnosť v Banskej Bystrici ukončila svoju činnosť v roku 2017, pretože podľa názoru samotných členov splnila svoje poslanie (Fajčíková, 2017). Krematórium Banská Bystrica sa po niekoľkoročných peripetiách s dodávateľmi podarilo mestu znovu prevádzkovať v októbri roku 2023 (Marhefková, 2023). Prevádzkovateľom *Krematória Banská Bystrica* sú v súčasnosti Záhradnícke a rekreačné služby (ZAaRES), príspevková organizácia mesta Banská Bystrica.

3 Jazyková krajina banskobystričského krematória

Ako som avizovala v úvode, cieľom príspevku je zachytiť súčasný stav jazykovej krajiny banskobystričského krematória a jeho okolia, konkrétnejšie, identifikovať špecifiká jazyka použitého na označeniach umiestnených na budove a v areáli krematória, ako aj v jeho bezprostrednom okolí. Ide o dva stavebné objekty (obradná budova a sociálno-prevádzková budova) a väčšie množstvo voľne stojacich objektov menších rozmerov. Do areálu krematória patria aj kolumbárium a urnový háj, ktoré som v rámci terénneho výskumu tiež preskúmala, ale objem dát nazbieraných na tomto mieste si vyžaduje samostatnú štúdiu.

Landry a Bourhis (1997) delia nosiče na oficiálne (top-down) a neoficiálne (bottom-up), respektíve štátne a verejné. Ja však budem v kontexte tejto štúdie používať termíny „oficiálne“ a „neoficiálne“. Materiál som zbierala počas dvoch návštev krematória v auguste roku 2023, konečný počet vzoriek identifikovaných na vymedzenom priestore dosiahol 72. Vzorky som na základe analýzy roztriedila do troch kategórií: 1) typ nosiča, 2) oficiálny/neoficiálny charakter, 3) spôsob oslovenia recipienta. Svoje zistenia som sa následne pokúsila interpretovať.

Na mapke možno vidieť areál, v rámci ktorého som zbierala dáta. Začala som od zastávky MHD v Kremničke, ktorá obsahovala viacero nosičov. Prvým je nálepka reklamnej firmy euroAWK, ktorá sa špecializuje na vonkajšiu reklamu³, a spravuje reklamné plochy na tejto zastávke. Veľkoplošná nálepka na presklenej zadnej stene zastávky súvisí s neďalekým Pamätníkom obetí fašizmu v Kremničke a zobrazuje mapu masových hrobov – do nich nacisti ukladali obeť Masakry v Kremničke, ktorý prebiehal v rokoch 1944 a 1945. Nálepka „odstúpim hrob“, ktorú niekto nalepil na stĺpik zastávky, predstavuje neoficiálny nosič, ten je umiestnený v podstate nelegálne. Značku „zastávka“ som pre účely tejto práce považovala za jeden nosič; nachádza sa na ňom ikona autobusu, čísla liniek, ktoré tadiaľto premávajú, logo MHD Banská Bystrica, pod ním cestovné poriadky, informácie o druhoch a cene cestovných lístkov, návod, ako si kúpiť lístok cez mobil, podmienky bezplatnej prepravy. Je tu tiež nálepka s piktogramom preškrtnutej cigarety, ktorá sa odvoláva na príslušný zákon o zákaze fajčenia na zastávkach. Texty na tomto nosiči sú prehľadné, písané heslovite

¹ Pozri podrobnejšie: <https://www.pohreb.cz/spolecnost-pratel-zehu>; *Stanovy Společnosti pro spalování mrtvol, Praha, 2004*. Obálka knihy dostupná na: <https://www.antikavion.cz/kniha/stanovy-spolecnosti-pro-spalovani-mrtvol-1904?produkt=533691>

² <https://adoc.pub/radnine-radnine-noviny-mesta-banska-bystricac13d315280e8c0e3b9696c8a6360e3ff50546.html>

³ <https://euroawk.sk/>

a využívajú generické maskulínium (napr. *žiak, držiteľ preukazu, sprievodca*).

Obr. 1 Mapa areálu Krematória v Banskej Bystrici

Medzi zastávkou a križovatkou, kde sa odbočuje ku krematóriu, je smerová tabuľa s nápisom „KREMATÓRIUM [a pod tým] URNOVÝ HÁJ“. Na ceste je bielou farbou namaľované X, pravdepodobne ide o geodetickú značku. Nachádza sa tu aj dopravná značka „Daj prednosť v jazde!“ Cestou od križovatky po sociálno-prevádzkovú budovu sa nenachádza žiadny nápis.

Sociálno-prevádzková budova (obr. 2) má spredu na fasáde umiestnenú tabuľu s nápisom „SPRÁVA CINTORÍNOV a KREMATÓRIA“.

Obr. 2 Sociálno-prevádzková budova

Budovu som najskôr obišla sprava; pri nej je umiestnený kontajner na sklo so zvislým nápisom „SKLO“ a s nálepkou, na ktorej sú inštrukcie o triedení odpadu. Na pravej strane budovy sa nachádza vyhradený fajčiarsky priestor, ktorý označuje modro-biela tabuľka s piktogramom. Zozadu sa v tejto budove nachádzajú toalety označené šípkami, ich dizajn evokuje 80. roky. Vzápätí sa informácia opakuje priamo na dverách, ale tabuľka zmenila farbu z modrej na čiernu. Okrem toho je tu nalepený oznam pre návštevníkov, v ktorom ich správa cintorína žiada, aby kvety nehádzali do košov na toaletách. Oznam je opatrený pečiatkou, aby pôsobil oficiálne (obr. 3). Vzhľadom na to, že nejde o rozkazovaciu ani zvolaciu vetu, zrejme by táto

žiadosť nemala byť ukončená výkričníkom. Nižšie sa nachádza rozkaz „PRI ODCHODE: ZATVORTE VODU, VYPNITE SVETLO A ZATVORTE DVERE!“. Každý oznam má iný font aj zarovnanie; ad hoc oznamy sú vytlačené na kancelárskom papieri a uložené do euroobalu, v lepšom prípade zaliate do fólie.

Po príchode do budovy krematória na nás „skríkne“ ďalší nápis: „Prosím nepoužívať PORUCHA!!!“, pričom slovo porucha je zvýraznené nielen veľkými písmenami a podčiarknutím, ale aj tromi výkričníkmi. Pánske toalety umiestnené vedľa sú označené šípkou s rovnakým dizajnom. Označenie toaliet sa opäť opakuje v čiernom prevedení a opakujú sa aj oba vytlačené oznamy.

Obr. 3 Oznamy na dverách toaliet

Oproti toaletám sa nachádza verejný vodovod s bielym nápisom „PITNÁ VODA“ na čiernom podklade (obr.5) v rovnakom dizajne ako označenie na dverách toaliet. Vedľa je stojan s pomôckami na upratovanie hrobov a polievanie kvetov, erárne predmety sú označené nápisom „ZAaRES“ nasprejovaným cez šablónu (obr. 4).

Obr. 4 Verejný vodovod

Obr. 5 Erárne predmety

Keď obídeme sociálno-prevádzkovú budovu a zastaneme vedľa nej zľava, po pravej strane sa nachádza tabuľa úradných oznamov (obr. 6), ktorú budem pre účely tejto práce tiež považovať za jeden nosič. Nájdeme tu prevádzkový poriadok, ktorý má formu právneho textu; obsahuje 15 článkov, text je opäť v generickom maskulíne. Podpísal ho primátor Ján Nosko. Ďalej sa tu nachádza cenník cintorínskych služieb (nájom hrobového miesta, doplatok za jeho uchovanie, povolenia na kamenárske práce, vstup vozidla, prenájom obradnej siene a služieb *rečníčky* – čo je jediný prípad, keď na nosičoch v tomto areáli namiesto generického maskulína bol správne použitý rodovo citlivý jazyk). V päte cenníka sú uvedené kontaktné údaje a bankové spojenie. Ďalej sa tu nachádza verejný zoznam ľudí, ktorí nemajú zaplatené hrobové miesta v urnovom háji, a napravo zoznam ľudí, ktorým nájom tento rok končí – aj s dátumom aktualizácie.

Obr. 6 Tabuľa úradných oznamov

Zboku sa na budove nachádza hlavný uzáver plynu označený akronymom HUP so zákazom fajčiť a manipulovať s otvoreným ohňom, na tabuľkách sú dvojfarebné nápisy – s čiernym (orientačným) a červeným (súpisným) číslom.

Na rohu budovy stojí automat na sviečky (obr. 8) s nápisom „SVIEČKOMAT“ vyrezaný do plechu. Nachádza sa tu návod na použitie kombinujúci pokyny v rozkazovacom spôsobe, farebné obrázky a inštrukcie, pričom niektoré slová sú zdôraznené hrubým písmom. Napravo je zvislý pás s typmi sviečok, informuje návštevníka o možnostiach ich nákupu; obsahuje fotky aj slovný popis. Na bočnej stene automatu je uvedený kontakt na prevádzkovateľa, ktorému treba zavolať v prípade, že sviečkomat má poruchu. Otočné gombíky sú označené nálepkami s inštrukciami v rozkazovacom spôsobe: „KÚPTE KAHANEC / Vložte mincu“ [sic!] a obrázok dvojeurovej mince. Dve horné nálepky sú nalepené na zvislej stene automatu, štyri spodné sú na krytoch gombíkov umiestnené horizontálne (zhora), aby si ich recipient dokázal pohodlne prečítať. Z pravej strany automatu (obr. 7) je grafika anjela, vľavo hore by mal byť kontakt na servis, ale ten je z nejakých dôvodov nalepený spredu, čiže mimo miesta na to určeného. Nachádza sa tu aj upozornenie, že objekt je sledovaný kamerou, a firmonymum ZNICZOMATY, čo je názov poľského distribútora sviečkomatov.

Obr. 7 Sviečkomat (pohľad z boku)

Obr. 4 Sviečkomat (pohľad spredu)

Obr. 5 Nosiče na dverách sociálno-prevádzkovej budovy

Odtiaľto som sa pri prieskume vrátila k prednej strane sociálno-prevádzkovej budovy k nosičom umiestneným na prvých z dvoch dverí (obr. 9). Nápis „URNOVÝ HÁJ A CINTORÍN NÁMESTIE ŠTEFANA MOYSESA“ a „CENTRÁLNE POHREBISKO KREMNIČKA“ naznačujú, že v prvej kancelárii (naľavo) sídli správa týchto troch cintorínov. Pod nimi sa nachádza stručný operatívny nápis „TLAČÍŤ“, vedľa ktorého je nálepka s oznamom o akceptovaní platobných kariet. Je tu aj oznam s otváracími hodinami a zoznamom poskytovaných služieb, v jeho hlavičke aj päte sú kontaktné údaje, podpísané vedúcim prevádzky Ing. Ján Snopkom. Smerová šípka s nápisom „Príemské cintoríny“ nás informuje, že ich správu nájdeme vo vedľajšej kancelárii. Na okne medzi týmito dvoma vchodmi do budovy je umiestnená nálepka firmy ALTYS, ktorá potenciálnych narušiteľov poriadku informuje, že tu nainštalovala elektronický bezpečnostný systém. V druhej kancelárii (napravo) sídli podľa nosiča na dverách kancelária správy príemských cintorínov, ale nedozvedáme sa, ktoré cintoríny to presne sú. Opakuje sa nálepka bezpečnostnej služby, na okne však pribúda červeno-biela nálepka ohlasovne požiaru a modro-biela nálepka s nápisom „Miesto vyhradené na fajčenie“, čo je dosť máťúce, lebo to miesto sa v skutočnosti nachádza za rohom.

Na schodisku medzi sociálno-prevádzkovou budovou (sever) a obradnou budovou (juh) sa nenachádza žiadny nosič.

Obr. 8 Tabuľka na fasáde obradnej budovy

Obr. 6 Parkovacie miesto vyhradené pre organistu

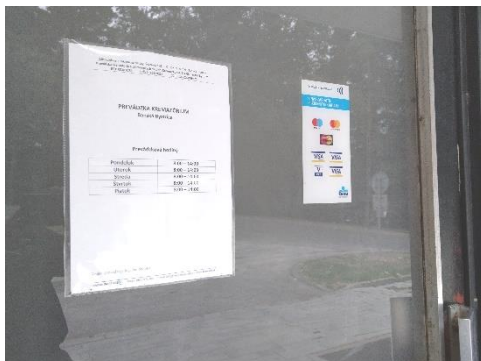
Obr. 7 Servisný vchod (príjem ciel)

Obradná budova víta prichádzajúcich návštevníkov nápisom „VÁŽENÍ NAŠI HOSTIA ŽIADAME VÁS VYPNITE MOB. TELEFÓN V OBJEKTE KREMATÓRIA“, v ktorom chýbajú čiarky (obr. 12). Ako v rámci našej diskusie správne podotkol I. Poláček, táto kostrbatá veta by sa dala interpretovať aj tak, že v objekte krematória sa telefón už nachádza a hostia ho majú nájsť, aby ho vypli. Dizajn má rovnaký ako tabuľky na sociálno-prevádzkovej budove, ale z obsahu je jasné, že pribudla dodatočne. Dvere sú zdobené šesťkrát zopakovanými symbolmi ohňa a dvoma postavami v kutniach (obr. 14). Keďže neobsahujú žiadne verbálne prvky, tieto nosiče som z analýzy vylúčila.

Ak budovu obídeme zľava, objavíme značku „Zákaz vjazdu okrem dopravnej obsluhy“ a upozornenie, že ak ju nebudete rešpektovať, vaše vozidlo bude odtiahnuté, ktorú pre účely tejto práce chápem ako jeden nosič. Nedokážem presne rozlíšiť, ktoré dvere do krematória sú považované za hlavné, lebo tie prvé, umiestnené na severnej strane, majú slávnostný dizajn, ale ľudia čakajúci na obrad sa zvyknú zhromažďovať pri južných dverách do obradnej budovy, kde podľa oznamu sídli „PREVÁDZKA KREMÁTÓRIA“ (obr. 13).

Obr. 9 Vchod zo severnej strany

Obr. 10 Vchod z južnej strany

Obr. 11 Reklama na taxislužby

Na ozname sú uvedené otváracie hodiny, má hlavičku aj päť a opäť ho podpísal Ján Snopko. Na dverách je tiež nálepka s informáciami o akceptovaní platobných kariet. Opakuje sa tu oznam o zákaze používania mobilného telefónu, tentokrát je červeno-biely a vo forme nálepky. Nachádza sa tu aj nálepka so zákazom fajčenia a tri rôzne nálepky s reklamami na miestne taxislužby (obr. 15). Na tejto (južnej) stene krematória je pripevnených 8 značiek, ktoré informujú o vyhradenom parkovaní (telesne postihnutí, 3-x najbližšia rodina, zástupca cirkvi, organista, 2-x stála služba). Informácia obsahuje slovné spojenie „VYHRADENÉ PRE“, ale nasledujúce slovo ostáva z nejakých dôvodov v nominatíve, napr. „VYHRADENÉ PRE ORGANISTA“ (obr. 10). Pri zadnom rohu budovy sa nachádza servisný vchod (určený na príjem tiel z pohrebných ústavov) opatrený upozornením, že objekt je sledovaný kamerovým systémom. Tentokrát tu nie sú uvedené „otváracie“, ale „prijímacie“ hodiny (obr. 11).

Povyše krematória je umiestnená rozvodná stanica plynu opatrená zákazom fajčenia s piktogramom vo forme tabuľky a nálepkou „Nebezpečenstvo výbuchu“, úsmevne umiestnenou na tabuľke „Nebezpečenstvo výbuchu“.

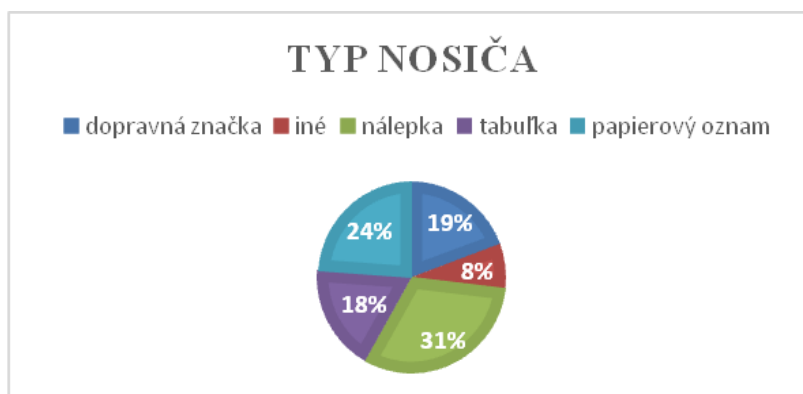
Obr. 12 Rozvodná stanica plynu

Nachádza sa tu tabuľka (s dizajnom typickým pre informačné nosiče očividne vyrobené na zákazku pre krematórium), ktorá oznamuje, kde je kľúč od rozvodnej stanice. Je tu aj tabuľka obsahujúca rovno tri prvky: „Pozor plyn“, „Zákaz fajčiť“ a HUP. Na vedľajšom technickom objekte sa tieto tri nálepky dvakrát opakujú (sú na oboch krídlach dverí) a pribudla nálepka „Nebezpečenstvo výbuchu zóna 2“.

4 Výsledky a diskusia

Na základe vyhodnotenia analýzy zozbieraných dát (N = 67) možno konštatovať nasledovné.

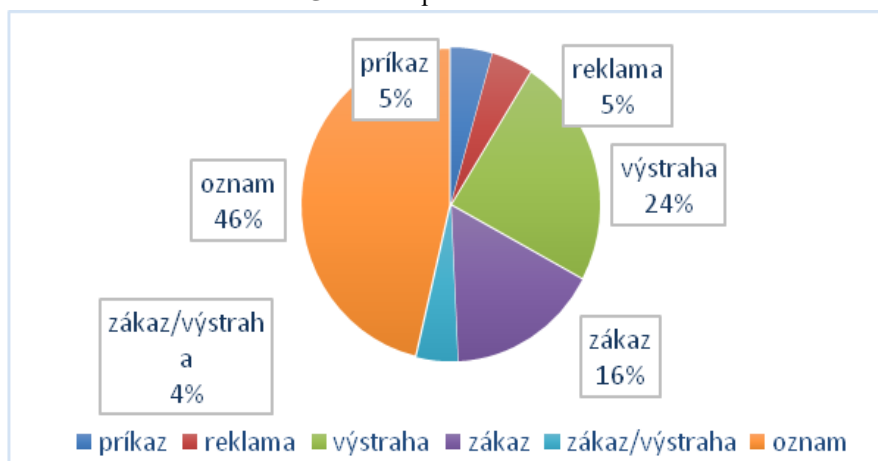
Graf č. 1 Typ nosiča

Nosiče mali najčastejšie podobu nálepiek (31 %), aké sa dajú kúpiť v papiernictvách či predajniach pracovno-ochranných pomôcok, prípadne išlo o nálepky, ktoré si dala vyrobiť konkrétna firma (ALTYS, taxislužby, sviečkomat). Na druhom mieste sú vytlačené papierové oznamy (24 %), čo súvisí s tým, že možnosť vytlačiť si vlastný oznam ad hoc je v porovnaní so získaním ostatných typov nosičov najdostupnejšia. Často obsahovali väčší objem textu (pozri obr. 3 a 6), ktorý treba aktualizovať (cenník, zoznam neplatičov atď.). Počet dopravných značiek bol približne rovnaký ako počet tabuliek, čo však navzájom nijako nesúvisí. Medzi drobné nosiče som zaradila tabuľky, ktoré sa dajú (rovnako ako nálepky) kúpiť, ako aj dizajnové tabuľky vyrobené špeciálne pre krematórium. Čisto z estetického hľadiska by bolo žiaduce zjednotiť dizajn a dať rovnaké tabuľky vyrobiť aj pre kancelárie umiestnené v sociálno-hospodárskej budove, t. j. nahradiť nimi ad hoc vyrobené papierové nosiče zaliate do fólie.

90 % nosičov v skúmanom priestore malo oficiálny charakter, čiže autorom nosiča, resp. Iniciátorom komunikácie bolo (metonymicky povedané) krematórium. Nosiče boli oficiálne v tom zmysle, že ich očividne vyrobili zamestnanci a zamestnankyne samotného krematória, ktoré je vo verejnej, nie súkromnej správe. Ako som však na príkladoch poukázala, nevhodne zvolený spôsob oslovenia, agresívna forma komunikácie či jazykové chyby spôsobujú, že viaceré nosiče pôsobia vzhľadom na charakter miesta neprimerane a.

Graf č. 2 Spôsob oslovenia

Z hľadiska spôsobu oslovenia prevažovali oznamy (46 %), hoci v niektorých prípadoch s interpunkciou, ktorá sa správne spája so zákazom a výstrahou. Počet výstrah (24 %) výrazne ovplyvnila hlavne rozvodná stanica, ktorá je nimi doslova oblepená zo všetkých strán. Na tomto objekte sa najvýraznejšie prejavila aj tendencia oznamy niekoľkokrát (nie celkom funkčne) opakovať. Môže to byť zámer, ale v pozadí môže byť aj celkom banálny motív (napr. kúpilo sa priveľa nálepiek).

5 Záver

Tento príspevok bol venovaný jazykovej krajine banskobystrického krematória, pokúsila som sa v ňom nadviazať na prácu výskumného tímu doc. Ďuricovej. Mojm cieľom bol synchronný pohľad na spôsob, akým nosiče v areáli krematória komunikujú so svojimi návštevníkmi. V rámci vlastného terénneho výskumu som vo vymedzenom priestore identifikovala všetky nosiče tvoriace vymedzenú časť miestnej jazykovej krajiny (N = 67), ktoré som v rámci kvantitatívnej analýzy triedila podľa troch parametrov. Z hľadiska typu nosiča prevažujú nálepky (31 %), z hľadiska spôsobu oslovenia oznamy (46 %), a napokon 90 % nosičov je oficiálnych (top-down). Na základe výsledkov kvalitatívnej analýzy možno konštatovať, že v jazykovej krajine krematória by sme pri komunikácii s návštevníkmi očakávali zvýšenú kultúru vyjadrovania, pretože predsa len ide o špecifický druh verejného priestoru, ktorý má pietny charakter. Úctu si zaslúžia nielen zosnulí, ale aj pozostalí, ktorí sa s nimi prichádzajú lúčiť. V budúcnosti by sa žiadalo rozšíriť tento výskum aj na kolumbárium a urnový háj a zistenia porovnať s výsledkami iných výskumov dotýkajúcich sa jazykovej krajiny pietnych miest (napr. záverečné práce S. Boborovej z r. 2023 či K. Škařupovej z r. 2020).

Použitá literatúra

- BACKHAUS, P. 2005. Signs of Multilingualism in Tokyo: A Diachronic Look at the Linguistic Landscape. In: *International Journal of the Sociology of Language*, 2005, roč. 175/176, s. 103-121.
- BAUKO, J. 2019. Társadalom és névhasználat Magyar névtani kutatások Szlovákiában. Magyar Névtani Értekezések 8. Budapest : *Magyar Nyelvtudományi Társaság* – ELTE BTK, 2019.
- BAUKO, J. 2019. Interdisciplinárny výskum onymickej krajiny. In: *Vlastné mená v interdisciplinárnom kontexte: 21. slovenská onomastická konferencia*, Nitra, 10. – 12. 9. 2019. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2019, s. 109-122.
- BLACKWOOD, R. J. – TUFI, S. 2015. *The linguistic landscape of the Mediterranean: French and Italian coastal cities*. UK, Palgrave Macmillan : Basingstoke. DOI: 10.1057/9781137314567
- BOBOROVÁ, S. 2023. *Propriálna a apelatívna rovina náhrobných kameňov ako súčasť jazykovej krajiny v bilingválnom jazykovom prostredí (na príklade Levíc)*. [Bakalárska práca.] Banská Bystrica : UMB.
- BOURHIS, Richard Y. – LANDRY, R. 1997. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study. In: *Journal of Language and Social Psychology* 16(1), 1997, s. 23-49.
- DOBRÍK, Z. 2020. Interpretácia vytvárania jazykovej krajiny Banskej Štiavnice z perspektívy sociálneho konštruktivismu. In: *Nová filologická revue – časopis o súčasnej lingvistike, literárnej vede, translatológii a kulturológii*. Banská Bystrica : FF Univerzity Mateja Bela, 2020, roč. 11, č. 2, s. 127-138.
- ĎURICOVÁ, A. – LAUKOVÁ, J. (Eds.). 2021. *Od textu k prekladu XV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníkov a prekladateľov, 2021.
- FAJČÍKOVÁ, K. 2017. Kremačná spoločnosť v Bystrici skončila. Po dlhých desaťročiach. In: *My Bystrica SME*. 15. 7. 2017. [Online]. [Cit. 2023-03-10]. Dostupné na: <https://mybystrica.sme.sk/c/20604509/kremačna-spolocnost-v-bystrici-skoncila-po-dlhych-desatrociach.html>
- GAŠOVÁ, Z. 2022. Jazyková krajina Bratislavy – ako jej rozumieme? Analýza vybraných aspektov na príklade nosičov z Michalskej ulice v Bratislave. In: *Od textu k prekladu XVI, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníkov a prekladateľov, 2022, s. 15-23.
- ISTÓK, V. – LÖRINCZ, G. – TÓTH, S. J. 2022. *Jazyková krajina miest Komárno a Komárom*. Komárno : Univerzita J. Selyeho, Pedagogická fakulta, 2022.
- ISTÓK, V. – TÓTH, S. J. 2020. Výskum jazykovej krajiny v mestách Komárno a Komárom do r. 2019. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníkov a prekladateľov, 2020, s. 16-23.
- JESENSKÁ, P. 2020. Úvodné poznámky na margo výskumu jazykovej krajiny Národnej ulice v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : JTP, 2020, s. 24-28.

- JURIGA, Ľ. – MOLITORIS, V. 2009. Z dejín Kremačného hnutia v Banskej Bystrici. Sto rokov žehu. In: *Radničné noviny mesta Banská Bystrica*, č. 11, roč. III. november 2009. [Online]. [Cit. 2023-28-10]. Dostupné na: <https://adoc.pub/radnine-radnine-noviny-mesta-banska-bystricac13d315280e8c0e3b9696c8a6360e3ff50546.html>
- KELLY-HOLMES, H. 2005. *Advertising as multilingual communication*. Basingstoke. UK : Palgrave Macmillan, 2005. DOI: 10.1057/9780230503014
- KOMARCH – Slovenská komora architektov. Krematórium Banská Bystrica. [Online]. [Cit. 2023-09-10]. Dostupné na: <https://www.komarch.sk/dielo/113-krematorium-banska-bystrica>
- KRŠKO, J. 2020. Lokálne nárečie ako nástroj expresivizácie v jazykovej krajine (na príklade Banskej Bystrice). In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. A. Ďuricová (Ed.). Praha : JTP, 2020, s. 36-46.
- LAUKOVÁ, J. 2020. Kontext textu a obrazu vo vizuálnej semiotike jazykovej krajiny mesta Banská Bystrica. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. A. Ďuricová, (Ed.). Praha : JTP, 2020, s. 47-54.
- MARHEFKOVÁ, Z. Banskobystrické krematórium má kremačné pece s najmodernejšou technológiou na Slovensku. Aktuality samosprávy mesta Banská Bystrica. 18. 10. 2023. [Online]. [Cit. 2023-28-10]. <https://www.banskabystrica.sk/aktuality/2023/banskobystricke-krematorium-ma-kremacne-pece-s-najmodernejsou-technologiou-na-slovensku/>
- MOLNÁROVÁ, E. 2021. Multimodal aspects of the Banská Bystrica linguistic landscape. In: *AD ALTA*, 2021, roč. 10, č. 1, s. 209-213.
- SCOLLON, R. – SCOLLON, S. W. 2003. *Discourses in place: Language in thematerialworld*. London : Routledge, 2003. DOI: 10.4324/9780203422724
- ŠKAŘUPOVÁ, K. 2020. *Jazyková krajina mesta Banská Bystrica*. Bakalárska práca. Banská Bystrica : UMB.
- ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2020. K rodovo vyváženému jazyku a jeho uplatňovaniu v súčasnej jazykovej krajine (Na príklade oznamov s aktuálnymi hygienickými opatreniami v súvislosti s pandémiou koronavírusu v Banskej Bystrici a Mníchove). In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : JTP, 2020, s. 67-85.

Internetové zdroje

- Záhradnícke a rekreačné služby mesta Banská Bystrica (ZAaRES). [Online]. [Cit. 2023-28-10] Dostupné na: <https://zaaresbb.sk/>
- Společnost přátel žehu. <https://www.pohreb.cz/spolecnost-pratel-zehu>
- Obálka knihy. D[Online]. [Cit. 2023-28-10] Dostupné na: <https://www.antikavion.cz/kniha/stanovy-spolecnosti-pro-spalovani-mrtvol-1904?produkt=533691>

Autorka príspevku

Mgr. Marianna Bachledová, PhD.
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 51, 974 01 Banská Bystrica, SK,
E-mail: marianna.bachledova@umb.sk

JAZYKOVÁ KRAJINA ERLANGENU S DÔRAZOM NA NÁZVY ULÍC A ICH LEXIKOGRAFICKÉ SPRACOVANIE¹

Zdenko Dobrík

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract: The street names and of public spaces are also part of the linguistic landscape. This study is focused on the selected former and current street names of Erlangen, Bavaria. The aim is to highlight the street naming processes and street names in this city. In addition, the paper highlights the lexicographical treatment of past and present street names in Erlangen. The analysis of the presented phenomena drew on social constructivism.

Keywords: linguistic landscape, street names, Erlangen, diachronic-synchronic perspectives, lexicographic treatment of street names

1 Úvod

Postupne sa utvárali početné viac alebo menej rôzne vymedzenia konceptu jazyková krajina. Vzhľadom na tému tejto štúdie uvádzame koncept jazyková krajina podľa Landryho a Bourhisa, pretože explicitne obsahuje, že súčasťou jazykovej krajiny sú tiež názvy ulíc. Jazyková krajina predstavuje z ich pohľadu jazyk verejných nápisov, reklamných bilbordov, názvov ulíc, miestnych mien, obchodných štítov a nápisov na vládnych budovách (1997, s. 24-25). V centre pozornosti autora príspevku sú bývalé i súčasné názvy vybraných miest a verejných priestranstiev bavorského mesta Erlangen. Cieľom autora je poukázať na procesy pomenovávaní ulíc a ich názvy, t. j. ako sa prejavovali v minulosti a ako prejavujú v súčasnosti sociokultúrne skutočnosti v ich pomenovávaní a názvoch.

2 Metodológia výskumu

Východiskom uvažovania o procesoch pomenovávaní ulíc a ich názvoch je teória sociálneho konštruktivismu. Berger a Luckmann (1999) zdôrazňujú, že významnú úlohu pri tvorení sociálneho sveta (jeho súčasťou je aj jazyková krajina – poznámka autora textu Z. D.) zohráva jazyk spolu s inými znakovými sústavami prostredníctvom ich používateľov, ktorí vytvárajú svet vo vzájomných interakciách. Sociálny konštruktivismus vysvetľuje významy a realitu ako sociálne konštrukty, ktoré sú premenlivé. Sú to permanentne sa meniace dynamické procesy, utvárané a závislé na ľudskom konaní – prostredníctvom medziľudskej interakcie a vnímania sveta sú modifikované a odovzdávané ďalej (1999). Význam jazykového znaku je efektom interakcie medzi účastníkmi komunikácie. Jazykový znak je z pohľadu jazykového spoločenstva ako celku priestorom, o ktorý sa zápasí, je nestabilným a ambivalentným útvarom, jeho význam nemožno presne stanoviť, pretože sa jednotlivým spoločenským skupinám javí či podáva rôzne. A tým sú dané jeho rozchádzajúce sa konotácie, ktoré sú výrazom rozdielnych záujmov v spoločnosti (porov. Auer, 2014, s. 201). Predchádzajúce myšlienky o význame jazykového znaku sa vzťahujú tiež na procesy schvaľovania navrhovaných názvov ulíc, najmä ak ide o názvy po popredných osobnostiach alebo aj historických udalostiach. V súlade so stanovenými cieľmi príspevku odkazujeme najmä na tie názvy ulíc, v ktorých sa prejavujú špecifické lokálne sociokultúrne kontexty, ako aj tie, ktoré ich presahujú.

Názvy ulíc Erlangenu v minulosti a v súčasnosti a ich funkcie

Výskumom jazykovej krajiny Erlangenu sa doposiaľ zaoberali Lauková – Molnárová (2022), Lauková (2022), Molnárová (2022). V spoločnom príspevku sa zamerali najmä na viacjazyčnosť jazykovej krajiny Erlangenu v komparácii s viacjazyčnosťou Banskej Bystrice s dôrazom na neoficiálne signy (bottom-up). Súčasťou tohto príspevku je rámcová charakteristika mesta Erlangen, ktorá obsahuje okrem geografickej polohy, celkového počtu obyvateľov aj štruktúru zloženia obyvateľstva z hľadiska evidencie žijúcich cudzincov pochádzajúcich z členských krajín EU i z tretích krajín, ktorí sú príslušníkmi rôznych národností (Molnárová – Lauková, 2022, s. 264). Preto v tomto texte nebudeme opätovne uvádzať jeho charakteristiku. Lauková (2022) sa zamerala z hľadiska viacjazyčnosti na charakteristiku oficiálnych nosičov (top-down signs) a neoficiálnych

¹ Príspevok je publikovaný v rámci projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

nosičov (bottom-up signs) v centre Erlangenu na Hauptstraße. Molnárová (2022) upriamila pozornosť na funkciu vybraných multimodálnych agregátov v tomto meste. Okrem nich skúmala jazykovú krajinu Erlangenu Ďuricová (2022). Identifikovala a charakterizovala jazykové i nejazykové prostriedky, ktoré sa používajú na vyjadrenie výzvy a usmernenie správania sa príjemcov, ktorým je určená. Poukázala aj na možnosti realizácie výzvy v jazykovej krajine v slovenských mestách.

Location of Erlangen in Germany

Obr. 1 Erlangen na mape SRN. Dostupné na: <https://images.app.goo.gl/ocM3XkyJJeC9FJ7T8>

Je všeobecne známe, že názvy ulíc i ďalších verejných priestranstiev tvoria spolu s číslami jednotlivých budov orientačný systém miest a obcí. Okrem orientačnej funkcie sú názvy verejných priestranstiev tiež zvestovateľmi dávnej i menej dávnej minulosti, ktoré majú potenciál prebúdať v ľuďoch rôzne asociácie a emócie. Často je v nich obsiahnutá lokálna, regionálna, národná, štátna a niekedy aj nadnárodná minulosť. Aj prostredníctvom názvov verejných priestranstiev možno preniknúť do kolektívnej pamäti obyvateľov konkrétneho mesta, obce i celej krajiny. Spomienková kultúra určitého spoločenstva, ktorá sa transponuje do názvov verejných priestranstiev, ale aj do pamätných tabúl, búst a pomníkov, predstavuje kultúrnu pamäť, ktorá je jednou z foriem kolektívnej pamäti. Kultúrna pamäť zahŕňa aj jazykovú pamäť. V súvislosti s charakteristikou kultúrnej pamäte odkazuje Dolník (2010) na Assmannovú (1999): „*Kultúrna pamäť má povahu funkčnej pamäti. Za týmto výrokom je odlišenie funkčnej pamäti od akumuláčnej pamäti. Kým akumuláčná pamäť funguje ako archív danej kultúry, čiže sa v nej hromadia verné, nemoifikované údaje o minulosti, funkčná pamäť „štylizuje“ minulosť, t. j. vyberá z archívu akumuláčnej pamäte údaje a štruktúruje ich na základe potreby, záujmu a pod. daného kolektívu*“ (Dolník, 2010, s. 94). Na základe selekčno-preferenčného mechanizmu, ktorý vychádza z potrieb a hodnôt kolektívu, sa vyberajú z archívu danej kultúry určité osobnosti, príbehy a udalosti. Podľa tohto mechanizmu si kolektív vyberá aj osobnosti a udalosti, ktoré vstupujú ako honorifikačné urbanonymy do verejného priestoru tak, že niektorý jeho segment (napr. ulica, námestie, park či most) nesie názov po nich. V ďalšej časti textu budeme o. i. manifestovať toto tvrdenie na početných príkladoch.

Ucelený obraz o názvoch ulíc a niektorých ďalších verejných priestranstiev v Erlangene vytvoril z diachrónej i synchrónnej perspektívy Dörfler (2009). Podľa neho sa objavili prvé názvy ulíc Erlangenu v posledných dvoch desaťročiach 17. storočia. Až do konca 19. storočia mali prevažne orientačnú funkciu. Motivácie ich pomenovaní boli rôzne. Viaceré z nich boli pomenované podľa názvov hostincov, reštaurácií, penziónov, ktoré boli v tom čase dôležitými orientačnými bodmi pre domácnosti i prisťahovalcov v pomerne unifikovanej, prevažne barokovej zástavbe mesta. V tomto období boli hostince, reštaurácie i penzióny

vyhľadávanými miestami spoločenského stretávania sa obyvatel'ov starého i nového Erlangenu. Okrem toho sa v penziónoch ubytovali mimomestskí hostia patriaci k rôznym spoločenským vrstvám. Boli tiež miestom výmeny informácií, tovarov, stretávania sa členov rôznych cechov. Zastavovali sa pri nich poštové koče, poslovia a navštevovali ich aj študenti. To, že mesto bolo v tomto období dôležitou súčasťou významnej dopravnej trasy, resp. siete medzi Norimbergom a Lipskom, sa prejavilo aj v názvoch niektorých ulíc, napr. *Nürnberg Gaß*, *Bayreuther Straße*, *Bamberger Straße*.² Ulice boli taktiež pomenované podľa názvov fabrik a tých, ktorí ich vlastnili a prevádzkovali, napr. *Fabrikantengasse* odkazovala na vlastníkov rôznych fabrik. Ďalšia z ulíc sa nazývala *Gerberei*, t. j. podľa garbiarne, kde sa spracovávala koža na kožené rukavice, *Cattun Gaß* bola pomenovaná podľa fabriky, v ktorej sa spracovávala bavlna. Ulice boli pomenované aj po budovách pivovarov – *Brauhausgaß*, *Brauhausstraße*. Okrem toho boli ulice pomenované podľa komodít, s ktorými sa na nich obchodovalo, napr. *Fleischbankkgasse*, *Holzmarkt Grüner Obst- und Refmarkt*. Na tejto ulici predávali maloobchodníci z okolia od konca 17. storočia v utorok, vo štvrtky a v soboty popri zelenine a ovocí ďalší tovar dennej spotreby, prinášali tiež nové správy. Súčasťou registra názvov ulíc a námestí boli tiež tie, ktoré boli pomenované po budovách a úradoch verejnej správy, napr. *Altstädter Rathausplatz*, *Rathausgaß*, *Heuwaagstraße* a *Feuerspritze Gaß*. Motiváciou pre pomenovanie niektorých ulíc Erlangenu sa stali i „vedľajšie“ rezidencie markgrófov z Brandenbursko-bayreuthského kniežatstva, napr. *Redoutengasse*, *Schloßgarthen Gaß*, *Schloßplatz*. V roku 1743 bola presídlená do Erlangenu „Friedrich-Alexander Universität“³, založená už o rok skôr v Bayreute. Ulice boli tiež pomenované po univerzite ako inštitúcii, resp. po budovách, ktoré jej prináležali, napr. *Universitätsgaße*, *Kollegien Gaß*.

4 Honorifikačné urbanonymá a niektoré ďalšie názvy ulíc Erlangenu

V registri názvov ulíc mesta majú dôležité zastúpenie honorifikačné urbanonymá, ktoré odkazujú na mená niektorých markgrófov. V 70. rokoch 18. storočia figurujú v názvoch prominentné osobnosti, napr. *Carlstraße* a *Friedrichstraße*. Ulice boli pomenované na počesť markgrófa Georga Friedricha Carla z Brandenbursko-bayreuthského markgrófstva, ktorý sa v čase svojho vládnutia (1726 – 1735) zaslúžil o rozšírenie územia mesta. Ďalšími ulicami sú *Alexander Gaß* a *Christian Gaß*. Keďže v tom čase sa pomenovávali ulice po živých osobnostiach, názov *ChristianGaß* predstavoval zvláštny prípad, pretože išlo už o zosnulú významnú osobnosť, ktorá založila „Erlangen-Neustadt“ (Dörfler, 2009, s. 13). Názov tejto ulice predstavuje začiatok spomienkovej kultúry, ktorá sa viaže na označenie verejných priestranstiev v Erlangene. Zmienili sme sa už o nej v predchádzajúcej časti textu v spojitosti s funkčnou kultúrnou pamäťou. Začiatky masovejšieho pomenovávanie ulíc po prominentných osobnostiach, najmä po dobrodincoch a univerzitných profesoroch, siahajú do posledných dvoch desaťročí 19. storočia. Odvtedy do roku 1918 boli pomenované či premenované viac ako štyri desiatky ulíc, napr. *Mühlstraße* na *Paulistraße*, *Weise Ochsengasse* na *Rückertstraße*, *Sandstraße* na *Glückstraße* (Dörfler, 2009, s. 14). Všetky názvy ulíc pomenované po významných osobnostiach mali do roku 1890 spoločné to, že ich život bol bezprostredne spojený s Erlangenom. Neskôr sa pomenovávali ulice mesta aj po osobnostiach, ktoré neboli spojené s mestom, alebo len nepriamo, napr. *Schillerstraße*, *Richard-Wagner-Straße*, *Wilhelmstraße*, *Molktestraße*. Viac ako polovica ulíc pomenovaných v rokoch 1875 – 1918 niesla názvy po prominentných osobnostiach mesta vrátane významných osobností tamojšej univerzity. Predstavitelia tejto univerzity mali až tretinové zastúpenie medzi osobnosťami, po ktorých boli pomenované verejné priestranstvá mesta (Dörfler 2009, s. 15). V posledných rokoch fungovania nemeckého cisárstva pomenoval magistrát mesta ulice po panovníkoch významných dynastií, napr. *Maximiliansplatz*, *Luitpoldstraße*, *Luitpoldplatz*, *Wilhelmstraße*, *Kaiser-Wilhelm-Platz*.

V období Weimarskej republiky (1918 – 1933) preferovala mestská rada Erlangenu ako celok názvy verejných priestranstiev po republikánsky orientovaných osobnostiach, ktoré sa stotožnili s existenciou Weimarskej republiky a jej hodnotami. Reprezentatívnym príkladom je názov ulice *Rathenaustraße* pomenovanej po ministrovi zahraničných vecí Waltherovi Rathenauovi, ktorý bol zavraždený pravicovými radikálmi ešte v čase vykonávania ministerskej funkcie. Proti názvom ulíc po republikánsky orientovaných politikoch vystupovala antirepublikánska pravica, ktorá sa nedokázala zmieriť s existenciou Weimarskej republiky a požadovala návrat k nemeckému cisárstvu. E. Rühl kritizoval v mene združenia „Verein für

²Názvy ulíc v príspevku zodpovedajú ich štandardizovanému spôsobu písaniu v danom čase.

³Univerzita je pomenovaná po svojom zakladateľovi, franskom markgrófovi Fridrichovi z Brandenburg-Bayreuthu a po najvýznamnejšom sponzorovi Karlovi Alexandrovi z Brandenburg-Ansbachu.

Heimatschutz und Heimatkunde“ v novinách „*Erlanger Heimatblätter*“ (1924) mestskú radu v Erlangene za spôsoby pomenovávaní ulíc. Podľa neho kládla mestská rada nedostatočný dôraz pri udeľovaní názvov ulíc na patriotizmus; presadzovala jednostranne do verejného priestoru osobnosti z občianskych kruhov, ktoré vyhovujú občianskym záujmom. Vyčítal, že len veľmi zriedkavo navrhuje kandidátov z robotníckeho prostredia. Poeschke, zodpovedný redaktor sociálnodemokratického „*Erlanger Volksblatts*“, reagoval na výčitky E. Rühla v tom zmysle, že ľavicové republikánsky orientované politické spektrum sa doposiaľ správalo vo veci pomenovávaní ulíc zdržanlivo, čo sa však môže zmeniť (2009, s. 18). Vtedajšie ostré názorové výmeny medzi predstaviteľmi antirepublikánskej pravice a republikánskej ľavice o postupoch pri pomenovaní ulíc manifestujú platnosť teórie sociálneho konštruktivismu aj v oblasti tvorenia jazykovej krajiny. Pozoruhodnú skupinu tvorili názvy ulíc pomenovaných po názvoch určitých miest. V roku 1925 schválila mestská rada v Erlangene pomenovanie *Danziger Straße*, aby vyjadrila spolupatričnosť s mestom *Gdaňsk (Danzig)*, ktoré územne pripadlo po skončení 1. svetovej vojny na základe Versaillskej zmluvy Poľsku. Prejavom nesúhlasu s niektorými časťami Versaillskej zmluvy (1919) bolo tiež schválenie názvu *Österreichische Straße* v roku 1928. Versaillská zmluva, a neskôr aj ústava Weimarskej republiky, zakazovali spojenie Nemecka s Rakúskom.

Po uchopení moci nacistami dochádza v Erlangene v pomerne krátkom čase k premenovávaniu ulíc. Viaceré názvy ulíc mali okrem orientačnej funkcie aj ideologicko-propagandistickú funkciu. Premenovanie ulíc v celej krajine požadoval bezprostredne po získaní moci samotný Hitler: „*Je našou čestnou povinnosťou odstrániť mená novembrových zločincov⁴ z názvov ulíc a námestí*“ (Dörfler, 2009, s. 20). Vtedajší starosta Erlangenu Flierl nechal premenovať *Hauptstraße* na *Adolf-Hitler-Straße*, *Rathenaustraße* na *Horst-Wesel-Straße*, *Bohlenplatz* na *Dietrich-Eckart-Platz*.

Bezprostredne po skončení 2. svetovej vojny bolo cieľom premenovania ulíc v Erlangene stanovenie červenej čiary za nacistickou minulosťou. Do verejného priestoru sa opätovne navrátili názvy ulíc, ktoré existovali do príchodu Hitlera k moci (*Hauptstraße*, *Rathenaustraße*, *Bohlenplatz*). Okrem toho sa v povojnovom Nemecku prideliť uliciam názvy, ktoré boli odideologizované a nadčasové, ako aj explicitné názvy súvisiace s protinacistickým odbojom. Avšak v Erlangene nedošlo ani v jedinom prípade k nahradeniu názvu ulice, ktorý sa spájal s nacistickou minulosťou názvom, ktorý by súvisel s protinacistickým odbojom a jeho predstaviteľmi. Cieľom takéhoto prístupu predstaviteľov mesta bolo podporovať u obyvateľov mesta pozitívne stotožnenie sa s jeho dejinami. Zreteľným príkladom nepolemickkej denacifikácie verejného priestoru bolo premenovanie *Herbert-Norkus-Straße* na *Liebigstraße* (Dörfler, 2009, s. 24). Justus von Liebig patril k významným chemikom, ktorý promoval na univerzite v Erlangene. Od roku 1948 do roku 1970 bola stratégia pomenovávaní ulíc v Erlangene zameraná na vytváranie identity doterajších i nových obyvateľov. Enormný nárast obyvateľstva v tomto období, najmä bezprostredne po skončení 2. svetovej vojny, bol spôsobený v značnej miere prílivom vysídlených, resp. vyhnaných Nemcov z nemecky hovoriacich oblastí patriacim k niektorým štátom strednej a juhovýchodnej Európy (napr. k Československu, Poľsku, Maďarsku), a taktiež aj s udomácnením sa spoločnosti Siemens-Schuckert v tomto meste. Tieto dva faktory vyvolali intenzívne integračné úsilie zo strany reprezentantov mesta. Jedným z integračných snažení bolo vytvoriť u nových obyvateľov pocit spolupatričnosti cieľavedomým výberom názvov ulíc. Boli odobrené názvy ulíc, aby u vysídlených evokovali spomienky na starú vlasť, z ktorej museli odísť. K takýmto názvom patria napr. *Komotauer Straße* (slov. Chomutovská ul.), *Brüxer Straße* (slov. Mostecká ul.), ktoré odkazujú na mestá v bývalých Sudetách. Názov *Tolnaer Straße* vo štvrti Schalershof odkazuje na Tolniansku župu, z ktorej boli vysídlení maďarskí Nemci. Usadenie sa firmy Siemens-Schuckert (neskôr Siemens AG) v Erlangene sa prejavilo tak, že názvy viacerých ulíc boli pomenované po osobnostiach, ktoré sa významne zaslúžili o rozvoj firmy, napr. *Anderlohrstraße*, *Von-Buol-Straße*. Súčasne je potrebné dodať, že tieto osobnosti, ale aj niektoré iné, symbolicky sprítomnené vo verejnom priestore mesta, majú chtiac-nechtiac aj tienistú stránku svojej identity spojenú s obdobím nacizmu alebo s inými skutočnosťami.⁵ V 50. a 60. rokoch sa presadila zásluhou

⁴Za novembrových zločincov označoval Hitler tých, ktorí sa podieľali na vzniku Weimarskej republiky 9. novembra 1918.

⁵Fritz Haber, po ktorom je pomenovaná jedna z ulíc Erlagenu, získal v roku 1918 Nobelovu cenu za chémiu za syntetizovanie amoniaku, bez ktorého nemožno vyrábať umelé hnojivá. Mnohí mu však vyčítajú, že sa počas 1. svetovej vojny podieľal podstatným spôsobom na výskume chemických zbraní a zároveň spochybňoval ich nehumánnosť s odôvodnením, že je jedno, čím je smrť spôsobená. Erwin Rommel je tiež súčasťou verejného priestoru Erlangenu. Bol považovaný za jedného z najlepších pozemných taktikov počas 2. svetovej vojny, avšak bojoval po boku Adolfa Hitlera a na strane nacizmu (Millian, 2022).

archivára Johannessa Bischofa snaha uplatňovať pri pomenovávaní existujúcich ulíc a pomenovávaní nových ulíc určitú pravidelnosť a logický poriadok. Napríklad názvy ulíc vo štvrti *Burgberg*, ktorá je pomenovaná podľa názvu tamjšieho kopca, boli pomenované podľa vtákov, napr. *Amselfeld*, podľa stromov, napr. *Ahornweg* (2009, s. 25). Názvy ulíc vo štvrti *Burg- und Rathsberg*, ktorá je prevažne zalesnená, sa premenovali, napr. *Adalbert-Stifter-Straße* na *Buchenweg* a *Hasenweg*. Vo štvrti *Anger* sú novozastavané časti pomenované podľa riek, napr. *Isarstraße*, vo štvrti *Büchenbach* podľa miest a oblastí Franska, napr. *Odenwaldallee* (2009, s. 25).

5 Lexikografické spracovanie názvov ulíc Erlangenu

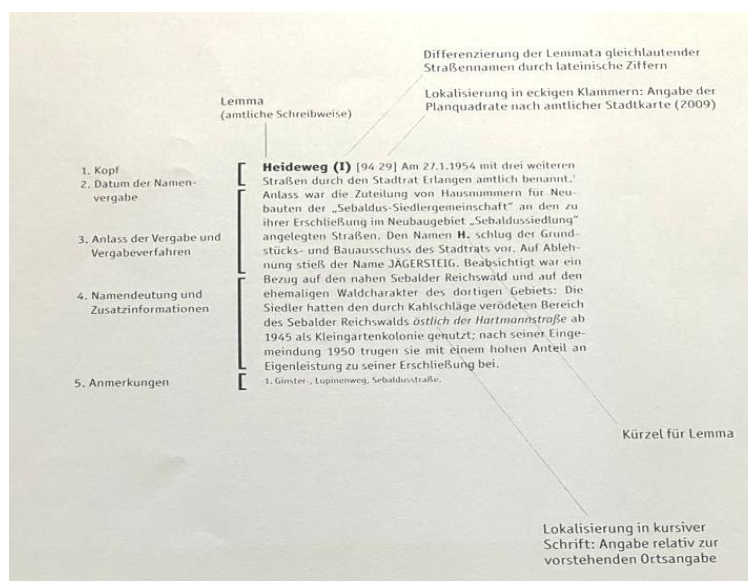
Lexikografické spracovanie názvov ulíc Erlangenu s názvom „*Schildergeschichten – Das Lexikon aller Erlanger Straßennamen*“ bolo vydané v roku 2009 pri príležitosti 90. výročia vzniku Heimat- und Geschichtsverein Erlangen e. V.⁶ Autorom lexikónu je Hans-Dieter Dörfler. Slovník obsahuje dve skupiny lemy:

a) tie, ktoré sa vzťahujú na existujúce názvy ulíc; b) lemy, ktoré sa vzťahujú na zaniknuté názvy ulíc.

A. Štruktúra lemy, ktorá sa vzťahuje na existujúce názvy ulíc obsahuje:

1. a) oficiálny názov ulice (úradný spôsob písania); b) diferenciácia lemy rovnakých názvov pomocou latinských číslic, napr. *Bergstraße* (I), *Bergstraße* II. (2009, s. 57); c) lokalizácia v hranatých zátvorkách: uvedený údaj o veľkosti ulice v metroch štvorcových podľa oficiálnej mapy mesta (2009);
2. dátum pomenovania;
3. dôvod pomenovania a postup pomenovania;
4. výklad pomenovania a ďalšie informácie;
5. poznámky.

Súčasťou textu o názve ulice je skratka lémy a lokalizácia uvedená v kurzíve. Pod lokalizáciou sa rozumie údaj, ktorý sa vzťahuje na informáciu o polohe ulice (2009, s. 32).

Obr. 2 Spracovanie lemy Heideweg (2009, s. 32)

B. Štruktúra lemy, ktorá sa vzťahuje na zaniknuté názvy ulíc obsahuje:

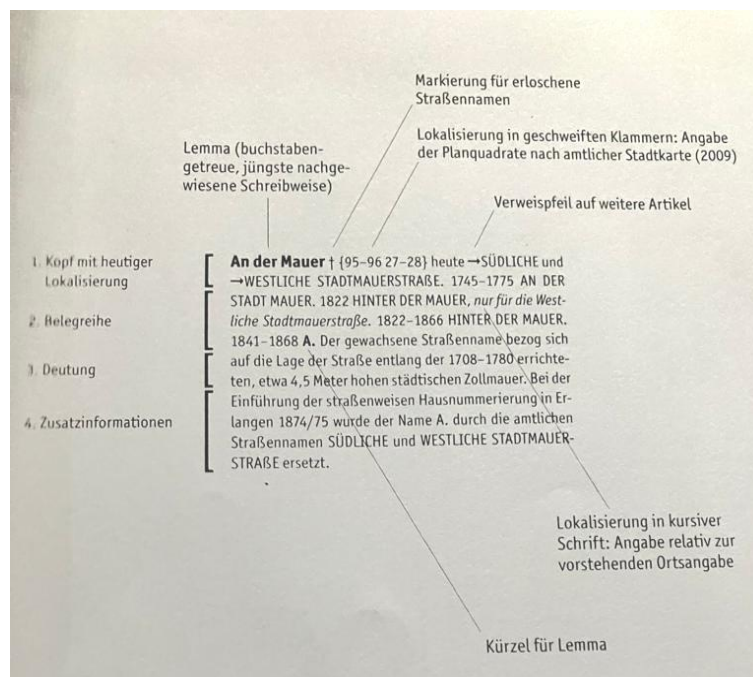
a) zaniknutý názov ulice so súčasnou lokalizáciou, b) diferenciácia lemy rovnakých názvov pomocou latinských číslic, napr. *Domastraße* (I), *Domastraße* II. (2009, s. 74); c) najnovšie doložený spôsob písania názvu v čase jeho jestvovania, d) označenie symbolizujúce zánik pomenovania; e) lokalizácia v zložených zátvorkách: uvedený údaj o veľkosti ulice v metroch štvorcových podľa oficiálnej mapy mesta (2009) e) odkazovací znak (odkazovacia šípka) na ďalší text;

1. sériu dôkazov;
2. výklad pomenovania;

⁶Cieľom tohto spolku, ktorý sa zrodil v roku 1919 pod názvom „Verein für Heimatschutz und Heimatkunde“ je záchrana historického dedičstva, vedecký výskum a komunikácia regionálnych dejín.

3. ďalšie informácie.

Súčasťou textu o názve ulice je skratka názvu a lokalizácia uvedená v kurzíve – ide o údaj, ktorý sa vzťahuje na informáciu o polohe ulice (2009, s. 33).

Obr. 3 Spracovanie lemy An der Mauer (2009, s. 32)

6 Záver

Špecifickosť sociokultúrneho prostredia Erlangenu, ktorá sa premietla do názvov verejných priestranstiev mesta, vytvárali najmä etablované živnosti a remeslá, jeho dopravno-obchodná poloha, historické ukotvenie mesta v Brandenbursko-bayreutskom markgrófstve, viac ako dva a pol storočná tradícia univerzitného vzdelávania a s ním spojené široké intelektuálne zázemie, prelomové sociálne zmeny, ktoré sa udiali počas 20. storočia. Od posledných dvoch až troch desaťročí 19. storočia sa verejným priestranstvám udeľujú názvy v pomerne masívnej miere po prominentných osobnostiach, ktoré sa preukázateľne podieľali rôznym spôsobom na rozvoji miest, a taktiež po politikoch, ktorí neboli bezprostredne spätí s ich rozvojom. Názvy po niektorých prominentných osobnostiach vyvolávali alebo vyvolávajú odbornú a laickú polemiku, ktorá súvisí s ich komplikovanou kontroverznou identitou. Názvy verejných priestranstiev po kontroverzných osobnostiach, ktoré sa niekedy zvyknú označovať ako toxické názvy, nie sú len špecifikom Erlangenu, ale vyskytujú sa aj v mnohých iných mestách nemecky hovoriacich krajín aj mimo nich. Stále otvorenou otázkou zostáva, aké sú najprimeranejšie spôsoby vysporiadania sa s názvami verejných priestranstiev po kontroverzných osobnostiach a udalostiach. Mestá riešia sociálny problém tohto druhu rôznymi spôsobmi. Precízne lexikografické spracovanie názvov ulíc Erlangenu, o ktorom sa v texte zmiňujeme, má potenciál byť pozoruhodnou fundovanou inšpiráciou pre spracovanie názvov ulíc a verejných priestranstiev v ktoromkoľvek inom meste.

Použitá literatúra

- ASSMANN, A. 1999. *Errinnerungsräume. Formen und Funktionen des kulturellen Gedächtnisses*. München : 1999.
- AUER, P. 2014. *Jazyková interakce*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2014.
- BERGER, P. L., LUCKMANN, T. 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.
- DOLNÍK, J. 2010. *Jazyk – člověk – kultura*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 93-95.
- DÖRFLER, H. D. 2009. *Schildergeschichten – Das Lexikon aller Erlanger Straßennamen. Sonderband V. Heimat- und Geschichtsverein*. Erlangen: Edition Spielbein, 2009.
- ĐURICOVÁ, A. 2023. Jazyková krajina sa neprihovára len imperatívmi. In: *Aktuálne trendy výskumu jazykovej*

- krajiny*. Zborník abstraktov z rovnomennej vedeckej konferencie. Komárno : Univerzita J. Selyeho 2023, s. 6-8.
- LANDRY, R., BOURHIS, R. 1997. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. An Empirical Study. In: *Jornal of Language and Social Psychology*, 1997, roč. 16, č. 1, s. 23-49. Dostupné na: DOI:10.1177/0261927X970161002
- LAUKOVÁ, J. 2022. Špecifika jazykovej krajiny intraurbánnej locality mesta Erlangen (Nemecko). In: *Od textu k prekladu* 16, 2. časť, *Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníkov a prekladateľov, 2022, s. 32-40.
- MOLNÁROVÁ, E., LAUKOVÁ, J. 2022. Inakosť v jazykovej krajine. In: *Jazyk a politika* 7, 2022, s. 261-274.
- MOLNÁROVÁ, E. 2022. Multimodálne agregáty v jazykovej krajine. In: *Od textu k prekladu* XVI, 2. časť, *Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníkov a prekladateľov, 2022, s. 41-47.

Internetové zdroje

- MILLIAN, V. 2022. *Wie umgehen mit „vergifteten“ Namen in Erlangen*. [Online]. [Cit. 2023-09-10]. Dostupné na: <https://www.nordbayern.de/region/erlangen/wie-umgehen-mit-vergifteten-namen-in-erlangen-1.11712176>
- Erlangen na mape SRN*. [Online]. [Cit. 2023-07-10]. Dostupné na: <https://images.app.goo.gl/scnivuTUX7x4uQ1R7>

Autor príspevku

Doc. PaedDr. **Zdenko Dobrík**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, SK
Email: zdenko.dobrik@umb.sk

JAZYKOVÁ KRAJINA V SPOLOČNOSTI A VO VÝSKUME¹

Alena Ďuricová

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract: The paper focuses on the linguistic landscape from a communicative perspective and in the context of project research. The author points out the specifics of communication through the linguistic landscape and the characteristic position of its actors. The paper highlights the need for research on linguistic landscape and the aspects that are preferred in its investigation. More space is devoted to the research carried out within the project APVV-18-0115 *Language in the City – Documenting the Multimodal Semiosphere of Linguistic Landscapes in Slovakia and in a Comparative Perspective*, with emphasis on its results, benefits and further perspectives of the investigation of linguistic landscapes.

Key words: linguistic landscape, communication, project, aspects of research, research results

1 Úvod

Jazykovú krajinu – jazyk okolo nás – vystihuje často citovaná definícia: „Jazyk verejných dopravných značiek, reklamných billboardov, názvov ulíc, miest, nápisov komerčných obchodov a verejných nápisov na vládnych budovách sa spája a vytvára jazykovú krajinu daného územia, regiónu alebo mestskej aglomerácie“ (Landry – Bourhis, 1997, s. 25). Na základe uvedenej definície môžeme jazykovú krajinu stručne definovať ako súbor textov fixovaných na rôzne druhy nosičov, umiestnených v určitom regióne, pričom tieto texty vo svojej komplexnosti zahŕňajú okrem jazykovej perspektívy perspektívu metadát aj multimodálnu perspektívu a oslovujú vybranú skupinu, resp. celú verejnosť.

Jazyková krajina sa nám prihovára, oslovuje, informuje, vzdeláva, ovplyvňuje, usmerňuje a inštruuje nás, ponúka nám služby a tovary, láka nás využiť všetko, čo nám ponúka – komunikuje s nami, a to tými najrozličnejšími formami a spôsobmi. Jazyková krajina je nesmierne dynamická, neustále sa mení, ale zároveň dokumentuje a ponúka nám informácie o minulosti. Komunikácia prostredníctvom jazykovej krajiny má osobitný charakter. Ak vychádzame zo základnej schémy komunikácie: $A \rightarrow T \rightarrow P$ (= autor $\rightarrow$ text $\rightarrow$ príjemca), môžeme konštatovať, že táto platí aj pre realizáciu komunikácie v jazykovej krajine. Pri vnímaní komunikácie v rámci jazykovej krajiny majú uvedené články komunikácie osobitné postavenie. Autor textu zostáva v úzadí, nemusí byť známy, resp. uvedený a centrálnu úlohu zohráva text v jeho komplexnosti, určený v podstate nekonečnej množine príjemcov. Obdobne definuje komunikáciu a komunikačných partnerov v jazykovej krajine Gašová (2022, s. 15):

„Ako komunikační partneri fungujú: jazyková krajina reprezentovaná konkrétnym nosičom a recipient jazykovej krajiny reprezentujúci istú primárnu cieľovú skupinu. [...] Samotný proces komunikácie sa spája s prenosom informácie, odovzdaním istého (zamýšľaného) posolstva recipientovi prostredníctvom nosiča.“

Príjemcami komunikátov jazykovej krajiny (aj keď sú orientované na istú cieľovú skupinu) sú však všetci ľudia, všetci občania, teda v podstate celá verejnosť.

2 Aspekty výskumu jazykovej krajiny

Javy a dianie v spoločnosti a jazyku patria k základným oblastiam výskumu a túto pozíciu si právom zaslúži aj jazyková krajina. Na základe jej rozmanitosti a špecifik komunikácie ponúka široký priestor pre výskum z najrozličnejších aspektov a v najrozličnejších kontextoch. V zmysle Hoffmannovej (1997, s. 40) charakteristiky procesu komunikácie sa aj na komunikáciu prostredníctvom jazykovej krajiny vzťahujú faktory, ktoré uvádza: sociálne vzťahy, priestor a čas, v ktorom sa komunikácia uskutočňuje, vo výskume jazykovej krajiny sa im venuje potrebná pozornosť. Okrem komunikačných faktorov sa výskum jazykovej krajiny venuje aj iným nižšie uvedeným aspektom. Uvádzame zároveň lingvistov, ktorí sa venujú výskumu jazykovej krajiny ako aj príklady štúdií, ktoré približujú jazykovú krajinu z vybraných aspektov. Na kognitívno-kultúrny aspekt jazykovej krajiny sa zameriava Dobrík (2021, 2022). Aspekt rozmanitosti podrobne charakterizuje Gašová

¹ Príspevok je publikovaný v rámci projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

(2021). Lauková (2020), Molnárová (2022) a Gašová (2022) popisujú jazykovú krajinu v jej multimodálnom rozmere. Aspekt expresivizácie jazyka v jazykovej krajine skúma Krško (2020), Štefaňáková (2020, 2022) a Jesenská (2022) sa venujú rodovo neutrálnemu jazyku v priestore jazykovej krajiny. Aspekt viacjazyčnosti je v popredí záujmu Laukovej (2022), Ferenčíka (2015), Tótha, Istóka a Lőrincza (2022). Premeny jazykovej krajiny si všimajú Bajusová (2021), Krško (2021), Molnárová (2020), Istók, Lőrincz, Tóth (2021) a približujú ich z aspektu diachronie. Jesenská (2023) pri skúmaní politickej jazykovej krajiny priraduje k aspektu diachronie aj dynamiku a semiotiku. Kolečani Lenčová (2020, 2021) a Janíková (2018) nachádzajú v jazykovej krajine didaktický potenciál, ktorý možno využiť vo vyučovaní cudzích jazykov. Bauko (2019) napr. približuje vybrané aspekty jazykovej krajiny v kontexte komparácie. Komplexnejší pohľad na jazykovú krajinu ponúka monografia Istóka, Lőrincza a Tótha *Jazyková krajina miest Komárno a Komárom* (2022), v ktorej autori zohľadňujú viaceré aspekty a pri skúmaní vybraných lokalít uprednostňujú komparatívnu metódu.

3 Výskum jazykovej krajiny

Na Slovensku sa problematika jazykovej krajiny ako objekt výskumu v celej komplexnosti prvýkrát tematizuje v projekte APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*, a preto si právom zaslúži pozornosť. Uvedený interdisciplinárne zameraný projekt, zohľadňujúci „všeobecné výskumné paradigmy tzv. kultúrnej lingvistiky, sociolingvistiky, multimodálnej lingvistiky a kultúrnej semiotiky...“, ako to formuloval autor projektu Wolfgang Schulze (2018), mal za cieľ komplexné komparatívne zdokumentovanie a analýzu jazykovej krajiny – konkrétne štyroch vybraných definovaných lokalít na Slovensku (Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Bratislava, Komárno) a komparáciu získaných dát s vybranými lokalitami miest Komárom a Békescsaba v Maďarsku a nemeckých miest Mníchov a Erlangen. Riešiteľmi projektu boli lingvisti z Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulty aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave a Pedagogickej Fakulty Univerzity J. Selyeho v Komárne.

Pri sledovaní cieľov projektu bola v počiatočnej fáze riešenia hlavným predmetom výskumu práca v teréne, fotodokumentácia jazykovej krajiny, spracúvanie získaných údajov, anotovanie materiálu získaného v terénnom výskume a jeho využitie na realizovanie plánovaných výstupov.

Riešitelia projektu zdokumentovali vybrané lokality, z fotodokumentácie zaznamenávali jednotlivé signy a anotovali ich podľa dohodnutých kritérií. Proces anotácie podporovali manuály, realizované workshopy a prezentácie riešiteľov projektu počas nich. Tieto plánované aktivity a výstupy sa preukázali ako veľmi prínosné – poukázali na potrebu precizovať, upraviť metodiku anotácie signov a rozšíriť sledované kritériá o ďalšie. Analyzované signy boli tak spracované podľa dohodnutých 26 kritérií, ktoré boli priradené každému signu, na základe čoho bola zostavená databáza v rozsahu 192 400 záznamov.

V zmysle projektu bolo potrebné doplniť dáta z terénneho výskumu o údaje z archívnych materiálov. Rozsiahle archívne dáta boli získané v rámci archívneho výskumu v Štátnom archíve v Banskej Bystrici – pracovisko Archív Banská Štiavnica. Archívny výskum bol zameraný na diachrónny aspekt poznávania jazykovej krajiny, konkrétne na vyhľadávanie dokumentov, najmä zápisníc zo zasadnutí tamojšieho mestského zastupiteľstva, ktoré obsahovali záznamy o pripravovaných alebo uskutočnených zmenách názvov ulíc, námestí a ďalších verejných priestranstiev v Banskej Štiavnici po vzniku 1. ČSR v októbri 1918, po prijatí Žilinskej dohody 6. októbra 1938, ktorá znamenala vyhlásenie autonómie Slovenska, resp. po vzniku Slovenského štátu v marci 1939, po roku 1946 a 1953. Výskum mal kvalitatívny ráz a zameriaval sa na procesuálnu (komunikačnú) stránku utvárania jazykovej krajiny. Vzťahoval sa na sledované verejné priestranstvá, ako aj na ďalšie príslušné ulice. Okrem zápisníc zo zasadnutí mestského zastupiteľstva boli v centre bádateľskej pozornosti listy obyvateľov mesta a jeho okolia, adresované poslancom mesta a ďalším mestským i regionálnym politikom, v ktorých požadovali rýchlejší postup v premenovávaní verejných priestranstiev.

Riešitelia projektu systematicky analyzovali zdokumentované materiály a skúmali ich z rôznych aspektov, predovšetkým z kognitívno-kultúrneho, kontrastívneho, z aspektu rozmanitosti, multimodálnosti, expresivizácie jazyka, rodovo neutrálneho jazyka, viacjazyčnosti, komunikácie, diachronie, dynamiky, premien jazykovej krajiny a využívania nových médií a technológií v jazykovej krajine. Priebežné výsledky a charakteristiku jazykovej krajiny na základe uvedených aspektov prezentovali riešitelia projektu na domácich a zahraničných konferenciách, a tiež v početných vedeckých štúdiách publikovaných v Slovenskej republike a v zahraničí.

4 Výsledky projektového výskumu

Potreba prezentovať priebežné výsledky projektu, viesť odborný dialóg, nadviazať nové kontakty a vymieňať si skúsenosti, viedla k organizovaniu vlastných konferencií, ako aj vlastnej sekcie na zahraničnej medzinárodnej konferencii. V rokoch 2020, 2021 a 2022 to bola medzinárodná konferencia usporiadaná na pôde FF UMB *Odborná komunikácia v zjednotenej Európe XVIII, XIX, XX*, so samostatnou sekciou *Linguistic Landscape* a v roku 2023 *Aktuálne trendy výskumu jazykovej krajiny*, ktorá sa konala na Pedagogickej fakulte Univerzity J. Selyeho v Komárne. V roku 2023 zorganizoval riešiteľský tím vyššie uvedenú vlastnú sekciu *Súčasný trendy vo výskume jazykovej krajiny* na konferencii v Paríži: *Lingvistické dni – Jazykovedný základný výskum a jeho praktické využitie*. S cieľom prezentovať výsledky výskumu, ako aj samotný projekt, realizovali riešitelia celkom 25 popularizačných aktivít. Okrem toho boli výsledky projektu prezentované na výstavách plagátov pre širšiu odbornú verejnosť v Banskej Bystrici, Bratislave a Komárne. Významným prínosom v tomto kontexte boli realizované prednášky, diskusie, kolokviá a workshopy rovnako realizované pre širšiu odbornú verejnosť. Mnohé z týchto výstupov bolo sústredených do podujatí v rámci Týždňa vedy a techniky na Slovensku.

Čiastkové výsledky z projektu riešiteľský tím aplikoval priebežne v procese edukácie, čo predstavuje okamžitý prínos riešenia projektu. Problematika jazykovej krajiny sa dostala do kurikúl študijných programov, stala sa súčasťou vybraných kurzov, projektových aktivít a prezentácií študujúcich, témou súťažných prác študujúcich, ako aj objektom výskumu v rámci záverečných a postupových prác študujúcich, a to na všetkých troch výskumných pracoviskách. V rámci projektu bolo úspešne obhájených celkom 44 prác. Záujem študujúcich o tematiku jazykovej krajiny sa pretavil do priamej práce na riešenom projekte, a napokon aj do práce v pozícii pomocných študentských vedeckých síl. Výsledkom tejto formy participácie na projekte bolo zároveň sprostredkovanie a upevnenie zručností potrebných na realizáciu vedeckej a výskumnej práce.

Osobitne významným výstupom z projektu je monografia autorskej trojice: Istók, Lőrincz a Tóth: *Jazyková krajina miest Komárno a Komárom* (2022). Monografia sa opiera o metodologické zázemie projektu a rozoberá tematiku jazykovej krajiny všestranne – zaznamenáva charakter jazykovej krajiny diachrónno-synchrónne, kvantitatívno-kvalitatívne, multimodálne aj konfrontačne. Monografia tak prináša ucelený pohľad na jazykovú krajinu skúmaných lokalít miest Komárno a Komárom a prezentuje výsledky výskumu. Analýza a komparácia anotovaných dát uvedených vybraných lokalít preukázala jazykové podobnosti na základe historických a geografických aspektov a odlišností, vyplývajúce z odlišných charakteristík štátnej správy. Mestá Komárno a Komárom boli výborným areálom pre výskum v teréne, ako aj z aspektu porovnania získaných dát, lebo výskum jazykovej krajiny väčšinou prebiehal na takých územiach, ktoré spoločne obývajú rozdielne etnicko-jazykovo-kultúrne spoločenstvá. Historická minulosť Komárna a Komároma je síce úzko spätá a geograficky ich od seba delí len Dunaj, z hľadiska štátnej správy sú to však mestá v dvoch rôznych krajinách. Ich národnostné zloženie je preto odlišné (Komárno má vysoký podiel maďarskej menšiny a Komárom má prakticky „monoetnické“ maďarské osídlenie), pre obe tieto mestá platia iné (jazykové) zákony.

Pri riešení projektu sa vzhľadom na jeho interdisciplinárny charakter prelínali predovšetkým všeobecné výskumné paradigmy kultúrnej lingvistiky, sociolingvistiky, multimodálnej lingvistiky, kultúrnej semiotiky. Interdisciplinárnosť ako charakteristickú črtu projektu zohľadňoval riešiteľský kolektív pri sledovaní cieľov a čiastkových výstupov, pričom výrazne uplatňoval komparatívny, synchrónno-diachrónny prístup. Vychádzajúc z analýzy a komparácie dát z terénneho a archívneho výskumu interpretoval riešiteľský tím zistené výsledky a formuloval závery. Kontrastívny aspekt sledoval cieľ odhaliť osobitosti a spoločné črty vybraných výskumných lokalít.

Na základe komparácie jazykovej krajiny Komárna a Komároma riešitelia formulovali výsledky: V jazykovej krajine Komárna sa výraznejšie ako v Komárome uplatňuje viacjazyčnosť. Odráža sa tu komunikatívna funkcia jazykovej krajiny, ktorá zohľadňuje štruktúru obyvateľstva. V Komárne je zastúpená prevažne maďarská a slovenská národnosť, pričom obyvateľstvo Komároma je prevažne monoetnické. Vzhľadom na vysoký podiel Maďarov (viac ako polovica obyvateľstva) v Komárne využíva jazyková krajina možnosti, ktoré poskytuje slovenský zákon o jazyku menšín, preferujú sa dvojazyčné nápisy, čo možno označiť ako miestny bilingvizmus. V Komárome dominuje maďarský jazyk. Keďže je tu podiel všetkých národnostných menšín pod 1 %, nie je možné presadiť ustanovenia zákona, upravujúceho práva národností týkajúce sa viacjazyčných nápisov. Viacjazyčnosť v Komárome je zastúpená predovšetkým angličtinou s cieľom osloviť zahraničných turistov (všeobecná viacjazyčnosť), pričom počet viacjazyčných alebo jednojazyčných anglických

nápisov je tu relatívne malý. Rozdiely prinieslo aj porovnanie viacjazyčnosti v relácii k top-down signs (oficiálne nosiče) a bottom-up signs (neoficiálne nosiče). V Komárome je pomer viacjazyčných top-down a bottom-up nosičov relatívne vyrovnaný, kým v Komárne dominuje viacjazyčnosť v prípade top-down nosičov, čo súvisí so zákonom o jazyku menšín a s históriou v prípade nosičov na rôznych pamiatkach. Porovnaním sa potvrdila spoločná črta oboch miest, že typ predmetov (aktérov) ovplyvňuje aj jazyk signov, pričom bola väčšina viacjazyčných signov zistená v oblasti gastronómie. Ďalším spoločným znakom je využívanie farby. V oboch lokalitách dominuje biela a čierna farba písma a zriedkavé využitie inej farby na podčiarknutie významu červenej (farba zákazu, varovania), zelenej (farba prírody, environmentálneho povedomia), modrej (farba vody, dovolenky) a žltej (farba slnečného svetla, relaxu).

5 Výsledky riešenia projektu

Analýzou a komparáciou dát z archívneho výskumu sa potvrdila hypotéza, že v každom zo sledovaných období dochádzalo k odstraňovaniu honorifikačných urbanoným, tzn. názvov ulíc a námestí, ktoré boli pomenované po prominentných osobnostiach mesta, štátu alebo po dejateľoch, ktoré boli lojálne k predchádzajúcej spoločenskej ére. Existovali však aj zriedkavé výnimky, keď niektoré prominentné osobnosti zostali súčasťou verejných priestranstiev mesta aj v novom spoločenskom zriadení. Išlo o osobnosti, ktoré vynikali predovšetkým svojou odbornosťou, napr. zaslúžili sa o rozvoj baníctva. Vychádzajúc z archívnych záznamov sa tiež potvrdilo, že utváranie jazykovej krajiny (pomenovávanie a premenovávanie) verejných priestranstiev prebieha v interakčnej komunikácii osobností, ktoré v mnohých prípadoch zastupujú hodnotové a záujmové svety rôznych sociálnych skupín, najmä politických. Výskumy ďalších riešiteľov projektu potvrdili, že tieto zistenia majú všeobecnejšiu platnosť, t. j. presahujú rámec Banskej Štiavnice a vzťahujú sa tiež na utváranie jazykovej krajiny ďalších miest, ktoré boli súčasťou výskumu tohto projektu. Toto poznanie neprotirečí skutočnosti, že utváranie jazykovej krajiny každého mesta má aj špecifický ráz. Komparácia rozšírená na všetky sledované urbánne lokality poukázala na ďalšie spoločné črty jazykovej krajiny. Vo všetkých skúmaných lokalitách dominuje z cudzích jazykov angličtina, ktorá sa používa ako lingua franca. Potvrdila sa multilingválnosť jazykovej krajiny, súvisiaca s globalizáciou, komercializáciou, narastajúcou migráciou, cestovným ruchom, ekonomickým, kultúrnym a funkčným rámcom. Sociodemografický a právny rámec bol najvýraznejšie potvrdený v multilingválnosti jazykovej krajiny Komárna a Komároma. V kontexte multilingválnosti sa potvrdila aj dynamika jazykovej krajiny, čo sa prejavuje postupným funkčným rozširovaním cudzojazyčných nápisov o ďalšie jazyky.

V kontexte zastúpenia jazykov v skúmaných jazykových krajinách je potrebné poukázať na zistenie špecifickej črty v lokalite B. Bystrice, kde jazyková krajina výrazne využíva aj lokálne nárečie. Kontrastívno-diachrónny prístup pri analýze zaznamenaného výskumného materiálu preukázal stopy historického vývoja rovnako vo všetkých skúmaných lokalitách. Vo všetkých skúmaných urbánnych lokalitách sa potvrdila dynamika jazykovej krajiny. Jazyková krajina prechádza v priebehu času rôznymi väčšími či menšími zmenami. Charakter jazykovej krajiny ovplyvňujú rozličné faktory a fenomény, ku ktorým patrí v posledných rokoch využívanie nových médií v jazykovej krajine. Neoddeliteľnou súčasťou jazykovej krajiny sa stali napr. informácie o internetových stránkach, e-mailových adresách, prítomnosti firiem na sociálnych sieťach, QR kódy a pod. Tieto dáta majú okrem informačnej a marketingovej funkcie aj zástupnú funkciu, keďže zastupujú celý obsah uvedených stránok.

Rovnako sa ako spoločná črta jazykovej krajiny vo všetkých skúmaných urbánnych lokalitách potvrdila multimodalita jazykovej krajiny, t. j. kombinácia rôznych znakových systémov. Jazykové jednotky funkčne dopĺňa grafické stvárnenie a široká paleta nejazykových znakov, semiotických jednotiek (symbol, piktogram, ikona, graf, typografia, farba) s cieľom upútať, zdôrazniť, výrazne upozorniť, ovplyvniť vnímanie a konanie recipienta. Výsledky realizovaného výskumu potvrdili pre všetky urbánne lokality hypotézu, že konkrétna intraurbánna jazyková krajina reprezentuje semiotický svet (semiosféru), pre ktorý je charakteristický vysoký stupeň multimodalít, zastrešujúci jednak tradičný a jednak kreatívny aspekt verejnej komunikácie.

6 Záver

Predmetný riešený projekt *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy* možno hodnotiť ako mimoriadne významný, prínosný a úspešný. Je pionierom vo výskume jazykovej krajiny. Výskum jazykovej krajiny, ktorú možno charakterizovať ako

dynamicky sa rozvíjajúcu, novú antropocentrickú multidisciplinárnu oblasť jazykovedy s množstvom interdisciplinárnych presahov geosemiotiky, geopolitiky a histórie, sociolingvistiky, pragmalingvistiky, kulturológie a umenia, multimodálnej kultúrnej lingvistiky, ako aj kultúrnej semiotiky, architektúry a mnohých ďalších, bol v jej komplexnosti a v tak širokom zábere realizovaný po prvýkrát v rámci tohto projektu.

Dosiahnuté výsledky projektu predstavujú okamžitý prínos a možnosti uplatnenia, ako aj prínos a uplatnenie z krátko- i dlhodobého hľadiska, a to v oblasti vedy a výskumu, v oblasti edukácie a v praxi, na realizáciu komunikácie prostredníctvom jazykovej krajiny. Osobitným prínosom je zachytenie (archivovanie) a interpretácia aktuálnej podoby jazykovej krajiny.

Riešenie projektu, jeho výstupy a výsledky poukazujú na potrebu ďalšieho skúmania jazykovej krajiny. Veľmi perspektívnou oblasťou výskumu jazykovej krajiny sú napr. sepulkrálné pamiatky – náhrobné kamene, hrobky, kríže, brány cintorínov, domy smútku atď. Ďalšie perspektívy výskumu jazykovej krajiny sú napríklad aj popis dialektov a nárečí, výskum dynamiky jazykových zmien (napr. zmeny v slovnej zásobe, gramatike a pod.), kontexty jazykového kontaktu, ako aj sociálne faktory ovplyvňujúce používanie jednotlivých jazykov a ich preferencie v danej oblasti. Propagácia projektu a prezentácia výsledkov projektu viedla k vnímaniu jazykovej krajiny a záujmu o jej výskum medzi odbornou verejnosťou i v radoch študujúcich, čo je potrebné hodnotiť mimoriadne pozitívne. Je to predpokladom ďalšej realizácie skúmania jazykovej krajiny tak v interdisciplinárnom kontexte, ako aj zo strany študujúcich.

Samotní riešitelia uvedeného projektu vidia nesmierny výskumný potenciál jazykovej krajiny a naďalej sa intenzívne venujú jej výskumu. Prvými výstupmi pokračovania výskumu v krátkodobom časovom horizonte je predovšetkým realizovaná konferencia *Odborná komunikácia v zjednotenej Európe* (12. – 13. 10. 2023) so sekciou venovanou tematike jazykovej krajiny a vydanie ďalšej monografie v roku 2024.

Použitá literatúra

- BAJUSOVÁ, M. 2021. Vplyv nových médií a technológií na jazykovú krajinu Banskej Štiavnice. In: *Od textu k prekladu XV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníkov a prekladateľov, 2021, s. 6-17.
- BAUKO, J. 2019. Propriálno-semiotický obraz bilingválnych obcí Slovenska. In: *Konvergenzie a divergenzie v propriálnej sfére. 20. slovenská onomastická konferencia* (26. – 28. júna 2017, Banská Bystrica). Zborník referátov. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV v Bratislave – Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2019, s. 138-148.
- DOBRÍK Z. 2021. Kognitívne a pragmatické aspekty jazykovej krajiny. In: *Od textu k prekladu XV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníkov a prekladateľov, 2021, s. 18-23.
- DOBRÍK, Z. 2022. Jazyková krajina z pohľadu kognitívno-kultúrnej a pragmatickej perspektívy. In: *Od textu k prekladu XVI, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníkov a prekladateľov, 2022, s. 6-14.
- FERENČÍK, M. 2015. Jazyk v meste. Angličtina vo vizuálnej semiotike mestskej jazykovej krajiny. In: *Médiá a text 5*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2015, s. 48-60.
- GAŠOVÁ, Z. 2021. Rozmanitosť jazykovej krajiny Bratislavy. *Od textu k prekladu XV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníkov a prekladateľov, 2021, s. 24-32.
- GAŠOVÁ, Z. 2022. Jazyková krajina Bratislavy – ako jej rozumieme? Analýza vybraných aspektov a príklade nosičov z Michalskej ulice v Bratislave. In: *Od textu k prekladu XVI, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníkov a prekladateľov, 2022, s. 15-23.
- HOFFMANNOVÁ, J. 1997. *Stylistika a ...* Praha : TRIZONIA, 1997.
- ISTÓK, V. – LŐRINCZ, G. – TÓTH, S. J. 2021. Porovnávací základ k jazykovej krajine Komárna: Maďarsko a diachronia. In: *Od textu k prekladu XV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníkov a prekladateľov, 2021, s. 33-44.
- ISTÓK, V. – LŐRINCZ, G. – TÓTH, S. J. 2022. Vybrané aspekty porovnania jazykovej krajiny dvoch obchodných ulíc miest Komárno a Komárom. In: *Od textu k prekladu XVI, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníkov a prekladateľov, 2022, s. 57-67.
- ISTÓK, V. – LŐRINCZ, G. – TÓTH, S. J. 2022. *Jazyková krajina miest Komárno a Komárom*. Komárno : Univerzita J. Selyeho, Pedagogická fakulta, 2022.
- JANÍKOVÁ, V. 2018. Linguistic Landscape aus fremdsprachen didaktische Perspektive. In: Badstübner-Kizik, Camila – Janíková, Věra. (Eds.) *Linguistic Landscape und Fremdsprachendidaktik*. Berlin : Peter Lang, 2018, s. 137-172.

- JESENSKÁ, P. 2022. Pár poznámok k prezentovaniu žien v jazykovej krajine vybraného areálu. In: *Od textu k prekladu XVI, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2022, s. 24-31.
- JESENSKÁ, P. 2023. *Selected aspects of the political linguistic landscape*. In: *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2023, roč. 13, č. 1, s. 130-134.
- KOLEČÁNI LENČOVÁ, I. 2020. Linguistic landscape and reading comprehension in foreign languages teaching. In: *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2020, vol. 10, no. 1, s. 160-164. doi.org/10.33543/1001
- KOLEČÁNI LENČOVÁ, I. 2021. Jazyková krajina a jej didaktický potenciál vo vyučovaní cudzích jazykov. In: Lančarič, Daniel: *Humanitné a spoločenské vedy v pregraduálnom vzdelávaní*. Bratislava : Z-F Lingua, 2021, s. 62–73.
- KRŠKO, J. 2020. Lokálne nárečie ako nástroj expresivizácie v jazykovej krajine (na príklade Banskej Bystrice). In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 36-46.
- KRŠKO, J. 2021. Tlak ideológie na propriálnu stránku jazykovej krajiny – na príklade banskobystrickej urbanonymie. In: *Od textu k prekladu XV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2021, s. 62-72.
- LANDRY, R. – BOURHIS, R. Y. 1997. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An Empirical Study. In: *Journal of Language and Social Psychology*, 1997, Volume 16, Issue 1, s. 23-49. doi.org/10.1177/0261927X970161002.
- LAUKOVÁ, J. 2020. Kontext textu a obrazu vo vizuálnej semiotike jazykovej krajiny mesta Banská Bystrica. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 47-54.
- LAUKOVÁ, J. 2022. Špecifiká jazykovej krajiny intraurbánnej lokality mesta Erlangen (Nemecko). In: *Od textu k prekladu XVI, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2022, s. 32-40.
- MOLNÁROVÁ, E. 2020. Priezviská v logonymách (na príklade jazykovej krajiny Banskej Bystrice). In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 60-66.
- MOLNÁROVÁ, E. 2022. Multimodálne agregáty v jazykovej krajine. In: *Od textu k prekladu XVI, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2022, s. 41-47.
- SCHULZE, W. 2018. *Tlačivo žiadosti k projektu APVV-18-0115: Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*. 2018, 42 S. [Interný materiál vypracovaný v rámci žiadosti o podporu prostredníctvom projektu APVV-18-0115].
- ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2020. K rodovo vyváženému jazyku a jeho uplatňovaniu v súčasnej jazykovej krajine (na príklade oznamov s aktuálnymi hygienickými opatreniami v súvislosti s pandémiou koronavírusu v Banskej Bystrici a Mníchove). In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 67-85.
- ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2022. Gender-inclusive language in the linguistic landscape of Banská Bystrica during the Coronavirus pandemic. In: *Ad Alta : journal of interdisciplinary research*. Hradec Králové : Magnanimitas, 2022, Vol. 12, No. 2, s. 226-233.

Autorka príspevku:

doc. PhDr. **Alena Ďuricová**, PhD.

Katedra germanistiky, Filozofická fakulta UMB

Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, SK

E-mail: alena.duricova@umb.sk

SEMIOTIKA JAZYKOVEJ KRAJINY PREDVOLEBNÝCH BILBORDOV¹

Petra Jesenská

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract The paper is part of the research continuum of the linguistic landscape of Banská Bystrica. The aim of the study was to find out what semiotic means are used in a selected urban area on the pre-election large-scale banners of political parties whose preferences anticipated their successful entry into the National Council of the Slovak Republic on Sept. 30th, 2023. The methodological basis consisted of a qualitative analysis based on the observation and description of the collected data with the aim of subsequent interpretation and comparison of the data. The research findings uncovered both the vagueness and the strength of the content of the billboard narratives presented. The paper includes twelve figures and one table. The study was supported by the Research and Development Agency under Contract No. APVV-18-0115 and is part of the project *Language in the City - Documenting the Multimodal Semi-Sphere of the Linguistic Landscape in Slovakia and from a Comparative Perspective*.

Key words: billboard, linguistic landscape, pre-election survey

1 Úvod

Predkladaná štúdia predstavuje súčasť výskumného kontinua autorky zaoberajúcej sa jazykovou krajinou (JK) systematicky od roku 2020 (Jesenská, 2020) s ohľadom na vnímanie základnej jednotky JK (Jesenská, 2021b), začlenením JK do pedagogickej praxe (Jesenská, 2021, 2022b), skúmaním JK z pohľadu výskytu angličtiny vo verejnom priestore mesta (Jesenská, 2023a), z pohľadu rodovej perspektívy (Jesenská, 2022a) či vplyvom politického kontextu vojny na JK (Jesenská, 2023b).

Na Slovensku sa 30. septembra 2023 konali predčasné parlamentné voľby do NR SR, v ktorých sa o priazeň elektorátu uchádzalo dovedna 25 politických subjektov. V tomto kontexte bolo podnetné pozorovať a analyzovať výsek vybraného urbánneho priestoru predvolebnej jazykovej krajiny v meste Banská Bystrica na veľkoplošných pútačoch (resp. nosičoch), ktoré pre potreby tejto štúdie nazývame bilbordmi.

2 Ciele

- Cieľom štúdie je zistiť, aké jazykové a vizuálne prostriedky sú využívané na predvolebných bilbordoch vo vybranom úseku mestskej časti Fončorda v Banskej Bystrici u politických strán, ktorých preferencie anticipujú ich úspešný vstup do Národnej rady Slovenskej republiky, t. j. ich preferencie dosahujú minimálne 5 % (príp. 7 %)². Z kapacitných dôvodov bolo nutné korigovať (zúžiť) výskumný zámer na tri politické subjekty s najvyššími predikovanými preferenciami.

Na dosiahnutie hlavného cieľa boli stanovené čiastkové ciele podporené výskumnými otázkami, na ktoré sme hľadali odpovede.

2.1 Čiastkové ciele

- charakteristika reklamného (bottom-up) bilbordu ako persuzívnej súčasti v predvolebnom súboji o priazeň voličskej základne,
- analýza jazyka skúmaných bilbordov,
- analýza celkovej semiotiky skúmaných bilbordov.

2.2 Výskumné otázky

1. Je jazyková stránka podporená vizuálnym prejavom bilbordu?
2. Je použitý jazyk spisovný (neutrálne) alebo subštandardný (príznakovo zafarbený)?
3. Ktoré prvky (výrazy, slovné spojenia, farby a pod.) sa na bilbordoch vyskytujú frekventovane?

¹ Príspevok je publikovaný v rámci projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

² Kvórum pre aglomerát dvoch a viacerých subjektov, ktoré vstupujú do volieb ako jeden celok.

4. Kde sú bilbordy inštalované?
5. Používa politický subjekt viacero typov bilbordov?
6. Aké je zastúpenie žien na predvolebných bilbordoch?

2.3 Teoreticko-metodologické východiská

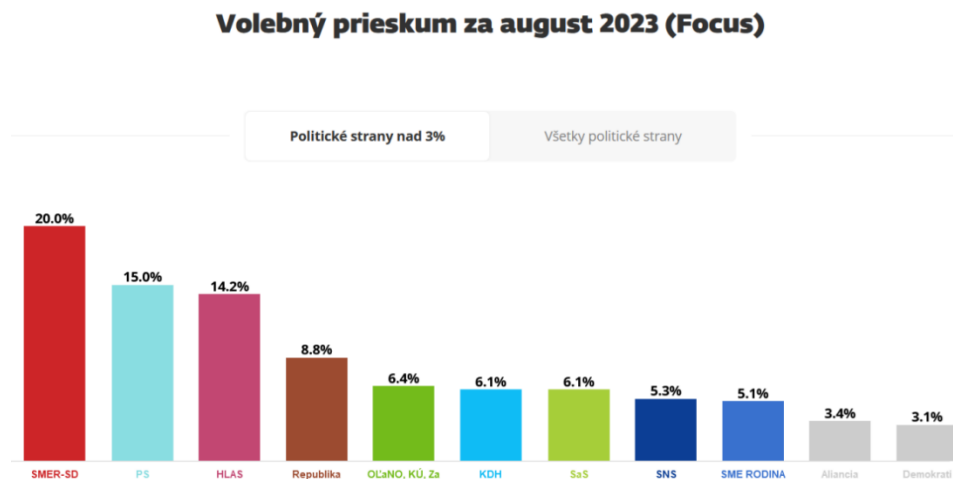
Na dosiahnutie stanovených cieľov sme zvolili niekoľko postupných krokov. Prvým bola **charakteristika (definícia a deskripčia) bilbordov** ako jedného z viacerých spôsobov ovplyvňovania voličov (televízne/rozhlasové/internetové/diskusné relácie, printové/elektronické reklamné letáky a pod.). Druhým krokom bol **zber dát**, prebiehajúci počas troch dní 6. – 8. septembra 2023 v predvolebnom období na území mesta Banská Bystrica v časti známej ako Fončorda, konkrétne išlo o ulicu Trieda Hradca Králové (THK), Švermova, Nové Kalište, Moskovská a Internátna. Zber dát prebiehal dovedna na úseku približne 5 – 6 km. Ďalším krokom bola **kvalitatívna sémanticko-semiotická analýza, komparácia a interpretácia dát**.

3 Výsledky výskumu

Bilbord podľa J. Klinckovej (2014) predstavuje špecifický komunikačný žáner, ktorého cieľom je recipienta informovať, presvedčať i manipulovať, a vtedy je jeho úloha (resp. funkcia) informačno-persuázívno-manipulatívna. V iných prípadoch podľa spomínanej autorky veľkoplošný nosič informuje, presvedča i motivuje, a vtedy je jeho úloha informačno-persuázívna a apelovo-konatívna (porov. Klincková, 2014, s. 93). Komunikačná paradigma tak podľa J. Klinckovej môže modifikovať svoju funkciu v závislosti od zámeru zadávateľa. Jazyková manipulácia pracuje s neurčitou a nejednoznačnosťou v reklamnom prostredí a táto technika sa často uplatňuje aj na predvolebných nosičoch. Bilbord ako veľkoplošný nosič je komplexný, vizuálne nápadný, dobre čitateľný, stručný a aktuálny komunikát (porov. Klincková, 2014, s. 88-93).

3.1 Kvalitatívna analýza a interpretácia zozbieraných dát

Podľa výsledkov prieskumu agentúry Focus pre TV Markíza v auguste 2023 by sa do NR SR dostalo deväť politických subjektov (pozri obr.1 nižšie):

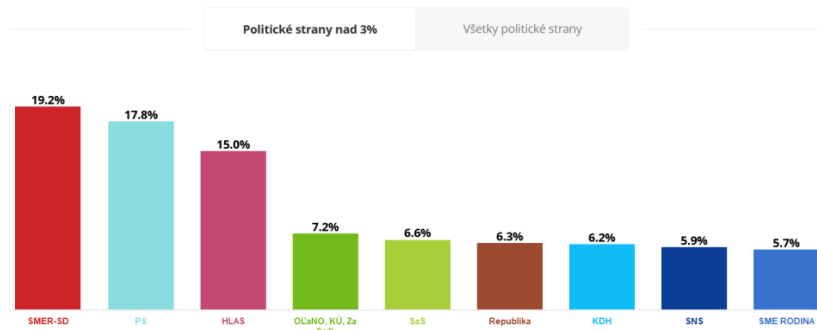

Obr.1 Predvolebný prieskum agentúry Focus

Zdroj: <https://volby.sme.sk/pref/1/politicke-strany/p/focus> (8/9/2023)

Z predvolebných prieskumov vyplynulo, že demokratické a euro-atlanticky orientované subjekty by volili najmä ľudia s vysokoškolským vzdelaním a nižším vekom, kým konzervatívne a nedemokratické (príp. extrémistické) zoskupenia majú tendenciu voliť najmä ľudia s nižším vzdelaním a vyšším vekom. Pre účely štúdie sme zvolili nasledovný objektívny prístup bez ohľadu na obsahový a axiologický rámec semiotiky skúmaného diskurzu. V závislosti od preferencií sme sa zamerali na strany s predikciou najsilnejšieho mandátu. Strana Smer sa pohybovala v auguste na úrovni okolo 20 % podľa výskumu Focus (obr. vyššie). Podľa prieskumu agentúry AKO dosahoval Smer o niečo nižšie preferencie, ale stále bol vo vedení (obr. 2 nižšie).

Volebný prieskum za august 2023 (AKO)

Obr. 2 Predvolebný prieskum agentúry AKO

Zdroj: <https://volby.sme.sk/pref/1/politicke-strany/p/ako> (8/9/2023)

Všetky pozorované billboardy Smeru boli inštalované v blízkosti hlavných aj vedľajších ciest na dobre viditeľnom mieste. Detegovali sme billboardy s rozmanitým obsahom (pozri obr. 3, 4 a 5 nižšie). Strana Smer išla do volieb s číslom 16, ktoré bolo výrazne uvedené aj na bilborde, charakterizuje ju tiež názov a logo strany s červenou ružou (špirálou?) a trikolórová vizuálna podoba odkazujúca na vlajku SR. Biela, modrá, červená je akýmsi leitmotívom strany. Billboard „pripomína“, že ide o Slovenskú sociálnu demokraciu „pre ľudí“ a „za „Slovensko“ a že v prípade získania mandátu nastolí „stabilitu, poriadok a sociálne istoty“. Farebný font na bielom podklade je výrazný a dobre čitateľný. Použité jazykové prostriedky sú spisovné a neutrálne. Podprahovo sa však podsúva voličom, že ostatné strany nepracujú pre ľudí, ale proti Slovensku. Podobne v prípade billboardu na THK sa podsúva, že v krajine chýbajú komodity ako stabilita (v čom?), poriadok (v čom?/kde? Vo vláde? V parlamente? V zdravotníctve? V školstve? V domácnosti?) a sociálne istoty (akoby chýbali všetky všade). Billboardy tak nesú negatívne posolstvá, resp. podsúvajú naratívy, že v krajine prakticky nič nefunguje. Na bilborde z Internátnej je okrem jazykových prostriedkov podobizeň kandidáta na 4. mieste na volebnej listine. Hľadá priamo na nás, v obleku a košeli bez kravaty pôsobí dôveryhodne. Jazyk je úsečný a statický, bez použitia slovies. Recipient je pasívnym prijímateľom nielen predvolebných sľubov, ale aj povolebnej reality – niečo mu je sľúbené (pre ľudí, za Slovensko, stabilita, poriadok, soc. istoty) a to aj dostane (?). Aktívna účasť voliča na tomto procese sa však neočakáva. V kontexte daného komunikátu si má recipient časť obsahu správy dotvoriť, domyslieť a sám dekodovať vágny obsah prezentovaných hesiel v zmysle línie „vy nám odovzdáte svoj hlas vo voľbách a my vám zaň dáme istoty, poriadok atď.“

Obr. 3 Internátna_BB

Zdroj: Vlastný archív autorky

Obr. 4 THK_BB

Zdroj: Vlastný archív autorky

Obr. 5 THK_BB

Zdroj: Vlastný archív autorky

Čaro nechceného sa podarilo na Triede Hradca Králové (pozri obr. 5), kde boli vedľa seba inštalované dva nosiče – jeden predvolebný strany Smer, sľubujúci „stabilitu, poriadok a sociálne istoty“ (zvýraznené modrým a červeným fontom), a druhý – reklamný billboard prevádzky poskytujúcej polovičnú zľavu na kuchyňu spolu s montážou a dopravou v cene. V tomto kontexte sľubovaná stabilita a poriadok so sociálnymi istotami tak nadobúdajú nové kontúry.

Podľa agentúrnych prieskumov by prvé tri pozície okrem Smeru získali PS (Progresívne Slovensko) a Hlas. Bilbordy strany PS (obr. 6 – 9) sú tiež inštalované v blízkosti hlavnej komunikácie. Na oboch je uvedená modrobiela skratka PS, ktorej font pôsobí mierne nekonzistentne: na Švermovej je biely font na modrom podklade, kým v areáli Moskovská, rázcestie naopak (modrý font na bielom podklade). Na oboch je skratka PS rozpísaná. Na oboch sa nachádza líder strany: raz ako otec rodiny na výlete v prírode (líder ako privátna osoba na obr. 6) a raz ako platný člen pracovného tímu PS na modrom podklade (líder prezentovaný ako verejne činná osoba na obr. 7). Členky a členovia zobrazení na bilborde PS (obr. 7) sú v produktívnom veku. Modrá farba je kľúčová. Na oboch nosičoch sú značne zastúpené ženy ako súčasť rodiny, ale aj ako členky pracovného tímu. Zobrazené osoby pôsobia autenticky a dôveryhodne. Na Švermovej je billboard s textom „Zvoľme si budúcnosť“ (obr. 6), kým na Moskovskej, rázcestí „Budúcnosť tvoríme spoločne“ (obr. 7). V oboch prípadoch ide o apelatívny prístup k recipientom prostredníctvom výzvy k aktívnemu prístupu k vlastnej budúcnosti pomocou slovesa v imperatíve 1. os. plurálu a pomocou konštatovania, že „budúcnosť tvoríme spoločne“, čím autori sentence zahŕňajú do svojich budúcich plánov aj voliča – nehovoria, že mu niečo poskytnú, dajú, pripravia. Neplánujú s elektorátom barter typu *quid pro quo*. Volič sám sa má stať tiež súčasťou plánu prostredníctvom aktívnej účasti. Jazyk komunikátu je spisovný, vecný a bez manipulácií. Dôraz sa kladie na budúcnosť, pod ktorou sa rozumie kontinuita zahranično-politického nastavenia v euro-atlantických štruktúrach a vnútropolitického ukotvenia v demokracii západného typu (ako protipólu k demokracii autoritárskeho typu, napr. súčasného Maďarska).

Obr. 6 Švermova_BB

Zdroj: Vlastný archív autorky

Obr. 7 Moskovská_rázcestie_BB_zoom

Zdroj: Vlastný archív autorky

Na margo inštalácie nosiča na Moskovskej, rázcestí bol detegovaný fakt, že v blízkosti sa nenachádzal žiadny iný konkurenčný predvolebný komunikát niektorého z oponentov (pozri obr. 8 nižšie). Pritom ide

o frekventovanú hlavnú komunikáciu spojenú s možnosťou výjazdu na obchodnú a priemyselnú zónu mesta. Na predvolebnom bilbore sa neuvádza číslo strany, ktorú treba voľiť, akoby sa predpokladalo, že volič PS je zorientovaný. Možno je aj to, že v dobe objednávky tlače nosiča nebolo volebné číslo zadávateľovi ešte známe.

Obr. 8 Moskovská_rázcestie_BB
Zdroj: Vlastný archív autorky

Nosič PS na Švermovej ulici (obr. 9) bol inštalovaný pri hlavnej ceste. Napriek tomu nebol dobre viditeľný, pretože vo výhlade sčasti bránila mestská vegetácia. Lokácia nosiča nebola zvolená vhodne. Biely text na modrom podklade sľubujúci „dôstojnú budúcnosť všetkým“ je podporený podobizňou mužského kandidáta na 75. mieste volebnej listiny.

Obr. 9 Švermova ul_BB
Zdroj: Vlastný archív autorky

V prieskumoch oboch agentúr bola zhoda aj na treťom mieste, na ktorom viedol Hlas – sociálna demokracia. Ich billboard sme detegovali na pomedzí ulíc THK a Nového Kališťa vedľa hlavnej vozovky (obr. 10). Nosič pôsobí ako pozvánka na príjemne strávený popoludňajší čas i podvečer s kultúrnym a zábavným programom, sľubujúcim súťaž a vystúpenia známych účinkujúcich (vystúpenie známeho repera, hudobnej skupiny a miestnej tanečnej školy). Na prvý pohľad zaujme osoba repera v ľavej polovici nosiča, pričom pravá polovica je vyhradená pre pozvánku predsedom strany s kolegami na dané podujatie. Jazyk je spisovný a na prvý pohľad nevykazuje žiadne predvolebné prvky. Celkovo nosič nepôsobí ako predvolebný billboard, ale ako pozvánka na stretnutie rodín s deťmi za účelom kultúry a zábavy. Font je zreteľný a dobre čitateľný. Nemá apelatívny charakter. Štýl zodpovedá skôr letáku z kultúrneho leta ako predvolebnému pútaču. Obsahovým aj formálnym zameraním mieri skôr na mladého voliča: výrazný farebný podklad (dominancia bordovej a červenej), anglicizmy (*lightshow*), účinkujúci populárnej scény (*Twiiins*, *Majk Spirit*). Rolu zohráva fakt, že

podujatie bolo naplánované na posledný deň letných prázdnin pred novým školským rokom (31.8.2023). Zo strany Hlasu išlo o premyslený sofistikovaný manéver, núkajúci elektorátu tzv. „predvolebný chlieb“ a hry v duchu hesla „príďte a zabavte sa (so svojou rodinou)“.

Obr. 10 THK_BB

Zdroj: Vlastný archív autarky

Iný veľkoplošný nosič subjektu Hlas-SD s odkazom na „národnú petíciu za zmenu“ (obr. 11) sme detegovali na Troskách v blízkosti exponovaného nákupného centra Europa Shopping Center. Spomínaná petícia bola aprílová aktivita strany Hlas-SD vyzývajúca obyvateľstvo k predčasným voľbám. Bielo-červená koloratúra tvorí podklad lídrovi politického subjektu sľubujúceho „ochrániť slabých“. Nosič sa stal súčasťou predvolebných aktivít, hoci ešte v tej dobe (začiatok apríla 2023) nebolo isté, či (prípadne kedy) predčasné voľby budú vypísané.

Obr. 11 Na Troskách_BB

Zdroj: Vlastný archív autarky

Na Vajanského námestí v blízkosti exponovaného nákupného centra boli detegované dva veľkoplošné nosiče (Hlasu a Smeru) inštalované v tesnej blízkosti vedľa seba (porov. obr. 12). Oba nosiče mali podobnú štruktúru s podobizňou politika a s predvolebnou floskulou ako komunikátom. Kým nosič Hlasu zachytáva lídra

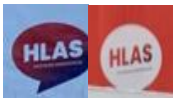
strany, nosič Smeru zachytáva kandidáta na 30. mieste volebnej listiny. Farebný podklad Hlasu je opäť dynamický, červeno-modrý s bielym fontom, orientuje sa na mladšieho voliča prahnúceho po etatizme („silný štát“). Volanie po silnom štáte má Hlas spoločný so Smerom, hoci na ich bilbordoch sa tento prísľub nezjavuje (ani nemusí, je prítomný v texte nosiča sľubujúcom „stabilitu“). Toto je podporené familiárnym adresovaním oslovenia (vo forme tykania) „Tvoj HLAS“, ktorý je viacvýznamovým odkazom na stranu Hlas aj na voličský hlas odovzdaný vo voľbách. Farebný podklad nosiča Smeru je statický, zvýrazňujúci trikolóru podporenú štátnym znakom SR s posolstvom podchytiť (odlákajúť?) voličov iných („národných“) strán (SNS, Republika, ĽSNS a pod.). Text nosiča recykluje naratív ostatných komunikátov na bilbordoch strany Smer, ktorý sa orientuje prevažne na strednú a seniorskú generáciu voličskej základne.

Obr. 12 Vajanského nám_ BB
Zdroj: Vlastný archív autorky

3.2 Komparácia

V tab. 1 (nižšie v texte) predostierame kompaktnú komparáciu skúmaných nosičov z hľadiska narábania s jazykom (resp. textom) na formálnej i obsahovo-podprahovej úrovni podporenej inými semiotickými komponentmi (farby, osoby, celkové vyznenie).

	Smer-SSD	Hlas-SD	Progresívne Slovensko
Jazyk z hľadiska spisovnosti	spisovný	spisovný, výnimočne familiárny	spisovný
Jazyk z hľadiska sémantiky	informatívny (Smer-SSD, 16), vágny (pre ľudí, za Slovensko) a podprahovo manipulatívny (stabilita, poriadok a sociálne istoty)	informatívny (Hlas-SD, voľte 17), persuzívny (silný štát, chránime slabých) a dvojzmyselný (tvoj HLAS), apelatívny (voľte 17), sofistikované „ne(pred)volebný“ (pozdávka na 'kultúrne' podujatie)	informatívny (PS, číslo strany neuvedené), persuzívny (dôstojná budúcnosť pre všetkých, budúcnosť tvoríme spoločne) a apelatívny (zvoľme si budúcnosť)
Semiotika farieb	trikolóra odkazujúca na SR aj s ohľadom na podchytenie voličskej základne iných strán (Republika, SNS a pod.)	výrazná a dynamická červeno-modrá koloratúra zameraná prevažne na mladšiu voličskú základňu	bielo-modrá základňa nie celkom konzistentná na všetkých nosičoch (porov. rôznofarebné logo PS na viacerých nosičoch)
Logo	ruža SLOVENSKÁ SOCIÁLNA DEMOKRACIA	bublínka' evokujúca dialóg 	modrá na bielom podklade, príp. Opačne
Semiotika osôb	prevažne maskulínna	prevažne maskulínna	rodovo vyvážená
Špecifiká	Všetky tri subjekty zvolili taktiku viacerých stručných obsahov v duchu hesla na malom priestore prezentovať čo najbohatší (najvágnejší) obsah		

Tab. 1 Komparácia detegovaných veľkoplošných nosičov

3.3 *Zodpovedanie šiestich výskumných otázok*

1. Je jazyková stránka podporená vizuálnym prejavom bilbordov? Áno, takmer vo všetkých prípadoch vizualizácia farieb i osôb podporuje komunikát nosiča vo forme farieb daného politického subjektu (logo, font) a zobrazením zväčša mužského predstaviteľa politického subjektu.
2. Je použitý jazyk spisovný (neutrálny) alebo subštandardný (príznaково zafarbený)? Jazyk je spravidla spisovný (povrchová rovina). Pri detailnejšom rozbere a interpretácii stručného komunikátu sa ukáže persuzívnosť až manipulatívne narábanie s jazykom a sugestívne vkladanie podprahových negatívnych konotácií do textu komunikátu.
3. Ktoré prvky (výrazy, slovné spojenia, farby a pod.) sa na bilbordoch vyskytujú frekventovane? Záleží od politického subjektu. Ale všetky skúmané nosiče mali spoločný rámec postavený na implicitnom protiklade „dobrý verzus zlý“. Stabilita, poriadok, sociálne istoty sú heslá implikujúce protiklad k „nestabilite, chaosu a sociálnym neistotám“. Pre ľudí a za Slovensko sú heslá implikujúce víziu, že ostatné (niektoré) subjekty nemajú v pláne pracovať pre ľudí (ak nie sú priamo „proti“ nim). Podobne heslo za Slovensko implikuje, že iní sú „proti“ záujmom krajiny. Ochránime slabých (rozumej proti silným, pretože aj my sme/budeme dostatočne silní, ak nám dáte mandát). Silný štát implikuje ochranu pred (čím?). Budúcnosť a dôstojná budúcnosť implikuje protiváhu k možnému príklonu či vtiahnutiu krajiny späť do minulosti s rizikom demontáže demokratických štruktúr orgánov ovplyvňujúcich chod štátu.
4. Kde sú bilbordov inštalované? Nosiče sa nachádzajú na dobre viditeľných (až na jednu výnimku) a najmä exponovaných lokáciách pozdĺž hlavných komunikácií, v blízkosti nákupných centier a peších zón.
5. Používa politický subjekt viacero typov bilbordov? Predvolebné nosiče všetkých troch skúmaných subjektov vykazovali túto črtu – modifikovali vizualizáciu svojich nosičov a naša interpretácia tohto prístupu je, že sa snažili priblížiť a zatriktívniť obsah pre svoj elektorát.
6. Aké je zastúpenie žien na predvolebných bilbordoch? Zastúpenie žien na skúmaných predvolebných bilbordoch Smeru a Hlasu je nulové. Analyzované nosiče PS vykazovali rodovo vyvážený prístup nielen pro forma, ale aj de facto.

4 *Záver*

Tri politické subjekty, usilujúce sa o vstup do Národnej rady Slovenskej republiky, inštalovali svoje veľkoplošné predvolebné nosiče vo vybranom urbánnom výseku jazykovej krajiny (JK). Spomínané subjekty dosahovali najvyššie predvolebné preferencie, a preto sme sa pri skúmaní bilbordov JK sústredili výlučne na ne. Presnejšie, na semiotiku ich predvolebných nosičov v mestskej časti Fončorda mesta Banská Bystrica.

Detegovali sme niekoľko komunikátov, ktoré sme podrobili sémanticko-semiotickej analýze a následne porovnali. Jazyk nosičov vykazoval znaky spisovnosti (všetky nosiče), stručnosti (všetky nosiče), aktuálnosti (oslovenie voličskej základne), informatívnosti, vágnosti (nosiče Smeru), manipulácie (Smer, Hlas), persuzie (Hlas, PS) i apelu (Hlas, PS). Spoločnou črtou všetkých veľkoplošných nosičov politických subjektov podrobených analýze bola prítomnosť sémantických opozitných binárnych dvojíc, napr. *stabilita/poriadok* vs. *chaos* (Smer), *ochrana slabých proti silným* (Hlas) alebo *budúcnosť* vs. *minulosť* (PS). Okrem nosičov subjektu PS sa na ostatných bilbordoch nachádzalo volebné číslo strany (Smer, Hlas). Vysvetľujeme si to tak, že zadávateľ v dobe objednávky nosiča nepoznal číslo, prípadne sa domnieval, že ich elektorátu je známe, alebo na to jednoducho pozabudol.

Logo i farby mal každý subjekt typické. Ako rodovo vyvážené sme detegovali len nosiče strany PS. Dnes už poznáme výsledky parlamentných volieb do NR SR v roku 2023 (s účasťou 68,5 %) v poradí Smer (cca 23 %), PS (cca 18 %) a Hlas (niečo vyše 14 %).

Spolu s aforistom Tomášom Janovicom ostáva povzdych nad volebným výsledkom (ukazuje sa trojkolácia Smer – Hlas – SNS), že „sklamani chcú byť klamani“.

Použitá literatúra

ČERNÝ, J. – HOLEŠ, J. 2004. *Sémiotika*. Praha: Portál, 2004.

JESENSKÁ, P. 2020. Úvodné poznámky na margo výskumu jazykovej krajiny Národnej ulice v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 24-28. [Online]. [cit. 2023-09-10]. Dostupné na: <https://www.ff.umb.sk/app/cmsSiteAttachment.php?ID=7945>.

JESENSKÁ, P. 2021a. Jazyková krajina v pedagogickej praxi. In: *Teória a prax prípravy budúcich translatológov a učiteľov anglického jazyka 3 : zborník recenzovaných príspevkov z Medzinárodnej online konferencie konanej v dňoch 8. – 9. septembra 2021*. Banská Bystrica: A Grafik, 2021, s. 111-115.

JESENSKÁ, P. 2021b. Skúmanie základnej jednotky jazykovej krajiny. In: *Od textu k prekladu XV, 2. časť. Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2021, s. 45-51.

JESENSKÁ, P. 2022a. Komparatívny výskum jazykovej krajiny vybraného areálu z rodovej perspektívy. In: *Lingua et vita : vedecký časopis pre výskum jazykov a interkultúrnej komunikácie* Fakulty aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave. Bratislava : Ekonomická univerzita v Bratislave, 2022, roč. 11/2, č. 22, s. 9-18. [Online]. [Cit. 2023-09-10]. Dostupné na: https://linguaetvita.sk/www_write/files/issues/2022/22/d01_09az18_jkk_jesenska_222022.pdf

JESENSKÁ, P. 2022b. Teaching linguistic landscape to future English teachers supported by the Moodle application. In: *Innovation in language learning : conference proceedings*, 15. international conference, Florencia, 10. – 11. 11. 2022 : hybrid edition. Bologna : Filodiritto Publisher, 2022, s. 61 – 65. [Online]. [cit. 2023-09-10]. Dostupné na: <https://conference.pixel-online.net/ICT4LL/files/ict4ll/ed0015/FP/8000-ELRN5707-FP-ICT4LL15.pdf>.

JESENSKÁ, P. 2023a. English in the Semiotics of the Linguistic Landscape. [T. č. v tlači].

JESENSKÁ, P. 2023b. Selected aspects of the political linguistic landscape. In: *Ad Alta : journal of interdisciplinary research*. Hradec Králové : Magnanimitas, 2023, roč. 13, č. 1, s. 130-134. [Online]. [Cit. 2023-09-10]. Dostupné na: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/1301/papers/A_jesenska.pdf.

KLINCKOVÁ, J. 2014. Jazyk billboardov. In: *Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie*. Vladimír Patráš (Ed.). Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – BELIANUM, 2014, s. 88-102.

MYNAŘÍKOVÁ, L. 2018. *Psychologie lži*. Praha: Grada.

Výskumný materiál

Predvolebný prieskum agentúry AKO. <https://volby.sme.sk/pref/1/politicke-strany/p/ako> (8/9/2023).

Predvolebný prieskum agentúry Focus. <https://volby.sme.sk/pref/1/politicke-strany/p/focus> (8/9/2023).

Vlastný archív autorky zozbieraný v Banskej Bystrici 6.–8.9. 2023.

Výsledky parlamentných volieb 2023. <https://volby.sme.sk/parlamentne-volby/2023/vysledky> (11/10/2023).

Autorka príspevku:

doc. PaedDr. **Petra Jesenská**, PhD.

Katedra anglistiky a amerikanistiky

Filozofická fakulta UMB

Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, SK

E-mail: petra.jesenska@umb.sk

PRIENIK OBJEKTŮ VÝSKUMŮ JAZYKOVEJ KRAJINY A ONOMASTIKY¹

Jaromír Krško

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract: The paper is devoted to a conjunction of onomastic and sociolinguistic primary research sources in the research of linguistic landscape. The paper focuses on the analysis of anthroponyms as part of memorial plaques, official boards of local government, as well as advertising billboards and banners. A large part of onomastics has been focusing on research of urbanonymy, mainly anthroponymic dedication titles and their naming process after 1989, as well as on company names – logonyms. Unlike onomastics, sociolinguistics focuses also on visual and semiotic aspects of logonyms. Anthroponyms represent a part of graduation tableaux, which enter the linguistic landscape before the graduation exams. Up to the present day, the study of gravestones as an area of the linguistic landscape has been only narrowly explored. In a bilingual environment, they pose a very colourful sample not only from a diachronic but also from a synchronic perspective. Besides onomastic research, expanded research of linguistic landscape enables analysis of not only the formal structure of proper names but also family relationships of the deceased expressed through certain formal signs found at gravestones.

Key words: linguistic landscape, onymic object, onomastic

1 Úvod

Predmetom štúdie je načrtnutie prieniku medzi primárnym zdrojom výskumu onomastiky – propriami pomenúvajúcimi onymické objekty a sociolingvistickým výskumom jazykovej krajiny aj vo vzťahu k onymickým objektom, ktoré sú jej neoddeliteľnou súčasťou.

2 Vymedzenie termínu jazyková krajina

História skúmania jazykovej krajiny siaha do obdobia prelomu 20. a 21. storočia a prvé výskumy sa celkom prirodzene sústredili na mestské multilingválne prostredie. Prvotné výskumy sa týkali jazykovej krajiny Bruselu, Montrealu a Jeruzalemu (Satinská, 2014, s. 158). Už od začiatku sa výskumné aktivity jazykovej krajiny profilovali ako multidisciplinárne prepojenia lingvistiky, sociolingvistiky, onomastiky, sociológie, kultúrnej a humánnej geografie a ďalších disciplín.

Formovanie novej disciplíny bolo samozrejme spojené aj s hľadaním definície objektu výskumu. V tejto otázke sa najčastejšie preberá definícia dvojice autorov – Rodrigua Landryho a Richarda Bourhisa. Tí jazykovú krajinu charakterizovali ako „*jazyk verejných dopravných značiek, reklamných bilbordov, názvov ulíc, miest, nápisov komerčných obchodov a verejných nápisov na vládnych budovách*“² (Landry, Bourhis, 1997, s. 25). V slovenskej lingvistike sa medzi prvými prácami venovanými jazykovej krajine objavili štúdie L. Satinskej (2014), ktorá chápe jazykovú krajinu ako „*vizuálnu reprezentáciu jazyka vo verejnom priestore*“ (Satinská, 2014, s. 158). Podľa nej do jazykovej krajiny patria „*všetky nápisy, bez ohľadu na ich pôvod*“. Jazykovú krajinu vníma ako dynamickú entitu, ktorú na jednej strane vytvárajú inštitúcie alebo jednotlivci, ale na druhej strane jazyková krajina vplyva na ľudí, ktorí týmto priestorom prechádzajú a vnímajú daný priestor. Preto sa vo svojich výskumoch venuje nielen analýze názvov firiem, obchodov, nápisom na stenách, ale sa zamýšľa aj nad tým, komu sú tieto informácie určené a ako ich môžu ľudia vnímať.

3 Výskum jazykovej krajiny v bilingválnom prostredí

V slovensko-maďarskom bilingválnom prostredí venovali jazykovej krajine pozornosť viacerí autori, na túto tému vzniklo niekoľko desiatok študentských záverečných prác – od bakalárskych, cez diplomové až po

¹ Štúdia vznikla v rámci projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

² „the language of public road signs, advertising billboards, street names, place names, commercial shop signs, and public signs on government buildings.“ (Landry, Bourhis, 1997, p. 25).

rigorózne práce.³Toto bilingválne prostredie je pravdepodobne najvýraznejšie spracované v Komárne – výskum jazykovej krajiny robili viacerí autori nezávisle od seba – napr. J. Bauko (2019, 2022) a S. J. Tóth, (2021). Tejto problematike sa venoval tiež trojčlenný výskumný tím Istók, Lőrincz, Tóth (2022) – v rámci výskumného projektu APVV-18-0115 zameraný na dvojazyčnosť jazykovej krajiny Komárna. J. Bauko, ktorý sa venuje predovšetkým onomastike, sa sústredil predovšetkým na výskum propriálnej časti jazykovej krajiny. V štúdiu z roku 2019 používa na označenie propriálnej časti jazykovej krajiny termín *propriálno-semiotický obraz krajiny*, ktorú podľa neho „tvoria *propria* (predovšetkým antroponymá, toponymá a chrématonymá) nachádzajúce sa na menných tabuliach, nápisoch na verejnom priestranstve, rôznych plochách (napr. plagátoch, budovách, náhrobných kameňoch, tabľách) i extralingválne znaky (napr. fotky, sochy, emblémy, kresby), ktoré poukazujú na vlastné mená. Miesto termínu *propriálno-semiotický obraz krajiny* by sme mohli paralelne používať aj iné synonymické výrazy: *propriálny obraz krajiny*, *propriálny obraz*, *propriálna krajina*, resp. termín *proprium* by sme mohli nahradiť aj pojmom *onymum* (*onymicko-semiotický obraz krajiny*, *onymický obraz krajiny*, *onymický obraz*, *onymická krajina*)“ (Bauko, 2019, s. 138-139). O tri roky neskôr uprednostňuje J. Bauko termín *onymická krajina* vytvorený analogicky podľa nadradeného termínu jazyková krajina (Bauko, 2022, s. 111). Popri tomto termíne však uvažuje aj o ďalších synonymných termínoch: „popri termíne *onymická krajina* by sme mohli paralelne používať aj synonymické výrazy: *onymický obraz krajiny*, *onymicko-semiotický obraz krajiny*; *propriálna krajina*, *propriálny obraz krajiny*, *propriálno-semiotický obraz krajiny*“ (Bauko, 2022, s. 111). Trojica výskumníkov z Komárna v monografii *Jazyková krajina miest Komárno a Komárom* nerozlišuje apelatívnu a propriálnu rovinu jazykovej krajiny, jednotlivé objekty výskumu označuje termínom *sign* (Istók, Lőrincz, Tóth, 2022, s. 67).

Vnímanie všetkých objektov jazykovej krajiny je podľa spomínanej autorskej trojice individuálne a súvisí s kogníciou jednotlivca. Iné vnímanie jazykovej krajiny bude u dieťaťa, iné u dospelého, jazyková krajina sa tak stáva individuálnou krajinou každého z nás. Autori komparatívnej práce o jazykovej krajine Komárna a susedného maďarského Komáromu tvrdia, že existujú „uzly spájajúce tieto ‚krajiny‘ a môžeme rozlišovať medzi komunitnou a individuálnou jazykovou krajinou. Jazyková krajina komunity je tvorená množstvom jednotlivých jazykových krajín. Neverbalizovaný význam nie je súčasťou jazykovej krajiny komunity, ale môže byť súčasťou individuálnej jazykovej krajiny“ (Istók, Lőrincz, Tóth, 2022, s. 22).

4 Prienik sociolingvistických, onomastických, semiotických a ďalších výskumov jazykovej krajiny

V súvislosti s vnímaním jazykovej krajiny píše J. Lauková, že jednotlivé obrazy jazykovej krajiny vnímame ako „... akési kontinuálne pole, v ktorom až následne vyberáme jednotlivé znaky zastupujúce niečo iné. Tieto znaky sú na istej ohraničenej ploche rozložené v priestore v jednom časovom okamihu. Na rozdiel od verbálnych znakov, ktoré nasledujú za sebou a ich dištinktivnosť (rozlíšenie) je v priestore vopred daná, musíme rozlíšenie jednotlivých znakov odhaliť. V prípade čítania textu je process individualizácie obmedzený. Obrazy prezentujú význam okamžite a pôsobia naliehavejšie ako písané texty“ (Lauková, 2020, s. 49).

Na rozdiel od apelatívnej lexiky, ktorej sémantiku spoznáваме od útleho detstva, znalosť propriálnej lexiky môže byť obmedzená. Preto súčasťou *propria* v jazykovej krajine sú aj ďalšie mimojazykové znaky, ktoré uľahčujú percipientovi správne dešifrovať propriálny znak, prípadne znak vo všeobecnosti. P. Jesenská tvrdí, že jazykový znak a ostatné mimojazykové znaky tvoria kontinuitu, tvoria „jeden vizuálno-sémantický celok sprostredkujúci okoliu istú informáciu“ (Jesenská, 2021, s. 3). Základný prvok jazykovej krajiny – znak (*sign*) musí percipient interpretovať z hľadiska semiotiky a dešifrovať ho ako apelatívum, *proprium*, slovnú konštrukciu, text, prípadne obraz v konkrétnej podobe (maľba, ilustrácia, vtip, fotografia...) (pozri aj Jesenská,

³Na Katedre slovenského jazyka a komunikácie FF UMB vzniklo v ostatných rokoch niekoľko záverečných prác, ktoré je vhodné spomenúť, aby si ich mohla vedecká komunita stiahnuť z databázy záverečných prác. Bilingválneho prostredia sa týkajú práce týchto autoriek a autorov – K. Skařupová: *Jazyková krajina mesta Banská Bystrica* (bakalárska práca, 2020); S. Boborová: *Propriálna a apelatívna rovina náhrobných kameňov ako súčasť jazykovej krajiny v bilingválnom jazykovom prostredí (na príklade Levíc)* (bakalárska práca, 2023); P. Poprocký: *Jazyková krajina v bilingválnom prostredí (na príklade Tornale)* (diplomová práca, 2021); L. Kováčsová: *Jazyková krajina v etnicky zmiešanom jazykovom prostredí – na príklade mesta Filakovo* (rigorózna práca, 2021). V ďalších prácach venovali jej autorky pozornosť prevažne slovenskému jazykovému prostrediu: N. Tomaščíková: *Jazyková krajina Žiliny* (bakalárska práca, 2021); V. Velitšová: *Jazyková krajina Martina* (diplomová práca, 2021); N. Tomaščíková: *Výskum multimodálnej semiosféry urbánneho prostredia (na príklade vybraných banskobystrických ulíc)* (diplomová práca, 2023); O. Bartková: *Jazyková krajina centra Vranova nad Topľou* (diplomová práca, 2023); R. Fričová: *Koexistencia živých toponymie s jazykovou krajinou (na príklade mesta Liptovský Mikuláš)* (rigorózna práca, 2023).

2021, s. 3).

V rámci jazykovej krajiny existuje veľké množstvo onymických objektov obsahujúcich dôležité informácie pre percipienta. Onymické objekty môžu obsahovať všetky druhy proprií – antroponymá, toponymá, chrématonymá a propriá ako súčasť jazykovej krajiny sa vyskytujú v obidvoch sférach jazykovej krajiny – v oficiálnej sfére označovanej aj ako top-down a v neoficiálnej sfére – bottom-up. Analýza týchto onymických objektov je z pohľadu onomastiky o niečo chudobnejšia ako vnímanie a interpretácia z hľadiska jazykovej krajiny. Onomastika analyzuje formálnu výstavbu propria, jeho etymológiu, štruktúru, spôsob utvorenia propria atď. Širší – socioonomastický pohľad môže rozšíriť vedecký záber onomastiky, ktorá môže venovať pozornosť vnímaniu, prípadne akceptácii propria zo strany jednotlivca alebo určitej sociálnej skupiny.

Antroponymia je najčastejšie súčasťou top-down sféry v podobe oficiálnych úradných tabúľ s menami advokátov, notárov, funkcionárov miestnej samosprávy atď. Podoba antroponým a presnejšie poradie jednotlivých onymických komponentov môže byť ovplyvnené úzom daného jazyka, čo sa prejavuje napr. v bilíngválnom slovensko-maďarskom prostredí. J. Bauko zároveň poukazuje na to, že poradie mien môže signalizovať úradnú top-down sféru oproti neúradnej – bottom-up sfére. „Maďarskú národnostnú menšinu na Slovensku charakterizuje dvojaké používanie priezviska a rodného mena. V úradnej sfére sa zaznamenávajú väčšinou podľa slovenskej normy, poradie mien je rodné meno + priezvisko, k priezvisku žien sa pripája prechýľovacia prípona -ová; v neoficiálnej komunikácii sa používajú maďarské tvary, poradie mena je opačné: priezvisko + krstné meno, k priezvisku žien sa nepripája morféma -ová: napr. *Vojtech Horváth : Horváth Béla, Katarína Szabová : Szabó Katalin*. Ľudia, ktorí majú v matrike zapísané osobné meno po maďarsky, chcú poukázať aj na svoju národnosť a považujú to za dôležitú súčasť svojej identity. Používajú svoje úradné osobné meno v rovnakej podobe v slovenskom i maďarskom kontexte, resp. len poradie mien sa mení: napr. *Béla Bugár : Bugár Béla, Edit Bauer : Bauer Edit*.“ (Bauko, 2019, s. 140-141).

Dôležitou súčasťou top-down sféry jazykovej krajiny sú urbanonymá. Z pohľadu onomastiky predstavuje ulica onymický bod, ktorého vlastné meno tento bod pomenúva, individualizuje, identifikuje, diferencuje od ostatných onymických bodov rovnakej skupiny. Názov zároveň môže obsahovať ďalšie sekundárne informačné prvky – smerovanie objektu (horná, dolná, križná), jeho tvar (lomená), lokalizáciu (za hradbami), môže obsahovať ideologické posolstvo (SNP, 17. november). Urbanonymum vizualizované vo forme uličnej tabuľky predstavuje z hľadiska jazykovej krajiny objekt, ktorého obsah môže ideologicky pôsobiť na percipientov jazykovej krajiny (Krško, 2021). Urbanonymické objekty obsahujúce antroponymá majú dedikačný charakter a zvyrazňujú osobnosti národných dejín – spisovateľov, hudobných skladateľov, politikov atď. Staršie podoby urbanoným obsahovali len priezvisko osobnosti v posesívnom tvare a apelatívum *ulica, námestie* a pod. – napr. *Skuteckého ulica, Vansovej ulica* (obr. 1, 2); prípadne apelatívum *ulica, námestie*, skratku krstného mena a posesívny tvar priezviska – *Ulica M. Hodžu, Ulica J. Chalupku, Námestie Š. Moyses* (obr. 3, 4, 5)

Obr. 1

Obr. 2

Obr. 3

Obr. 4

Obr. 5

Novšie uličné tabuľky (obr. 6, 7) sú informačne nasýtenejšie predovšetkým pre návštevníkov mesta, ale

aj pre domácich obyvateľov. Okrem mena a priezviska osoby, podľa ktorej je ulica pomenovaná, sú tam uvedené aj roky, v ktorých daná osobnosť žila a stručná charakteristika. Je to veľmi vhodná informácia pre návštevníkov mesta, ktorí nemusia byť dostatočne zorientovaní v danej oblasti a druhým pozitívom je, že aj domáci obyvatelia si uvedomujú, o akú významnú osobnosť išlo. Bolo by vhodné, keby encyklopedická časť bola uvedená aj v cudzom jazyku (najvhodnejšie v angličtine), aby aj zahraniční turisti mali možnosť získať dostatočné informácie.

Obr. 6

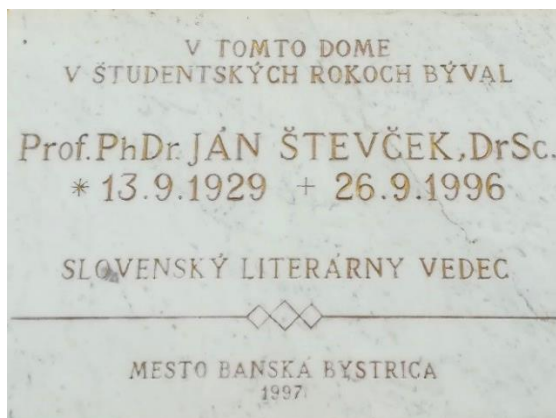

Obr. 7

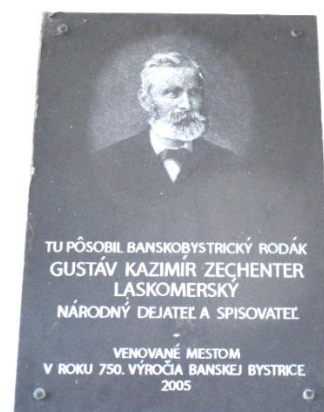
Ďalšími onymickými bodmi, ktoré obsahujú antroponymá, sú pamätne tabule osobností mesta. V dominantnom jednojazykovom prostredí zodpovedá forma osobných mien spisovnému úzu, vizuálna stránka spracovania pamätnej tabule (signu) zodpovedá dobe vyhotovenia a vtedajším technickým možnostiam spracovania (obr. 8, 9, 10). Pamätne tabule obsahujú okrem mena osobnosti aj údaje narodenia a úmrtia, popis, čím bola táto osobnosť významná a informáciu, či ide o rodný dom, miesto pôsobenia alebo miesto úmrtia.

Obr. 8

Obr. 9

Obr. 10

V bilingválnom prostredí býva dvojjazyčný text v slovenskom jazyku a pod tým v jazyku národnostnej menšiny, prípadne sú texty písané na pravej a ľavej strane pamätnej tabule. Jazyku zodpovedá aj formálne usporiadanie osobných mien osobnosti (v slovenčine na prvom mieste rodné meno a priezvisko, v maďarčine priezvisko, rodné meno).

Obr. 11 (podľa Bauko, 2019, s. 141)

Zaujímavými onymickými bodmi (a z hľadiska jazykovej krajiny len dočasnými bodmi) sú maturitné tablá, ktoré sú súčasťou jazykovej krajiny len niekoľko týždňov, spravidla mesiac pred maturitnými skúškami. Z diachrónneho hľadiska môžeme sledovať vývoj formálnej stránky antroponým uvedených na maturitnom table – v minulom storočí boli maturitné tablá formálne – obsahovali fotografie vedenia školy, triedneho učiteľa a študentov s uvedením ich rodného mena a priezviska (obr. 12, 13). V slovensko-maďarskom jazykovom prostredí bol text v maďarčine a jazykovému prostrediu zodpovedalo aj poradie priezvisko – rodné meno (obr. 14, 15). Formálnemu systému zodpovedala aj forma rodných mien, ktorá bola v oficiálnej podobe, teda nie v hypokoristických variantoch. V osemdesiatych rokoch 20. storočia si niektoré maturitné triedy vyrábali oficiálne i neoficiálne tablo a s postupnou demokratizáciou školstva sa zmenili aj podoby maturitných tabiel. V súčasnosti sa na tabľách pod fotografiami píše len rodné mená v rôznych podobách – oficiálne, hypokoristické, prípadne ide o kombináciu hypokoristických podôb a priezvisk (obr. 16, 17).

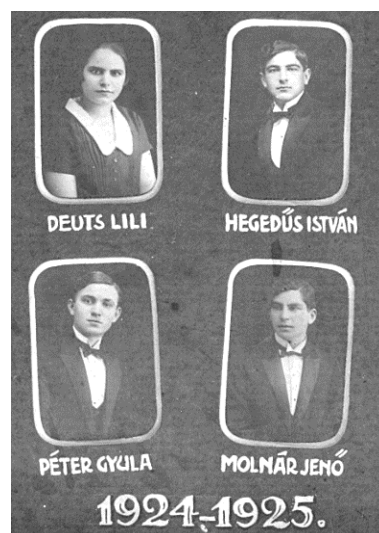
Obr. 12

Obr. 13 (detail)

Obr. 14

Obr. 15 (detail)

Obr. 16

Obr. 17 (detail)

Dôležitými onymickými bodmi obsahujúcimi antroponymá sú názvy firiem, prevádzok, reklamné informačné tabuľky advokátov, notárov a pod. Logonymám ako súčasť jazykovej krajiny venovali pozornosť viacerí autori a autorky – napr. Bauko, 2019; Gálisová, 2012; Gašová, 2020; Lauková, 2020; Molnárová, 2020; Lauková, Molnárová, 2020; Tomaščiková, 2022. Logonymii z onomastického hľadiska venovala veľkú pozornosť predovšetkým M. Imrichová (súhrnne Imrichová, 2002). Logonymum môže obsahovať priamo antroponymum majiteľa firmy (napr. *Zlatníctvo – hodinárstvo Slezák*; *Miroslava Kučerová – Holičstvo Mirka* – obr. 18, 19, 20) s apelatívom označujúcim zameranie firmy (zlatníctvo, hodinárstvo, holičstvo, advokátske služby). Proprium v logonyme je pre spotrebiteľa (percipienta jazykovej krajiny) irelevantné, dôležité by bolo len v prípade, že vyhľadáva služby tejto konkrétnej osoby.

Obr. 18

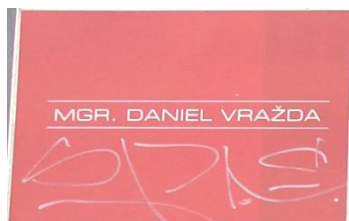

Obr. 19

Obr. 20

Z pohľadu jazykovej krajiny môžu logonymá dotvárať ďalšie znaky, ktoré sémanticky súvisia s činnosťou firmy – symbol diamantu konotuje šperk spojený so zlatníctvom, symbol paragrafu sa spája s právom a advokáciou. Niektoré logonymá však môžu obsahovať len antroponym živnostníka a nemusia obsahovať zameranie firmy, resp. špecializáciu podnikania (obr. 21). Niektoré logonymá však môžu obsahovať antroponym, ktoré neodkazujú na majiteľa firmy, ale spolu s ďalšími súčasťami znaku majú konotovať zameranie podniku (obr. 22) – priezvisko Bonanno označuje jeden z piatich klanov mafie v New Yorku – vizuálny obraz dotvára postava muža v obleku a klobúku, čo evokuje člena talianskej mafie, ktorý drží v jednej ruke škatuľu od pizze a v druhej ruke drží kúsok pizze. Celý vizuálny obraz je čiernobiely, čím upútava pozornosť v opozícii voči tradičnému zeleno-bielo-červenému stvárneniu pizzerií, a druhoplánovo navodzuje atmosféru obdobia prohibície v USA (1914 – 1933), z ktorej najviac profitovala mafia na čele s Al Caponom. S mafiou sa najčastejšie spája Taliansko, odkiaľ prišla táto forma organizovaného zločinu aj do USA a s Talianskom sa spája pizza.

Obr. 21

Obr. 22

Poslednou zaujímavou súčasťou jazykovej krajiny, ktorej chceme venovať pozornosť, sú náhrobné kamene – súčasť sepulkrálnych pamiatok. Doteraz sa v slovenskej jazykovede venovala tejto problematike minimálna pozornosť, lepšie sú na tom onomastické výskumy v Poľsku, Maďarsku a v Česku. Analýza proprií na náhrobných kameňoch je veľmi zaujímavá, predovšetkým v slovensko-maďarskom jazykovom prostredí, pretože sa tu stretáva odlišná názvotvorba, najmä pri tvorení ženských antroponym. Keď porovnáme v tejto skupine onymických bodov cieľa výskumu onomastiku a jazykovej krajiny, opäť nám vyjde užší záber onomastiky, ktorá sa môže sústrediť na etymológiu mena, pokiaľ je na náhrobnom kameni uvedená viacpočetná rodina, môžeme uvažovať o motivácii rodného mena, formálna stránka nás môže upozorniť na etnickú príslušnosť zomretých a pod. Formálna stránka mien upútala pozornosť M. Novákovej, ktorá na základe vysokej frekvencie antropoformantov *-ič*, *-ic* na náhrobných kameňoch v cintorínoch vo Valticiach a Hlohovci, napísala krátky príspevok o Chorvátoch na južnej Morave: „[j]ezdím dlhá léta na dovolenou do jihomoravského městečka Valtice a vždy mě tam zaujalo, kolik lidí má původem chorvatské příjmení zakončené na *-ič* nebo *-ic*. Přibližně 3 km od Valtic leží vesnice Hlohovec, která je k Valticím přifařená, a v ní je těchto příjmení více.“ (Nováková, 2020, s. 499).

Výskum náhrobných kameňov bol predmetom bakalárskej práce S. Boborovej *Propriálna a apelatívna rovina náhrobných kameňov ako súčasť jazykovej krajiny v bilingválnom jazykovom prostredí (na príklade Levíc)*. Levice predstavujú bilingválne slovensko-maďarské prostredie. „Cintorín na ulici SNP v Leviciach sa delí na mestský a vojenský cintorín, cintorín reformovanej kresťanskej cirkvi, rímsko-katolíckej cirkvi a evanjelickej cirkvi. Eviduje sa až 12 530 zosnulých, ktorých ostatky sú uložené v 6 700 hrobach.“ (Boborová, 2023, s. 3). Ide teda o rozsiahly súbor onymických bodov vhodných na analýzu. Na základe fotografií

náhrobných kameňov a rozličných podôb mien, jazykov a ďalších znakov sme rozdelili korpus do viacerých podskupín. Slovenské náhrobné kamene najčastejšie obsahovali rodné meno (RM) a priezvisko muža a RM a priezvisko ženy (obr. 23); rodinné meno a RM ženy a muža (obr. 24), iný prípad je uvedenie rodinného mena a hypokoristických podôb RM muža a ženy (obr. 25). Ďalšiu podskupinu tvoria náhrobné kamene s uvedeným rodinného mena a RM ženy, jej priezviska za slobodna a RM muža (obr. 26). Väčšinou sa pri menách zosnulých neuvádzajú vysokoškolské tituly, hoci musíme pripustiť aj fakt, že v minulosti nebolo toľko vysokoškolsky vzdelaných ľudí ako v ostatných rokoch, ale vysokoškolské tituly sa pri menách začali zapisovať väčšinou od začiatku tohto storočia (obr. 27, 28). Pri výskume jazykovej krajiny môžeme porovnaním rokov narodenia zomretých osôb teoreticky určiť rodinný vzťah medzi zosnulými – v prípadoch na obr. č. 23, 24, 25, 26, 27 ide s vysokou pravdepodobnosťou o manželov.

Obr. 23

Obr. 24

Obr. 25

Obr. 26

Obr. 27

Obr. 28

Situácia medzi maďarskými náhrobnými kameňmi je ešte pestrejšia a zaujímavejšia, najmä pri ženských antroponymách. Maďarský systém totiž umožňuje tvoriť posesívny tvar ženského mena u vydatej ženy aj z rodného mena manžela pomocou prípony *-né* namiesto jej rodného mena – *Taby Lajosné* = Taby(ová) Lajošova žena. Pokiaľ na náhrobnom kameni nie je uvedené jej priezvisko za slobodna, z informácií sa nedá zistiť rodné meno ženy. Pri uvedení mena za slobodna býva často uvedená podoba priezvisko a rodné meno (*Szabó Gyuláné szül [et] Surman Anna* = Szabó(ová) Júliusova žena rodená Šurman(ová) Anna).

Základnou podobou náhrobných kameňov v maďarskom jazykovom prostredí je v poradí priezvisko a rodné meno – na náhrobku (obr. 29) je napísané priezvisko ženy a jej rodné meno, potom je uvedený za koho bola vydatá (*férje*), priezvisko a rodné meno manžela. Obr. 30 zachytáva podobu s priezviskom a rodným menom manžela (*Turpinszky Mihály*), ďalšia časť textu *és neje szül.* znamená manželka rodená a jej priezvisko za slobodna a rodné meno (*Eller Stefánia*).

Obr. 29

Obr. 30

Komplikovaná úloha najmä pri odhaľovaní rodného mena manželky nastáva pri použití posesívnej prípony *-né*. Pokiaľ nie je na náhrobnom kameni uvedené aj priezvisko ženy za slobodna spolu s rodným menom (obr. 31), jej rodné meno sa nedá zistiť (obr. 32, 33).

Obr. 31

Obr. 32

Špecifickosť jazykovej krajiny v bilingválnom prostredí spočíva aj v tom, že v diachrónej línii môžeme sledovať spontánny (nie diktovaný štátnou mocou) prechod z jedného jazyka do druhého v nasledujúcich generáciách (obr. 34), a navyše môžeme podľa rokov narodenia zomretých rekonštruovať rodinné vzťahy medzi ľuďmi pochovanými v hrobe – István Korytár sa narodil v roku 1900, jeho manželka Eller v roku 1905. Ing. Jozef Korytár sa narodil v roku 1927, podľa priezviska a rozdielu rokov predchádzajúcich osôb môžeme uvažovať, že ide o ich syna a Adrienu (bez uvedenia priezviska) bola manželkou Jozefa Korytára a nevestou Istvána Korytára a Jolany Ellerovej. Tieto fakty môže z jazykovej krajiny analyzovať sociolingvistika, navyše na ich základe sa dá vysvetliť používanie maďarčiny vo forme zápisu osobných mien i jazyka u najstaršej generácie zomrelých ako prejav ich príslušnosti k maďarskému etniku v čase Rakúsko-uhorskej monarchie. Oslabovanie etnického cítenia v nasledujúcej generácii signalizuje aj slovenská podoba rodného mena syna Istvána Korytára a Jolany Ellerovej *Jozef* (nie maďarská podoba *József*), ako aj prechod do slovenčiny v spojení „a manželka“ namiesto maďarskej podoby „és neje“, ktorá je uvedená v staršej generácii zosnulých.

Obr. 33

Obr. 34

Z niektorých náhrobných kameňov sa dajú určiť rodinné vzťahy len čiastočne, v tomto smere by pomohli matriky a zápisy o úmrtí jednotlivých osôb – napr. z fotografie náhrobného kameňa (obr. 35) sa prvé meno nedá zaradiť do rodinného vzťahu k ostatným – išlo o prvého pochovaného v tomto hrobe, druhým bol József Krencsan, ktorý však bol od Lászlóa Jancsóa starší o 28 rokov. V hrobe je pochovaná aj dcéra Józsefa Krencsana – Valéria, ktorá bola manželkou Attilu Kovácsa. Z náhrobného kameňa (obr. 36) môžeme určiť len rodinné vzťahy medzi Lászlóm Cúthom a ešte žijúcou Piroškou Orbánovou, ktorá bola jeho manželkou, rovnako tak bola Julianna Hrašková manželkou Ištvána Bartoša. Nevieme však určiť príbuzenský alebo nepríbuzenský vzťah medzi pochovanými manželskými párami, hoci, vychádzajúc zo spoločenských zvykov a tradícií, do spoločného hrobu by pozostalí neuložili ostatky cudzích ľudí.

Obr. 35

Obr. 36

5 Záver

Pri porovnaní výskumného zamerania onomastiky a analýzy jazykovej krajiny musíme konštatovať, že analýza týchto onymických objektov je z pohľadu onomastiky o niečo chudobnejšia, pretože onomastika sústreďuje svoju pozornosť len na proprium, na jeho etymológiu, štruktúru, spôsob utvorenia propria, prípadne na uplatnenie propria v určitých sociálnych skupinách. Propriá sú predmetom záujmu onomastiky na jednej strane, ale zároveň sú súčasťou jednotlivých signov jazykovej krajiny. Pri výskume jazykovej krajiny je analýza proprií komplexnejšia, tak ako sme to dokumentovali na urbanonymách, logonymách, úradných a reklamných tabuliach, maturitných tabľách. Veľmi perspektívnou oblasťou výskumu jazykovej krajiny sú sepulkrálné pamiatky – náhrobné kamene, hrobky, kríže, brány cintorínov, márnice atď. Pestrosť jazykovej krajiny sa zvyšuje v bilingválnom alebo multilingválnom jazykovom prostredí.

Použitá literatúra

- ANGYAL, L. 2022. Propriálno-semiotický obraz Rimavskej Soboty. In: *Vlastné mená v interdisciplinárnom kontexte. 21. slovenská onomastická konferencia Nitra 10. – 12. 9. 2019*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2022, s. 123-133.
- BAUKO, J. 2019. Propriálno-semiotický obraz bilingválnych obcí Slovenska. In: *Konvergenzie a divergenzie v propriálnej sfére. 20. slovenská onomastická konferencia (Banská Bystrica 26. – 28. júna 2017)*. Zborník referátov. Banská Bystrica : Filozofická fakulta UMB; Bratislava : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, VEDA, vydavateľstvo SAV, 2019, s. 138-148.
- BAUKO, J. 2022. Interdisciplinárny výskum onymickej krajiny. In: *Vlastné mená v interdisciplinárnom kontexte. 21. slovenská onomastická konferencia Nitra 10. – 12. 9. 2019*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2022, s. 109-122.
- BOBOROVÁ S. 2023. *Propriálna a apelatívna rovina náhrobných kameňov ako súčasť jazykovej krajiny v bilingválnom jazykovom prostredí (na príklade Levíc)*. Rukopis bakalárskej práce. Banská Bystrica : FF UMB, 2023, 59 rkp. s.

- DAVID, J. – MÁCHA, P. 2012. Možnosti studia toponym ve vztahu ke krajině, prostoru a identitě. In: *Acta onomastica*, 2012, roč. 53, s. 28-45.
- DAVID, J. – MÁCHA, P. 2014. *Názvy míst. Paměť, identita, kulturní dědictví*. Ostrava : Ostravská univerzita v Ostravě, 2014.
- DAVID, J. 2019. Delimitative Function of Place Names in the Linguistic Landscape – as Illustrated with Examples from the Cities of Prague and Ostrava (Czech Republic). In: *Linguistica*, 2019, roč. 67, č. 1, s. 5-14.
- GÁLISOVÁ, A. 2012. Logo(typ) ako komunikát. In: *Varia XX*. Zborník materiálov zo XX. kolokvia mladých jazykovedcov (Časť-Papiernička 24. – 26. 11. 2010). Bratislava : Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 2012, s. 132-141.
- GAŠOVÁ, Z. 2020. Formy inojazyčnosti v jazykovej krajine. Analýza vybraných aspektov na príklade „Krčmy na Zelenej“ v Bratislave. In: *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Bratislava: Ekonóm, 2020, s. 69-82.
- IMRICHOVÁ, M. 2002. *Logonymá v systéme slovenčiny*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied, 2002.
- ISTÓK, V. – LŐRINCZ, G. – TÓTH, S. J. 2021. Porovnávací základ k jazykovej krajine Komárna: Maďarsko a diachronia. In: *Od textu k prekladu XV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2021, s. 33-44.
- ISTÓK, V. – LŐRINCZ, G. – TÓTH, S. J. 2022. *Jazyková krajina miest Komárno a Komárom*. Komárno : Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho, 2022.
- JESENSKÁ, P. 2020. Úvodné poznámky na margo výskumu jazykovej krajiny Národnej ulice v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha: JTP, 2020, s. 24-28.
- KNAPPOVÁ Miloslava: Obchodní jméno jako fenomén jazykový a sociologický. In: *Onomastyka polska a nowe kierunki językoznawcze. Materiały z XI. Ogólno polskiej konferencji onomastycznej*, 15. – 17. czerwca 1998, Bydgoszcz – Pieczyska. Red. G. Jarzyna. Bydgoszcz : Wyższa szkoła pedagogiczna w Bydgoszczy, 2000, s. 123-131.
- KRŠKO, J. 2016(a). *Všeobecnolingvistické aspekty onymie. (Z problematiky onymického komunikačného registra)*. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, Filozofická fakulta, 2016.
- KRŠKO, J. 2016(b). Vzťah pojmu jazyková krajina voči toponymickej scéne a toponymickému priestranstvu. In: *Toponyma – kulturní dědictví a paměť míst*. Ostrava : Filozofická fakulta OU, 2016, s. 45-57.
- KRŠKO, J. 2020. Lokálne nárečie ako nástroj expresivizácie v jazykovej krajine (na príklade Banskej Bystrice). Referát prednesený na konferencii *Odborná komunikácia v zjednotenej Európe* (Banská Bystrica, 8. októbra 2020). In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscapes*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 37-47.
- KRŠKO, J. 2021. Tlak ideológie na propriálnu stránku jazykovej krajiny – na príklade banskobystrickej urbanonymie. Referát prednesený na konferencii *Odborná komunikácia v zjednotenej Európe* (Banská Bystrica, 6. – 7. októbra 2021). In: *Od textu k prekladu XV., 2. časť, Linguistic Landscapes*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2021, s. 62-72.
- LANDRY, R. – BOURHIS, R. 1997. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. In: *Journal of Language and Social Psychology*, 1997, roč. 16, s. 23-49.
- LAUKOVÁ, J. – MOLNÁROVÁ, E. 2020. Viacjazyčnosť niektorých názvov obchodov a prevádzok (zariadení) v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIII*. Banská Bystrica : Belianum, 2020, s. 97-111.
- LAUKOVÁ, J. 2020. Kontext textu a obrazu vo vizuálnej semiotike jazykovej krajiny mesta Banská Bystrica. In: *Od textu k prekladu XIV., 2. časť, Linguistic Landscapes*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 47-54.
- MOLNÁROVÁ, E. 2020. Priezviská v logonymách (na príklade jazykovej krajiny Banskej Bystrice). In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscapes*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 60-66.
- MOLNÁROVÁ, E. 2021. Multimodal aspects of the Banská Bystrica linguistic landscape. In: *Ad Alta : journal of interdisciplinary research*. Hradec Králové : Magnanimitas, 2021, Vol. 11, no. 1, pp. 209-213. (dostupné aj na <http://www.magnanimitas.cz/11-01>).

- NOVÁKOVÁ, M. 2020. Chorvatská příjmení v Hlohovci a ve Valticích. In: *Acta onomastica*, 2020, roč. LXI, 2020, č. 2, s. 499-500.
- SATINSKÁ, L. 2014. Jazyková krajina Bratislavy: Dunajská ulica. In: *Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie: zborník príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii konanej 6. – 7. 9. 2012 v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica: Belianum, 2014, s. 157-167.
- SIWIEC, A. 2012. *Nazwy własne obiektów handlowo-usługowych w przestrzeni miasta*. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2012.
- TOMAŠČÍKOVÁ, N. 2022. Vizuálna stránka jazykovej krajiny (na príklade Kapitulskej ulice v Banskej Bystrici). In: *Od textu k prekladu XVI, 2. časť, Linguistic Landscapes*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2022, s. 48-56.
- TÓTH, S. J. 2021. Teoretické a metodologické východiská triedenia a spracovania jazykovej krajiny na príklade Békešskej Čaby a Komárna. In: *Výskum Slovákov v Maďarsku v interdisciplinárnom kontexte. Na počesť Anny Divičanovej a k 30. výročiu VÚSM. Acta Partis Minoris Slovaciae*. Békešská Čaba : VÚSM, 2021, s. 375-391.

Internetové zdroje

- web 1: https://kcj.osu.cz/vystava-historicka-onomastika-aneb-hrbitovni-kviti/?fbclid=IwAR1mjXkKvk2Xj_run5BbOWV0mOuFXaJ9_gSnT9xPlZW0sxMO89MMcaVu_vU [cit. 10. 10. 2023].
- web 2: <https://presov.dnes24.sk/galeria/maturitne-tabla-v-nasom-meste-taketo-diela-su-v-presove-k-videniu-82483/fotografia-4?articleId=331387> [cit. 08. 10. 2023].
- web 3: <https://www.nzalbum.sk/sk/fotografie/2936?album=58> [cit. 08. 10. 2023]
- web 4: https://cs.wikipedia.org/wiki/Joseph_Bonanno [cit. 10. 10. 2023]

Autor príspevku

prof. Mgr. **Jaromír Krško**, PhD.
Katedra slovenského jazyka a komunikácie
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: jaromir.krsko@umb.sk

VIZUÁLNE ZOBRAZENIA LOKÁLNEHO CHARAKTERU (NA PRÍKLADE JAZYKOVEJ KRAJINY MESTA ERLANGEN)

Eva Molnárová

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract: The paper deals with the multimodal linguistic landscape. Using examples of multimodal signs, it analyses the combination of visual and verbal language, with the emphasis on the most frequently occurring visual representations associated with local products, which participate in shaping the content of a selected intra-urban space in the historical city centre of Erlangen (Germany).

Key words: linguistic landscape, sign, kommunikat, multimodality, Erlangen

1 Úvod

Náš príspevok je pokračovaním kontinuálneho výskumu jazykovej krajiny vybraných intraurbánnych lokalít v rámci projektu APVV-18-0115 a vizuálnej gramotnosti v rámci projektu KEGA 042UK-4/2022¹. Keďže samotné východisko projektu APVV tvorí hypotéza, že konkrétna intraurbánna jazyková krajina reprezentuje semiotický svet (semiosféru), pre ktorý je charakteristický vysoký stupeň multimodality zastrešujúci jednak tradičný a jednak kreatívny aspekt verejnej komunikácie², patrí *multimodalita* k základným vymedzeným projektovým kategóriám (Schulze, 2021). Okrem našich štúdií (Molnárová, 2021, 2022) sa multimodalite a multimedialite venujú aj štúdie ďalších riešiteľov projektu (Istók, Lörinz, Tóth, 2022; Gašová, 2022; Jesenská, 2023; Lauková, 2020; Tomaščíková, 2022; Tóth, 2023).

Ako sme už uviedli, súčasná intraurbánna jazyková krajina reprezentuje semiotický svet, pre ktorý je charakteristický vysoký stupeň multimodality (Bateman, 2008). Relevantným sa teda stáva rozšírenie výskumov aj o mimojazykové znaky a multimodálne kombinácie jazyka a obrazu. V projektovej terminológii takúto kombináciu označujeme ako *kommunikát*. Kommunikát predstavuje tzv. multimodálny text, v ktorom sa nie iba samotný jazyk, ale aj obraz (rôzne vizuálne zobrazenia) podieľa na tvorbe formálne kohézneho a obsahovo koherentného textu.

V roku 2023 sme na konferencii v Komárne³ a v Paríži⁴ prezentovali výsledky čiastkových výskumov k vzájomnej interakcii textu a obrazu a spoločnej percepcii tzv. vizuálneho textu vo vizuálnej semiotike jazykovej krajiny. V prípade vizuálneho textu sa na jeho tvorbe podieľajú jednotlivé roviny, resp. prvky verbálneho a vizuálneho jazyka v rôznych vzájomných kombináciách. Verbálny a vizuálny jazyk teda (ko)existujú v spoločnom texte, pričom sa vyznačujú svojimi špecifickými štruktúrami a funkciami. Vizuálny jazyk je podľa Gera (2004) holistický, nie je univerzálny, často potrebuje podporu verbálneho jazyka a potrebujeme si ho osvojiť. K základným štruktúram – prvkom vizuálneho jazyka patrí bod (škvŕna), línia, hmota, ktoré následne dopĺňa tvar, svetlo, farba, priestor, štruktúra. Vizuálne obrazy sú výsledkom pôsobenia medzi týmito štruktúrami, ktoré vytvárajú základnú gramatiku vizuálnych foriem. K jednotlivým prvkom vizuálneho jazyka sme priradili zodpovedajúce prvky verbálneho jazyka a následne sme skúmali ich vzájomnú interakciu vo vizuálnom texte na jednotlivých signoch.

V našich predchádzajúcich výskumoch sme sa sústredili na kvalitatívny a kvantitatívny výskum vizuálneho zobrazenia srdca v intraurbánnom priestore miest Erlangen, Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Komárno a Bratislava. Dospeli sme k záveru, že najčastejšie sa vyskytovali 2 formy koexistencie vizuálneho

¹ Príspevok je publikovaný v rámci projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy* a projektu KEGA 042UK-4/2022 *Facilitácia Visual Literacy v multimodálnom a multimedialnom prostredí cudzojazyčnej edukácie budúcich učiteľov nemeckého jazyka*.

² Tento text bol koncipovaný v súlade s 1.1 Základné ciele a hypotézy návrhu projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*. Autorom návrhu projektu bol bývalý vedúci projektu prof. Wolfgang Schulze.

³ Vedecká konferencia *Aktuálne trendy výskumu jazykovej krajiny*, Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho v Komárne, Komárno, 10. 05. 2023

⁴ Vedecká konferencia 29. *Linguistiktag der Gesellschaft Sprache und Sprachen (GeSuS)*, Univerzita Paris-Est-Creteil (UPEC) v spolupráci s Univerzitou Sorbonne Nouvelle (CEREG), Paríž, 08. – 11. 06. 2023.

a verbálneho jazyka na jednom signe:

1. slovo alebo časť slova bola nahradená vizuálnym zobrazením srdca,
2. verbálna formulácia (veta, text) bola doplnená vizuálnym zobrazením srdca v texte, resp. forme nosiča, čím dochádzalo k podaniu duplicitnej informácie.

Okrem vizuálneho zobrazenia srdca sme zistili výskyt určitých „univerzálnych“ zobrazení typických pre jednotlivé branže vo všetkých výskumných priestoroch, ako napr. kaderníctva (nožnice, hrebeň, prameň vlasov), zlatníctva a predaj šperkov (fotografie šperkov) a pod.

2 Vizualne zobrazenia na komunikátoch

Cieľom našich nasledujúcich výskumov budú vizuálne zobrazenia typické pre jednotlivé intraurbánne priestory. V tejto štúdii sa chceme venovať vybraným vizuálnym zobrazeniam na multimodálnych signoch v meste Erlangen⁵. Erlangen leží v Spolkovej republike Bavorsko a je najmenším z jeho ôsmich veľkomiest. Náš výskumný priestor bol vymedzený na ulicu Hauptstraße (slov. Hlavná ulica) v centre mesta, ktorá je prerušovaná niekoľkými malými námestiami. Tie taktiež spadajú do výskumného priestoru. Multimodalitu skúmame v kategórii tzv. metadát, pričom sa nezameriavame iba na samotný typ multimodálneho textu na jednotlivých signoch, ale aj typ signu, formu signu, typ nosiča a v podrobnejších analýzach aj na počet, vzťah a funkciu grafických prvkov (vizuálnych zobrazení).

V našej štúdii budeme skúmané signy z hľadiska multimodality označovať podľa projektovej kategorizácie pojmom *komunikát*, ktorý definujeme ako multimodálny sign – tvorený je textom a vizuálnym zobrazením (obraz, grafika, priestorový objekt – dekorácia, figurína vo výklade...). Okrem kategórie komunikát rozlišujeme kategórie text (bez vizuálnych zobrazení), logo (najčastejšie majiteľa signu), grafika (iba vizuálne zobrazenie bez verbálneho textu).

Štatistické analýzy multimodality vo výskumnom priestore mesta Erlangen potvrdili prevahu multimodálnych signov (47,16 %) nad signami s výlučne verbálnym textom (41,97 %). Ak by sme k multimodálnym signom (komunikátom a logám) pripočítali aj signy s výlučne vizuálnym zobrazením bez verbálneho textu (grafika), potom by sa celkový počet zvýšil na 58,02 %.

Vo vymedzenom výskumnom priestore sa nachádzajú špecifické maloobchody s módou, obuvou, knihami, reštaurácie, kaviarne a pod. Na základe tejto skutočnosti sme preto predpokladali prevahu prevádzok v oblasti obchodu, gastronómie, prípadne služieb. Štatistické analýzy signov podľa producenta, v ktorých rozlišujeme 10 kategórií, potvrdili, že 37 % skúmaných signov patrí do kategórie obchod a 28 % do kategórie gastronómia.

Keďže náš výskumný priestor sa nachádza v centre mesta a patrí teda zároveň do zóny často navštevovanej turistami, predpokladáme, že pre danú lokalitu typické vizuálne zobrazenia sa budú nachádzať spolu s verbálnym textom skôr na dvoj- a viacjazyčných signoch, aby oslovili aj zahraničných turistov ako ďalších potenciálnych zákazníkov. Zo štatistických údajov opäť vyplýva, že podiel viacjazyčných signov v oblasti gastronómie a obchodu je najvýraznejší zo všetkých skúmaných oblastí, konkrétne ide o 53 % signov v sektore gastronómia a 22,7 % v sektore obchod. V celom výskumnom priestore prevláda kombinácia nemčiny a angličtiny (49 %), za ňou nasleduje taliančina a nemčina (21 %).

Pri analýze vizuálnych zobrazení na skúmaných signoch – komunikátoch sa vyskytovali aj tzv. univerzálie, ako sme uviedli už v úvode tejto štúdie. Išlo napr. o vizuálne zobrazenie srdca (obr. 1 a 2), šperkov (obr. 3), predávaných produktov (zmrzlina na obr. 4), štylizovanej podoby kuchára a/alebo kuchárskej čiapky (obr. 1, 5) a pod.

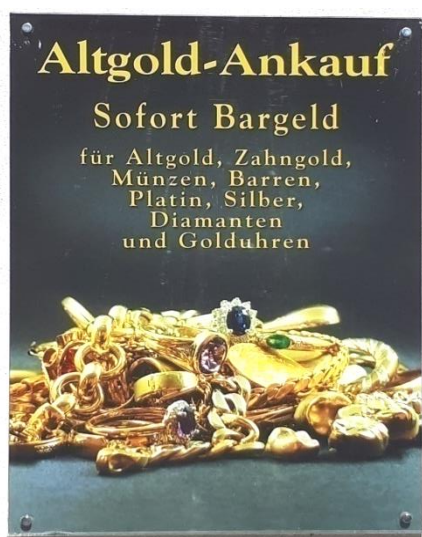
⁵ Použité fotografie, pri ktorých nie je uvedený zdroj, sú súčasťou výskumnej databázy projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku z komparatívnej perspektívy*.

Obr. 1 Stojanový nosič pekárne

Obr. 2 Stojanový nosič kaderníctva

Obr. 3 Vývesný štít zlatníctva

Obr. 4 Priestorový nosič predajne zmrzliny

Obr. 5 Vývesný štít kolmý na fasádu budovy patriaci predajni kebabu (nem. Nasenschild)

Najčastejšie sa vyskytujúce vizuálne zobrazenia spojené s lokálnymi produktmi boli opäť viazané na oblasť gastronómie, prípadne obchodu. Ako príklad môžeme uviesť pivo, resp. pivový pohár alebo sud a praclík. Keďže sa výskumný priestor nachádza v Bavorsku, rovnako pivo, ako aj praclík patria k typickým

lokálnym produktom.

2.1 Vizuálne zobrazenia lokálneho produktu

V našej štúdii sa budeme venovať vizuálnemu zobrazeniu praclíka na troch signoch – komunikátoch. Rovnako ako *Bayerisches Bier* (slov. bavorské pivo), aj *Bayerische Breze* (slov. bavorský praclík) musí skutočne pochádzať z Bavorska. V roku 2014 udelila Európska komisia pre tento praclík značku kvality EÚ a chránené zemepisné označenie. „*Systém zemepisných označení EÚ chráni názvy produktov, ktoré pochádzajú z určitých regiónov a majú osobitné vlastnosti alebo majú dobré meno spojené s územím výroby. Rozdiely medzi CHOP a CHZO sú najmä v tom, aká veľká časť použitých surovín musí pochádzať z danej oblasti alebo aká veľká časť výrobného procesu musí prebiehať v konkrétnom regióne.*“⁶ Do registra chránených označení pôvodu boli v roku 2014 zapísané tieto pravopisné podoby: Bayerische Breze, Bayerische Brezn, Bayerische Brez'n a Bayerische Brezel.

Historici predpokladajú, že praclík sa vyvinul z tzv. gréckeho chleba v tvare prsteňa, ktorý sa už pred tisíc rokmi podával v kláštoroch ako chlieb na prijímanie. Praclík je teda predchodcom neskorších hostií. Pojem praclík je odvodený od latinského slova brachium, čo v slovenčine znamená rameno. Praclíky sa líšia nielen pomerom ingrediencií, z ktorých sa pečú, ale aj samotným tvarom a hrúbkou. Tie bavorské majú rovnomernú hrúbku jednotlivých ramien.

O pôvode tvaru praclíka sa zachovalo niekoľko legiend. Podľa historičky I. Kraussovej má reálny základ legenda o mníchoch modliacich sa so založenými rukami.⁷ Za vynálezcu lúhovaného praclíka, ako ho poznáme dnes, sa považuje mníchovský pekár Anton Nepomuk Pfannenbrenner, ktorý v roku 1839 pracoval v mníchovskej kráľovskej kaviarni dvorného dodávateľa Johanna Eillesa.

Praclík bol vždy obradným a pôstnym jedlom. Zaujímavé je, že rovnako sa jedol počas pôstu aj pred Vianocami, aj pred Veľkou nocou. Od roku 1111 sa ako znak cechu pekárov objavuje aj na vývesných štítoch rôznych typov⁸ (obr. 6).

Obr. 6 Znak cechu pekárov na pekárni v Regensburgu⁹

V našom výskumnom priestore centra mesta Erlangen sa nachádzali tri komunikáty s vizuálnym zobrazením praclíka. Ako sme predpokladali, všetky patria do kategórie obchodu a služieb, čo zároveň potvrdila kvantitatívna analýza signov podľa producenta. Z hľadiska typu sa signy od seba výrazne líšia. Konkrétne ide

⁶ Zemepisné označenia. [Online]. [Cit. 2023-09-23]. Dostupné na: https://agriculture.ec.europa.eu/farming/geographical-indications-and-quality-schemes/geographical-indications-and-quality-schemes-explained_sk

⁷ Krauss, I.: Was die Geschichte der Brezel mit Jesus zu tun hat. Und warum die Römer und die Bayern nicht ganz unschuldig am Kult um das so merkwürdig gewundene Gebäck sind. [Online]. [Cit. 2023-09-23]. Dostupné na: <https://www.augsburger-allgemeine.de/panorama/Brezeln-Die-Geschichte-der-Brezel-beginnt-schon-bei-den-alten-Roemern-id55494716.html>

⁸ Die Brezel – Kult und Kulturgut. Ein Gebäck mit langer Tradition [Online]. [Cit. 2023-09-23]. Dostupné na: https://www.focus.de/regional/muenchen/oktoberfest/gebaeck-mit-langer-tradition-die-brezel-kult-und-kulturgut_id_5957855.html

⁹ Znak cechu pekárov na pekárni v Regensburgu. [Online]. [Cit. 2023-09-23] Dostupné na: <https://www.kurioese-feiertage.de/tag-der-brezel/>

o tri typy signov, a to etiketu (názov prevádzky umiestnený nad vchodom – obr. 12), plagát (obr. 10) a voľný nosič (názov prevádzky umiestnený na sklenenej tabuli výkladu – obr. 7, 8). Kým plagát má bežný obdĺžnikový tvar, ostatné dva signy netvoria presný geometrický útvar. Vizualne zobrazenie sa svojou formou tak isto líši vo všetkých troch príkladoch. V prípade voľného nosiča ide o štylizované písmeno B, v prípade plagátu o kresbu a v prípade etikety o priestorový objekt.

2.1.1 Der knusperfrische Hexenbäck

Pôvodná pekáreň Bäckerei Meier v Erlangene sa v roku 2010 stala súčasťou nemeckej siete Der knusperfrische Hexenbäck (slov. čerstvé chrumkavé čarodejnícke pečivo). V názve prevádzky vo výklade vidíme typický multimodálny text tvorený verbálnym textom a vizuálnym zobrazením (praclík s čarodejníckou čiapkou), ktoré nahrádza písmeno B (porovnaj v úvode: formy koexistencie vizuálneho a verbálneho jazyka na jednom signe). Vizualne zobrazenie – štylizovaný praelík, podporuje zároveň komunikačný zámer producenta, ktorý sa opiera o znalosti nositeľov jazyka (praclík ako tradičný symbol pekárov), čím urýchľuje percepciu komunikátu u recipienta. Zároveň v rámci bottom-up procesu vnímania riadia červená a žltá ako výrazné farby komunikátu, proces percepcie nezávisle od vôle recipienta (Kolečáni Lenčová, 2022).

Obr. 7 Pohľad na budovu pekárne Der knusperfrische Hexenbäck

Obr. 8 Výklad pekárne Der knusperfrische Hexenbäck

Obr. 9 Interiér pekárne Der knusperfrische Hexenbäck

2.1.2 Pleite Geier

Plagát *Eiskaltes Wegbier* (slov. ľadovo vychladené pivo so sebou; obr. 10) patrí reštaurácii pod názvom *Pleite Geier* (slov. skrachovaný sup, sup na mizine...; obr. 11). Jeho funkciou je upozorniť, resp. podať informáciu o tradičnom podujatí. V roku 1755 sa mestskí radní zo staromestského magistrátu v Erlangene rozhodli presunúť tradičný turičný trh zo Starého mesta na Burgberg.¹⁰ Odvtedy sa *Bergkirchweih* koná pravidelne každý rok vo štvrtok pred Turicami. O 17.00 hod. ho otvára primátor Erlangenu na tribúne vždy pred jednou z pivničiek. Po oficiálnom otvorení a narazení suda nasleduje ochutnávka piva. Po dvanástich dňoch sa Kirchweih tradične končí pochovaním sudov v pivárni Erichkeller, ktorá sa nachádza na svahu hradného kopca. Dnes sa tento festival oslavuje ako „piate ročné obdobie“ v Erlangene. Po Oktoberfeste v Mníchove a Gäubodenfeste v Straubingu je Bergkirchweih tretím najnavštevovanejším ľudovým festivalom v Bavorsku. Samotné mesto Erlangen má približne 130 000 obyvateľov a počas festivalu doň zavíta cca. milión návštevníkov.

Obr. 10 Plagát *Eiskaltes Wegbier*

¹⁰ Die Bergkirchweih Erlangen ein großes Volksfest, 2023. [Online]. [Cit. 2023-09-23]. Dostupné na: <https://www.erlangerhistorikerseite.de/die-bergkirchweih-erlangen-ein-grosses-volksfest/>

Samotný komunikát vo forme plagátu zobrazuje cestu od východiskového bodu pri Altstädter Dreifaltigkeitskirche (slov. Staromestský kostol najsvätejšej trojice) až po cieľ na hradnom kopci Burgberg. Zobrazenie praclíka spolu s krígl'om piva sa viaže k pivárni Guldens Bierstube, ktorá sa nachádza po trase na rázcestí, a preto je umiestnené na nakreslenom nosiči typu firemnej tabule. Zlatá farba nosiča a názov pivárne napísaný fraktúrou, tzn. typom novogotického lomeného písma používaného predovšetkým v Nemecku od 16. storočia do roku 1941, dodáva honosnosť a hodnovernosť tomuto miestu, poukazuje na kvalitu produktov a služieb. Keďže na plagáte chýbajú údaje viažuce sa ku konkrétnemu roku, plagát zostáva stálou súčasťou jazykovej krajiny a spolu s etiketou, vývesným štítom kolmým na budovu, jedálnym lístkom, číslom domu a ďalšími architektonickými prvkami tvorí súčasť jedného multimodálneho agregátu – reštaurácie Pleite Geier.

Obr. 11 Pleite Geier

2.1.3 The Brezn Concept Store

V poradí tretím komunikátom s vizuálnym zobrazením praclíka je reštaurácia The Brezn Concept Store (obr. 12). Okrem Erlangenu sa jej filiálky nachádzajú v mestách Norimberg a Mníchov. Opäť môžeme hovoriť o komplexnom multimodálnom agregáte, keď sa producent snaží o vedomé formovanie jazykovej krajiny (Dobrík, 2021) s cieľom prezentácie produktu, resp. služby potenciálnemu zákazníkovi. Vizuálne stváranie exteriéru a interiéru je postavené na spojení tradičného s moderným. Čistotu vizuálnej prezentácie pomocou jazykových aj nejazykových znakov dopĺňa jednoduchá farebnosť. Od susedných prevádzok sa The Brezn Concept Store snaží odlišiť prírodnou farebnosťou (prevládajú svetlé a tmavé odtiene hnedej farby), pričom dominantnú funkciu plní tradičný produkt – praclík. V štylizovanej podobe sa nachádza hneď na troch rôznych miestach prevádzky priamo viditeľných z ulice. Viacnásobne sa opakuje vo vodorovnej línii na leme markízy, ktorá zastrešuje sedenie vonku, je súčasťou loga prevádzky umiestnenom na presklených častiach a v plastickej podobe aj v etike nad vchodom do prevádzky (obr. 12). Samotná etika nie je vo forme vývesného štítu, ale je tvorená trojdimenzionálnymi písmenami umiestnenými jednotlivo na konštrukcii. Spojenie moderného s tradičným je tu zastúpené nielen plastikou tradičného produktu, ale najmä spájaním nemčiny (bavorský dialekt) s angličtinou (The Brezn, Concept Store). Toto spojenie je umocnené tradičným typom písma, ktorým je opäť fraktúra.

Obr. 12 The Brezn Concept Store

Logo prevádzky na výklade má tvar okrúhlej pečiatky, pričom v názve sú vynechané samohlásky (obr. 13). Také isté logo sa objavuje aj vo zvyšných dvoch filiálkach v Norimbergu a v Mníchove.

Obr. 13 The Brezn Concept Store

Pre reštauráciu je dôležitá prezentácia konceptu na internete, čiže v tzv. virtuálnej jazykovej krajine.¹¹ Snaží sa zrejme osloviť najmä mladých ľudí, keďže nielen jej ponuka, ale aj prezentácia produktov využíva slovné spojenia, termíny a frázy súčasného moderného jazyka, často v spojení nemčiny a angličtiny. Napr. označenie ponuky typu slaných praclíkov podľa generácií internetu (web 1.0, web 2.0...):

Brezn Concepts
BREZN 2.0, BREZN 3.0, BREZN 4.0

Text, ktorým reštaurácia prezentuje produkt trojuholníkového tvaru, je alúziou na známu ľudovú pieseň *Mein Hut der hat drei Ecken*:

Triangle Concepts
MEIN SNACK, DER HAT 3 ECKEN.

¹¹ The Brezn Concept Store [Online]. [Cit. 2023-09-23]. Dostupné na: <https://thebreznconcept.com/the-concept/>

V časti *The Concept* je prezentovaná prevádzka opäť multimodálnym textom (obr. 14). Súvislý verbálny text je tvorený vsunutím anglických výrazov do textu v nemeckom jazyku. Slogany na okrajoch textu vznikli parafrázovaním známych anglických fráz/sloganov, napr. *We will Brezn you* (*We will rock you*); *May the Brezn be with you* (*May the force be with you*) alebo *Make love, make Brezn*. (*Make love, not war*).

Obr. 14 The Brezn Concept Store (multimodálny text na internetovej stránke)

Konceptuálna schéma s využitím praclíka vo verbálnej a vizuálnej podobe je uplatnená aj pri ponuke práce (obr. 15)¹². Miesta filiálok na mape sú označené kresbou praclíka a samotný text je tvorený úpravou známych fráz a slovných spojení, napr.:

„Für Dich ist Brezn the Heaven on Eart?“ (slov. Je pre teba praclík nebom na zemi?)

„Dann hilft uns, mit Brezn die Welt zu erobern.“ (slov. Pomôž nám praclíkmi dobyť svet.)

„Motivierte Brezn-Fans“ (slov. motivovaní fanúšikovia praclíkov)

Jobs

Für Dich ist die Brezn the Heaven on Earth?

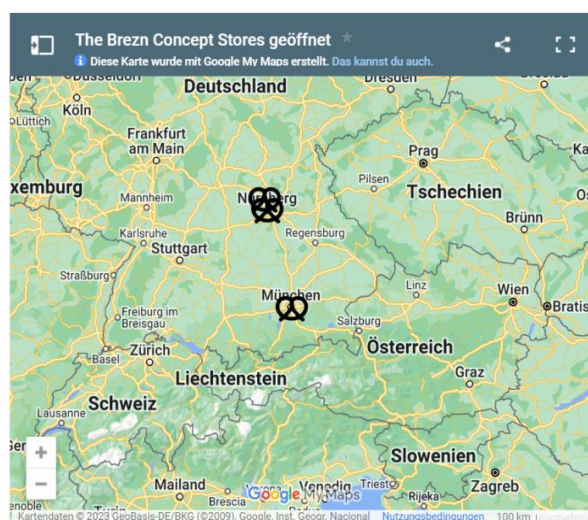
Dann hilf uns, mit der Brezn die Welt zu erobern.

Wir brauchen jederzeit motivierte Brezn-Fans für Belag & Verkauf.

Meld' Dich hier!

Say Hallo to Brezn

The Brezn Concept Store

Obr. 15 Jobs

¹² The Brezn Concept Store [Online]. [Cit. 2023-09-23]. Dostupné na: <https://thebreznconcept.com/concept-stores/>

3 Záver

V našom príspevku sme analyzovali príklady multimodálnych signov – komunikátov v centre mesta Erlangen. Bližšie sme sa venovali vizuálnemu zobrazeniu praclíka ako typického lokálneho produktu na troch komunikátoch, Majitelia prevádzky *Der knusperfrische Hexenbäck* použili v názve štylizovaný praclík s čarodejníckou čiapkou, ktorý nahrádzal písmeno B. V tomto prípade teda praclík a čiapka plnili funkciu symbolu: praclík ako tradičný symbol pekárov a čiapka – časť odevu čarodejníkov zároveň podávala duplicitnú informáciu vyjadrenú aj slovne (*Hexen-bäck*). V prípade plagátu reštaurácie *Pleite Geier* je praclík prezentovaný ako symbol typického jedla ľudových a cirkevných slávností. Pre reštauráciu *The Brezn Concept Store* predstavoval praclík nie iba hlavný produkt predaja, ale na ňom stávala celú prezentáciu konceptu. Vizuálne zobrazenia praclíka (kresby, nálepky, plastiky a i.) sa nachádzali opakovane rovnako na statických ako aj pohyblivých nosičoch v exteriéri aj interiéri. Náš predpoklad, že pre danú lokalitu typické vizuálne zobrazenia sa budú nachádzať spolu s verbálnym textom skôr na dvoj- a viacjazyčných signoch, sa potvrdil iba v prípade reštaurácie *The Brezn Concept Store*. V ostatných dvoch príkladoch išlo o jednojazyčné signy v nemeckom jazyku.

Použitá literatúra

- BATEMAN, J. A. 2008. *Multimodality and Genre. A Foundation for the Systematic Analysis of Multimodal Documents*. Basingstoke : Palgrave Macmillan. doi.org/10.1057/9780230582323_5
- DOBRIK, Z. 2021. Kognitívne a pragmatické aspekty jazykovej krajiny. In: *Od textu k prekladu XV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : JTP, 2021, s. 18-23.
- GAŠOVÁ, Z. 2022. Jazyková krajina Bratislavy - ako jej rozumieme? Analýza vybraných aspektov na príklade nosičov z Michalskej ulice v Bratislave. In: *Od textu k prekladu XVI, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : JTP, 2021, s. 15-23.
- GERO, Š. 2004. Interpretácia výtvarného diela. In: Šupšáková a kol.: *Vizuálna kultúra a umenie v škole: nové myšlienky a prístupy*. Bratislava: Digit, 2004, s. 35-66.
- Die Brezel – Kult und Kulturgut. Ein Gebäck mit langer Tradition* [Online]. [Cit. 2023-09-23]. Dostupné na: https://www.focus.de/regional/muenchen/oktoberfest/gebaeck-mit-langer-tradition-die-brezel-kult-und-kulturgut_id_5957855.html
- ISTÓK, V. – LŐRINCZ, G. – TÓTH, S. J. 2022. *Jazyková krajina miest Komárno a Komárom*. Komárno : Univerzita J. Selyeho. 2022.
- JESENSKÁ, P. 2023. Selected aspects of the political linguistic landscape. In: *Ad Alta : journal of interdisciplinary research*. Hradec Králové : Magnanimitas, 2023, roč. 13, č. 1 (2023), s. 130-134. Dostupné na: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/1301/papers/A_jesenska.pdf
- KOLEČÁNÍ LENČOVÁ, I. 2022. K vybraným otázkam vizuálnej gramotnosti vo výučbe nemeckého jazyka = On selected issues of visual literacy in the teaching of German language. In: *Lingua et vita*, 2022, roč. 11/1, č. 21, s. 79-86.
- KRAUSS, I. *Was die Geschichte der Brezel mit Jesus zu tun hat. Und warum die Römer und die Bayern nicht ganz unschuldig am Kult um das so merkwürdig gewundene Gebäck sind*. [Online]. [Cit. 2023-09-23]. Dostupné na: <https://www.augsburger-allgemeine.de/panorama/Brezeln-Die-Geschichte-der-Brezel-beginnt-schon-bei-den-alten-Roemern-id55494716.html>
- LAUKOVÁ, J. 2020. Kontext textu a obrazu vo vizuálnej semiotike jazykovej krajiny mesta Banská Bystrica. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. A. Ďuricová (Ed.). Praha : JTP, 2020, s. 47-54.
- MOLNÁROVÁ, E. 2021. Multimodal aspects of the Banská Bystrica linguistic landscape In: *Ad Alta: journal of interdisciplinary research*. Hradec Králové : Magnanimitas, 2021, roč. 11, č. 1, s. 209-213. doi.org/10.33543/1101209213
- MOLNÁROVÁ, E. 2022. In: Multimodálne agregáty v jazykovej krajine. *Od textu k prekladu XVI, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : JTP, 2022, s. 41-47.
- RÜTH, F. *Lauge, Liebe, Hoffnung: Wie die Brezel so beliebt wurde*. [Online]. [Cit. 2023-09-23]. Dostupné na: <https://www.rnd.de/lifestyle/brezel-wer-hat-sie-erfunden-und-warum-ist-sie-so-beliebt-5VOLQVN2GVFQVO6N6JLIXGXQ74.html>
- SCHULZE, I. 2022. *Codebook. Version 6*. [Online]. [Cit. 2023-09-23]. Dostupné na: <https://www.ff.umb.sk/app/cmsSiteAttachment.php?ID=8512>

- TOMAŠČÍKOVÁ, N. 2022. Vizuálna stránka jazykovej krajiny (Na príklade Kapitulskej ulice v Banskej Bystrici). In: *Od textu k prekladu XVI, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : JTP, 2022, s. 48-56.
- TÓTH, J. S. 2023. Slovenská jazyková situácia a jazyková krajina na príklade katolíckej cirkvi v Mlynkoch. In: *Slovenské inšpirácie z Mlynkov. 37. interdisciplinárny výskumný tábor*. Békešská Čaba : VÚSM, 2023, s. 242-261.
- ZEMEPISNÉ OZNAČENIA. [Online]. [Cit. 2023-09-23]. Dostupné na: https://agriculture.ec.europa.eu/farming/geographical-indications-and-quality-schemes/geographical-indications-and-quality-schemes-explained_sk

Autorka príspevku

PhDr. **Eva Molnárová**, PhD.

Katedra germanistiky

Filozofická fakulta UMB

Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, SK

E-mail: eva.molnarova@umb.sk

Z MINULOSTI JAZYKOVEJ KRAJINY KOMÁRNA¹

Sándor János Tóth – Vojtech Istók

Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho

Abstract: The paper *From the past of the linguistic landscape of Komárno* deals with the problematic data of older photography material, which was not possible compatible with the quantitative database of the project APVV-18-0115 *Language in the City – Documenting the Multimodal Semiosphere of Linguistic Landscapes in Slovakia and in a Comparative Perspective*. The research concentrates on the linguistic landscape in the centre of Komárno in 3 ages: before 1920, between the two world wars and after 1945.

Keywords: linguistic landscape, diachrony, bilingualism, monolingualism, language policy

1 Úvod

Pôvodný plán výskumu *Jazyk v meste* obsahoval diachrónne súvislosti (v súlade s koncepciou, ktorú vypracovala I. Schulze, 2018), ktoré mali byť zachytené v kvantitatívnej databáze v takom istom rozsahu ako synchronne aspekty multimodality. K realizovaniu tohto zámeru nedošlo z dôvodu neucelenosti zmapovania, avšak často sa vyskytovali diachrónne odkazy a relácie v niektorých publikovaných štúdiách, resp. monografiách (napr. Molnárová, 2021; Istók, Lőrincz, Tóth, 2022). V r. 2019, na začiatku riešenia projektu APVV, sa uskutočnil rešerš v komárňanskom pracovisku Štátneho archívu Nitra, kde sa našli fotografie z čias zmapovania mesta pred vybudovaním sídlisk a štvorpruhových ciest (ONV 1951). Ďalším zdrojom starších fotografií je *Komárňanský fotoalbum* založený na podklade zbierky Z. Melečkyho (W1), z ktorého sme čerpali aj pri zostavení monografie o jazykovej krajine Komárna (Istók, Lőrincz, Tóth, 2022, s. 44-45). Keďže fotografie sú neoddeliteľnou súčasťou vedeckého bádania jazykovej krajiny, niektoré snímky (alebo z nich vystrihnuté časti so signami) z horeuvedených zdrojov sme použili ako ilustračný materiál k výkladu. Cieľom tohto príspevku je predloženie a analýza uvedenej diachrónnej fotodokumentácie, ktorá je síce čiastková, ale zaslúži si kvalitatívnu analýzu aj bez percentuálnych dát.

2 Metodika výskumu

So zdrojmi archívnych fotografií sme pracovali „cez okuliare“ jazykovej krajiny, teda vyberali sme tie prvky fotodokumentácie, na ktorých sú aspoň čiastočne čitateľné nápisy. Korpus tvorí 120 fotografií s počtom signov cca. 200. Treba dodať, že niektoré signy súčasnej jazykovej krajiny (Jesenská, 2021) je možné považovať aj za „nosiče“ diachronie (Kozmács, 2018, s. 224; pozri napr. článok o jazykovej krajine cintorínu Gemerskej Panice: Istók, 2022). Daný materiál sme triedili logicky podľa časového (k periodizácii pozri Krško, 2022) a tematického aspektu, t. j. top-down – bottom-up, ako aj podrobnejších typov služieb; nasledovala analýza z jazykového hľadiska (napr. počet jazykov, vývoj bilingvizmu, prípadné jazykové archaizmy). Zohľadňovali sme aj typ nosiča, avšak farba – oproti synchronným analýzám (napr. Gašová, 2021, s. 29; Istók, Lőrincz, Tóth, 2022, s. 72-76; Tomaščíková, 2022, s. 50-51) – nehrá rolu, keďže išlo o čierno-biele fotografie. Hypotézou bolo, že rozličné historické obdobia, do ktorých sme primárne zaradili materiál, ovplyvňujú typ a výskyt bilingvizmu zo smeru mimojazykovej skutočnosti.

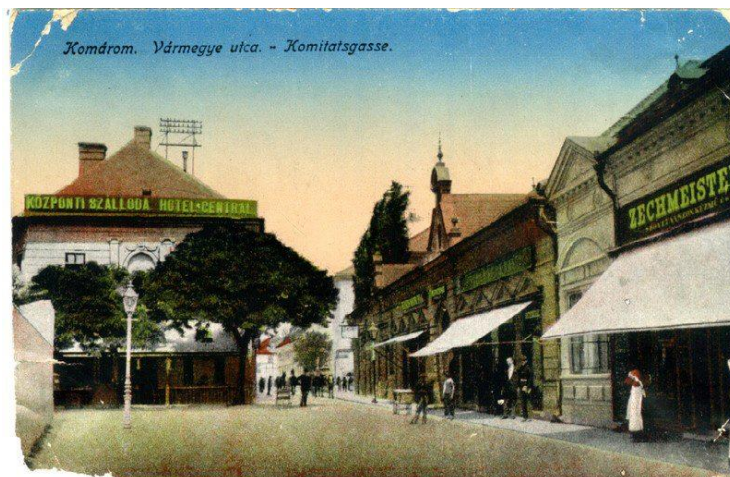
3 Diachrónna analýza signov na historických fotografiách Komárna

Dostupný fotografický materiál sme triedili s účelom jazykovej analýzy aj vzhľadom na širší spoločenský, politický a jazykovo-politický charakter skúmaného obdobia (k vplyvu ideológií na urbanonymá pozri Krško, 2021, s. 63). Analýzu ovplyvňovala aj kvalita fotografií a súvisiaca čitateľnosť nápisov. Sledujeme, ako jazykový úzus súvisí so súdobými reklamnými trendmi komerčnej sféry, resp. s reguláciami a zvyklosťami používania jazyka vo verejných inštitúciách.

¹Štúdia vznikla v rámci projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

3.1 Predprevratové obdobie

Fotografovanie sa rozšírilo v posledných dekádach existencie Uhorska, na konci tzv. dlhého 19. storočia (pozri Halász, 2011). Mestské budovy Komárna sa objavili najprv na pohľadniciach, čo je v súlade so všeobecným princípom výskumu jazykovej krajiny, podľa ktorého je potrebné zmapovať centrum miest, obchodné zóny, kde je veľa signov. Na druhej strane však na pohľadniciach sú nápisy ťažko čitateľné, keďže ich cieľom evidentne nebolo zviditeľniť jazykové prvky ale budovy a panorámu. Výnimku tvorí pohľadnica na obr. 1, kde vyzdvihli signy retušovaním.

Obr. 1 Retušované signy pohľadnice z predprevratového obdobia (Zdroj: *Komárňanský fotoalbum* Z. Melečkyho: W1)

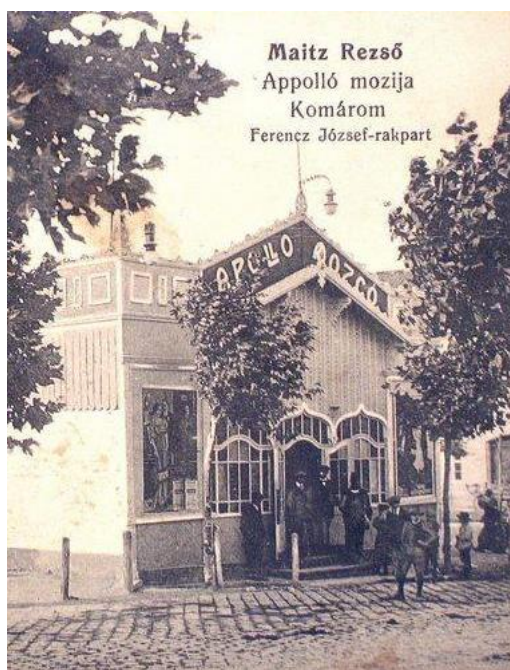
Ďalšou osobitosťou pohľadníc sú orientačné texty opisujúce, ktorú ulicu a aké objekty vidíme na fotografii – nepatrí to síce do jazykovej krajiny, ale jazyk týchto textov odzrkadľuje jazykový úzus v danom období.

Je možné konštatovať, že štít ako typ nosiča bol historicky frekventovanejší ako v súčasnosti, príklad je na obr. 2.

Obr. 2 Štít ako frekventovaný typ nosiča v predprevratovom období (Zdroj: *Komárňanský fotoalbum* Z. Melečkyho: W1)

V súlade s naším predpokladom sa v tomto období vyskytli archaizmy, ako napr. maď. slovo *mozgó* 'pohybujúci' (porov. maď. *mozgókép*, pohybujúce sa obrazy, 'film') v zmysle *kino* – v súčasnej maďarčine je zaužívané deminutívum *mozi*, ktoré sa stalo bezpríznakovým výrazom (obr. 3).

Obr. 3 Používanie archaizmov v predprevratovom období (Zdroj: *Komárňanský fotoalbum* Z. Melečkyho: W1)

Pre súkromnú sféru je charakteristické, že obchodník fakticky ručí svojím menom za kvalitu, z pohľadu klienta sa realizuje jazykový akt kúpy u niekoho, a nie v niektorom obchode ako v súčasnosti. Celé meno obchodníka (resp. jeho dedičov) na portáli obchodov je onomastickým dôkazom jazykovo-etnického zloženia mešťanov, napr.: *Telkes István, Goldmann J., Raab Simon, Kálmán J., Schwarcz Samu, Szénássy János, Laky Béla, Kincs Mór fia, Fekto rGyörgy, Berger Sándor, Nagy Géza, Spitzer Adolf* *éstársa, Kácsér Pál, Maitz Rezső, Krausz Samu, Rátz Dániel, Kohn* atď. Na obr. 4 je okrem mena majiteľa aj ukážka sortimentu, kde *cacao* je ešte cudzím slovom bez pravopisnej adaptácie. Slovo *jégbehűtött* „ľadovo chladné“ sa píše v súčasnosti osobitne ako dve slová.

Obr. 4 Schwarz Samu fűszer és csemege kereskedés. Bendörp cacao, jégbehűtött... (Zdroj: *Komárňanský fotoalbum* Z. Melečkyho: W1)

Z tematicko-kulturologického aspektu je pozoruhodné, že viac malých tlačiarň bolo často spojených s papiernictvom a kníhkupectvom, v tom čase plnili funkciu súčasných copycentier.

Obr. 5 Knihtlačiareň J. Szénássyho a papiernictvo B. Lakyho (Zdroj: *Komárňanský fotoalbum* Z. Melečkyho: W1)

Gastrosféra bola zastúpená tiež hojne, podobne ako aj v súčasnosti. Dá sa konštatovať, že obchod a reštauračné podniky boli v každom období generálnymi nositeľmi sféry *bottom-up* vo všetkých skúmaných oblastiach. *KÁCSER PÁL VENDÉGLŐJE MÉSZÁROS ÉS HENTES ÜZLETE* je zachytené na fotografii horšej kvality, ide o spojenie reštaurácie a mäsiarstva. *MAITZ REZSŐ VIOLA ÉTTERME* je kombináciou mena majiteľa a chrématonyma podľa fantázie ako v súčasnosti.

Obr. 6 Názov obsahuje okrem mena majiteľa aj viacslovné pomenovanie „Reštaurácia u zlatého klasu“ (Zdroj: *Komárňanský fotoalbum* Z. Melečkyho: W1)

Sféru *top-down* zastupuje školstvo, ktoré bolo jednojazyčné maďarské.

Obr. 7 *Közéégi elemi iskola* – Obecná základná škola (Zdroj: *Komárňanský fotoalbum* Z. Melečkyho: W1)

3.2 1. ČSR

Medzivojnové obdobie je najkratšie a prekvapujúco najslabšie zastúpené fotografiami. V tomto období je možné pozorovať jazykovú krajinu v súvislosti s urbanistickými zmenami, ako napr. na obr. 8 premeny budovy za sochou.

Obr. 8 Urbanistické zmeny v medzivojnovom období (Zdroj: *Komárňanský fotoalbum* Z. Melečkyho: W1)

Logicky, v tomto období sa objavujú prvé slovenské nápisy a československé značky, pozri obr. 9.

Obr. 9 Prvé slovenské nápisy a československé značky v Komárne (Zdroj: *Komárňanský fotoalbum* Z. Melečkyho: W1)

V medzivojnovom období fotografie zachytávali čoraz viac podujatí, miesto doterajších statických panorám ulíc. Ide najmä o slávnostné akty, ako napr. odhalenie pamätnej tabule Jókaiho či privítanie maďarskej armády po viedenskej arbitráži.

Obr. 10 Honorifikačné akty (Zdroj: *Komárňanský fotoalbum* Z. Melečkyho: W1)

3.3 Socializmus

Túžbu po mieri symbolizujú prvé grafity z povojnového obdobia, význam nápisu: *Chceme mier!*

Obr. 11 Túžba po mieri v povojnovom období (Zdroj: Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno: ONV 1951)

Takéto spontánne prvky neskôr zmizli z jazykovej krajiny, centralizovali sa, „zoštátnili sa“ aj túžby ľudu a objavili sa povzbudzujúce plagáty schválené Stranou – v slovenčine.

Obr. 12 Povzbudzujúce plagáty schválené Stranou (Zdroj: *Komárňanský fotoalbum* Z. Melečkyho: W1)

Socializmus priniesol aj onomastickú zmenu: miesto antroponým sa objavujú denotatívne pomenovania, čo dostať v danom obchode.

Obr. 13 Onomastická zmena v čase socializmu (Zdroj: Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno: ONV 1951; *Komárňanský fotoalbum* Z. Melečkyho: W1)

V neskoršej fáze socializmu sme svedkami sústavnejšieho výskytu repetatívneho bilingvizmu, ekvivalencia v prípade strohých pomenovaní obchodov nebola problematická. V prípade dlhších formulácií je možné cítiť jazykovú neistotu, napr. *ZÁVODNÝ KLUB* má maďarský ekvivalent *ÁLLAMI KÖZBIRTOKOSOK ÜZEMI KLUBJA*, čo je opakom fragmentárneho bilingvizmu, ide o perifrázu (o jednotlivých formách viacjazyčnosti z hľadiska jazykovej krajiny pozri napr. Gašová, 2020, s. 71).

Obr. 14 Perifráza vo viacjazyčných nápisoch (Zdroj: Štátny archív v Nitre, prac. Archív Komárno: ONV 1951)

4 Záver

Konštatujeme, že mimojazyková skutočnosť, ako napr. jazykové politiky skúmaných období, hrajú významnú úlohu pri premenách jazykovej krajiny (k podobným premenám v Banskej Bystrici pozri Štefaňáková, Jurčáková, 2021, s. 22-24). Diachrónne signy sa vyvíjali jazykovo na osi maďarská jednojazyčnosť → rôzne formy a pomery slovensko-maďarskej dvojazyčnosti → viacjazyčnosť kombinovaná so slovenským monolingvizmom.

Perspektívnym pokračovaním predloženého výskumu by mohlo byť rekonštrukčné a redundantné mapovanie z totožného zorného uhla, čiže opakovaný terénny výskum s cieľom upresnenia porovnateľnosti v zmysle „také bolo – také je to v súčasnosti“ vrátane premien názvov ulíc (Dobrík, 2020). Tak isto je možné podrobnejšie delenie uvedených historických období, najmä socializmu (pozri J. Krško, 2021, s. 66-67), keďže zmeny jazykovej krajiny sa zrýchlili, signy sa menili kvantitatívne i kvalitatívne po dekádach od r. 1950 do súčasnosti.

Použitá literatúra

- DOBRIK, Z. 2020. Interpretácia vytvárania jazykovej krajiny Banskej Štiavnice z pozície sociálneho konštruktivismu. In: *Nová filologická revue : časopis o súčasnej lingvistike, literárnej vede, translatológii a kulturológii*. Banská Bystrica : Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2020, roč. XI., č. 2, s. 127-138.
- GAŠOVÁ, Z. 2020. Formy inojazyčnosti v jazykovej krajine. Analýza vybraných aspektov na príklade *Krčmy na Zelenej* v Bratislave. In: *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Bratislava : Vydavateľstvo Ekonóm, 2020, s. 69-81.
- GAŠOVÁ, Z. 2021. Rozmanitosť jazykovej krajiny Bratislavy. In: *Od textu k prekladu XV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníkov a prekladateľov, 2021, s. 24-32.
- HALÁSZ, I. 2011. *Uhorsko a podoby slovenskej identity v dlhom 19. storočí*. Bratislava : Kalligram.
- ISTÓK, B. 2022. A gömörpanyiti temető nyelvi és vallásszemiotikai tájképe. In: *13th International Conference of J. Selye University. Language and Literacy Section. Conference Proceedings*. Komárno : J. Selye University, 2022, s. 49-57. <https://doi.org/10.36007/4126.2022.49>
- ISTÓK, V. – LŐRINCZ, G. – TÓTH, S. J. 2021. Porovnávací základ k jazykovej krajine Komárna: Maďarsko a diachronia. In: *Od textu k prekladu XV. 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníkov a prekladateľov, 2021, s. 33-44.
- ISTÓK, V. – LŐRINCZ, G. – TÓTH, S. J. 2022. *Jazykové krajina miest Komárno a Komárom*. Komárno : Univerzita J. Selyeho. 2022.
- JESENSKÁ, P. 2021. Skúmanie základnej jednotky jazykovej krajiny. In: *Od textu k prekladu XV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníkov a prekladateľov, 2021, s. 45-51.
- KOZMÁCS, I. 2018. Egynyelvű Környezet – többnyelvű terek. In: *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség I. Nyelvhasználat, nyelvitájképgazdasági élet..* Kolozsvár : Scientia Kiadó, 2018, s. 221-227.
- KRŠKO, J. 2021. Tlak ideológie na propriálnu stránku jazykovej krajiny – na príklade banskobystrickej urbanonymie. In: *Od textu k prekladu XV, 2. časť, Linguistic Landscapes*. Praha : Jednota tlumočníkov a

- překladatelů, 2021, s. 62-72.
- KRŠKO, J. 2022. Changes in the top-down linguistic landscape und ertheinfluece of ideology – using the example of Banská Bystrica urbanonyms. In: *Folia onomastica Croatica*, 2022, roč. 31, s. 127-143.
- MOLNÁROVÁ, E. 2021. Multimodal aspects of the Banská Bystrica linguistic landscape. In: *AD ALTA*, 2021, roč. 10, č. 1, s. 209-213.
- SCHULZE, I. 2018. Interpretation fremdsprachlicher und internationaler Bezüge in der diachronen Linguistic Landscape Münchens. In: *International Journal of Diachronic Linguistics and Linguistic Reconstruction* 15, 2018, s. 225-260.
- ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. – JURČÁKOVÁ, E. 2021. Námestie SNP ako objekt skúmania jazykovej krajiny. In: *Lingua et vita*, 2021, roč. X/2, č. 20, s. 18-32.
- TOMAŠČÍKOVÁ, N. 2022. Vizuálna stránka jazykovej krajiny (na príklade Kapitulskej ulice v Banskej Bystrici). In: *Od textu k prekladu XVI. 2. časť. Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2022, s. 48-56.

Zdroje

- W1 (s možnosťou rôznych prístupov) = 1. <http://komaromonline.sk/kalbum/>; 2. <https://kfotoalbum.webnode.sk/>; 3. <https://www.facebook.com/k.fotoalbum> [Cit. 11. 09. 2023]
- ONV 1951 = Okresný národný výbor v Komárne, Komárno – smerný plán. Fotografická dokumentace. SPÚ: Brno, 1951. Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno [Cit. 12. 09. 2023]

Autori príspevku:

Mgr. **Vojtech Istók**, PhD.
 Výskumná skupina jazykovej krajiny
 Pedagogická fakulta UJS
 Bratislavská 3322 945 01 Komárno, SK
 E-mail: istokv@ujssk

Dr. habil. **Sándor János Tóth**, PhD.
 Výskumná skupina jazykovej krajiny
 Pedagogická fakulta UJS,
 Bratislavská 3322, 94705, Komárno SK,
 E-mail: toths@ujssk

PAMÄTNÉ TABULE AKO SÚČASŤ JAZYKOVEJ KRAJINY NÁMESTIA SNP V BANSKEJ BYSTRICI¹

Jana Štefaňáková

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract: The present study examines the commemorative plaques in the linguistic landscape of the SNP Square in Banská Bystrica. The topic of the paper is closely related to the theme of the project APVV-18-0115 Language in the City - Documenting the Multimodal Semisphere of the Linguistic Landscape in Slovakia and from a Comparative Perspective, which primarily aims to investigate the linguistic landscape from different perspectives in selected intra-urban locations in Slovakia, Germany and Hungary. The aim of the study is to highlight the commemorative plaques in the intra-urban space of the SNP Square in a diachronic context and then to analyse them as a type of carrier from a metadata perspective based on the data recorded in a database that was created according to Manual I. Schulze.

Key words: linguistic landscape, Banská Bystrica, sign, commemorative plaque, diachrony, metadata

1 Úvod

Pamätná tabuľa ako špecifický typ textu stála doposiaľ mimo záujmu jazykovej reflexie. Výskumy jazykovej krajiny vo vybraných intraurbánnych priestoroch sa zatiaľ dotýkali pamätných tabúl len okrajovo, pričom venovali pozornosť len niektorým aspektom týchto nosičov, napr. vo vzťahu k jazyku alebo kategóriám bottom-up a top-down (porov. Istók, Lőrincz, Tóth, 2021, s. 42; 2022, s. 36). Predmetná štúdia skúma pamätné tabule ako multimodálne semiotické objekty, ktoré majú špecifickú kultúrno-historickú funkciu. Práve kvôli tejto funkcii sa typologicky líšia od iných nosičov (signs). Téma príspevku je v úzkom vzťahu k téme projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*, ktorého cieľom je primárne skúmanie jazykovej krajiny z rôznych perspektív vo vybraných intraurbánnych lokalitách na Slovensku, Nemecku a v Maďarsku. Patrí k nim aj Námestie SNP v historickom centre Banskej Bystrice, ktoré je mimoriadne vhodnou lokalitou na skúmanie pamätných tabúl. Cieľom štúdie je preto poukázať na pamätné tabule v tomto intraurbánnom priestore v diachrónnych súvislostiach a následne ich analyzovať ako signy z perspektívy metadát, pričom sa zameriame na jednotlivé charakteristiky, vychádzajúc z údajov zaznamenaných v databáze, ktorú sme vytvorili podľa manuálu I. Schulzeovej v rámci vyššie uvedeného projektu APVV.

2 Teoretické východiská a metodológia výskumu

Predpokladom pre skúmanie pamätných tabúl ako signov bolo zdokumentovanie vybraného intraurbánneho priestoru Námestia SNP v Banskej Bystrici a získanie fotografického materiálu, ktorý sme najskôr roztriedili a pomenovali v súlade s metodológiou projektu APVV. Významným krokom pre získanie komplexnejšieho obrazu o vybranej lokalite bolo uskutočnenie pilotného prieskumu, v ktorom sme sa zamerali na opis jazykovej krajiny na Námestí SNP v diachrónii a synchronii (porov. Štefaňáková, Jurčáková, 2021), čo je v kontexte skúmania pamätných tabúl mimoriadne dôležité. Vzhľadom na potreby ďalšieho skúmania sme ďalej do databázy vo forme špecificky zostavenej tabuľky formátovanej v programe Microsoft Excel zaznamenali údaje vo vzťahu k metadátam, jazyku a multimodalite z dokumentovaných nosičov, pričom sme vychádzali z metodológie opísanej v manuáli (tzv. Codebook) podľa I. Schulzeovej (2021), ktorý obsahuje relevantné aspekty pre opis jazykovej/semiotickej krajiny. Do databázy sme zaznamenali len vybrané aspekty, keďže sme sa v našom výskume zamerali len na špecifické javy s cieľom zistiť významné súvislosti určitých faktorov. Jednotlivé dáta sme v databáze uvádzali jednak vo forme čísel, ktoré reprezentujú určité vlastnosti a charakteristiky nosičov podľa manuálu, ako aj vo forme textu, pričom jeden sign sme ako základnú komunikačnú jednotku opísali z hľadiska vybraných aspektov v jednom riadku vertikálne. Údaje zaznamenané v

¹Štúdia vznikla v rámci projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

databáze umožňujú analýzu dát z kvantitatívnej perspektívy, ako aj kvalitatívnu analýzu zameranú na skúmanie vzájomných relácií a interpretáciu rôznych charakteristík vo vzťahu k metadátam, jazyku a multimodalite. Vzhľadom na to, že v príspevku upriamujeme pozornosť len na pamätne tabule, pri analýze sme vychádzali z údajov v riadkoch, v ktorých bol zaznamenaný typ nosiča (nem. Schildtyp) „pamätne tabula/Gedenktafel“ reprezentovaný číslom 9 (porov. obr. 1). Najskôr sme pamätne tabule skúmali z diachrónnej perspektívy v historicko-kultúrnych súvislostiach. Následne sme uskutočnili kvantitatívnu analýzu s cieľom zistiť zastúpenie pamätných tabulí ako komunikačných jednotiek v multimodálnej semiosfére Námestia SNP a skúmali tieto nosiče z perspektívy metadát vzhľadom na jednotlivé charakteristiky a ich vzájomné vzťahy.

Obr. 1

3 Námestie SNP v Banskej Bystrici ako jazyková krajina a kultúrno-historický priestor

Jazykovú krajinu Námestia SNP v BB možno definovať ako súbor verejných nápisov alebo označení s nápismi, resp. jazykovými prostriedkami, akými sú napr. reklamné billboardy, tabule, plagáty, názvy obchodov, pamätne tabule, nálepky a pod., nachádzajúce sa v tejto lokalite, ktoré v koncepte jazykovej krajiny stoja v centre pozornosti ako výskumné komunikačné jednotky. V súlade s Gordonom a Cenozom chápeme jazykovú krajinu Námestia SNP ako multilingválny a multimodálny repertoár, ktorý je nástrojom na komunikáciu a oslovenie okoloidúcich (porov. Cenoz, Gorter, 2020). Nosiče s nápismi (signs) ako základné komunikačné jednotky sa na Námestí SNP vyskytujú v rôznych podobách (ako tabule, plagáty, cedule atď.), v rôznych tvaroch (okružle, v tvare obdĺžnika, štvorca a pod.) a sú vyrobené z rôznych materiálov. M. Ferencík vo svojich štúdiách nazýva jednotku analýzy jazykovej krajiny ako „(multimodálny) semiotický objekt“ umiestnený na materiálnom nosiči (napr. tabuľa, plagát, výklad), ktorý je viditeľný z ulice a obsahuje nápis, pričom tento semiotický objekt je zreteľne oddelený od iných semiotických objektov (Ferencík, 2015, s. 51). V našej štúdii venujeme pozornosť len jednému typu materiálneho nosiča/signu – pamätnej tabuli.

Námestie SNP je miestom s rozmanitými historickými pamiatkami, historickými budovami a aktívnym spoločenským, kultúrnym a umeleckým životom. Jeho súčasná jazyková krajina je výsledkom reťazca historických udalostí, ktoré sa viažu na mesto Banská Bystrica. História mesta je úzko spätá najmä s ťažbou zlata a medi. Prvú písomnú zmienku o meste možno nájsť v ustanovujúcom dekrete maďarského kráľa Belu IV. z roku 1255, ktorým sa Banská Bystrica stala mestom s kráľovskými privilégiami. Kráľovské privilégia sem prilákali nemeckých prisťahovalcov a mesto sa začalo rozvíjať najmä vďaka baníctvu. V roku 1380 sa Banská Bystrica stala členom Zväzu stredoslovenských banských miest a v meste postupne vznikali významné stavby. Na ploche súčasného Námestia SNP stálo v 15. storočí pôvodne 32 meštianskych (zväčša drevených) domov,

ktoré boli zničené požiarom v roku 1500. Na začiatku 16. storočia sa postupne začala vytvárať nová podoba námestia. V 16. a 17. storočí tu postavili bohatí mešťania nové domy. Viaceré z nich mali na prízemí veľké siene na obchodovanie (tzv. Mazhaus so vstupným veľkým priestorom), ktoré sa využívali hlavne na obchodné aktivity, remeslá a pod.. Hlavné námestie malo od počiatku najmä trhovú funkciu, priestor sa však využíval aj na cirkevné účely. Neslávne známym sa stalo námestie 30. októbra 1944, keď tu vtedajší prezident Jozef Tiso vyznamenal nemeckých vojakov, ktorí sa zúčastnili na potlačení Slovenského národného povstania. V období Slovenského štátu (1939 – 1945) však bolo „*námestie pomenované po (vtedy už zosnulom) vodcovi najsilnejšej politickej strany Andrejovi Hlinkovi na Hlinkovo námestie, s menom ktorého je spojený kult osobnosti vyhlásený za štátnu ideológiu a doktrínu Slovenského štátu*“ (porov. Krško, 2021, s. 65-66). Od roku 1945 sa na námestí organizovali rôzne zhromaždenia a manifestácie. K mimoriadnemu zviditeľneniu Námestia SNP došlo počas návštevy pápeža Jána Pavla II. 12. septembra 2003. Do dnešnej podoby bolo Námestie SNP zrekonštruované v rokoch 1993 až 1996 a stalo sa jednou z prvých peších zón na Slovensku (porov. Jurčáková, Štefaňáková, 2021, s. 23).

Na Námestí SNP v Banskej Bystrici stoja v súčasnosti historické budovy a domy s vysokou umeleckou a architektonickou hodnotou, ktoré svojimi nápismi výrazne determinujú charakter jazykovej krajiny. Z 15. storočia pochádza *Pribicierov dom* a na prelome 15. a 16. storočia vznikli *Ebnerov dom* a *Cisársky dom*. V polovici 16. storočia bola postavená *Hodinová veža* a približne v rovnakom období vznikol aj tzv. *Krebsov dom* (dnes nazývaný U Raka). Na námestí sa nachádza aj historická *Radnica* pôvodne nazývaná *Mühlsteinov dom* a *Biskupský palác* z roku 1787. V dome nazývanom *Kammerhof*, ktorý patril v 14. storočí rodine Karlovcov, sídlil medzi rokmi 1450 až 1870 jeden z troch pivovarov v meste. Dnes v ňom majú sídlo Lesy Slovenskej republiky. Vysokú architektonickú hodnotu majú najmä *Thurzov dom* a *Benického dom*. Na obdĺžnikovom námestí sa nachádza aj *Katedrála sv. Františka Xaverského* zo začiatku 18. storočia, ktorá je už vyše dvesto rokov katedrálom banskobystrického biskupa, barokový *Mariánsky stĺp* z roku 1719, *Obelisk na pamiatku vojakom Červenej a Rumunskej armády* a *fontána* pochádzajúca zo 16. storočia.²

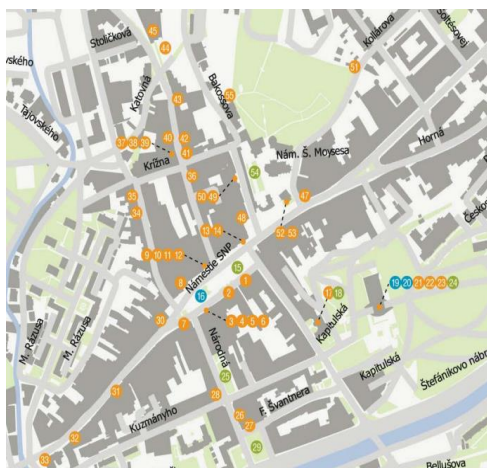
4 Pamätná tabuľa ako typ nosiča/sign v jazykovej krajine Námestia SNP v Banskej Bystrici

Vzhľadom na uvedený kultúrno-historický kontext sú *pamätné tabule* neodmysliteľnou súčasťou historického centra Banskej Bystrice a významne dotvárajú charakter jazykovej krajiny Námestia SNP. Ich bohaté zastúpenie je zobrazené prostredníctvom čísel na obrázku č. 2 a 3.³ Tieto nosiče majú kultúrne poslanstvo, ktorým pripomínajú život a dielo osobností, minulých dejov, výnimočných činov a skutkov v súlade s atmosférou doby a sú neodmysliteľnou zložkou historickej pamäti, tradícií a kultúrneho dedičstva národa. Pamätné tabule zhmotňujú kultúrne dedičstvo v časopriestore, sú nadčasové a majú svoje neopakovateľné osudy vzniku a zániku. Podliehajú nielen dobovým zvyklostiam, ale aj umeleckým a spoločenským konvenciám. Dôležité poslania plnia aj v cestovnom ruchu, ich úlohou je zaujať pozornosť okoloidúcich a vytvárať historické povedomie. Môžu byť zhotovené z rôznych druhov materiálu, majú rôzne formy umeleckého stvárnenia, vonkajšieho vzhľadu i typ písma. K pamätným tabuliam možno priradiť aj informatívne pamiatkarské texty (v slovenskom jazyku a anglickom jazyku), ktoré majú jednotnú formu a úpravu. Pamätné tabule môžu byť venované pamiatke osobností, udalostí spätých so životom konkrétneho miesta, určitej etapy v histórii budov, pôsobenia inštitúcií v jednotlivých budovách a pod.

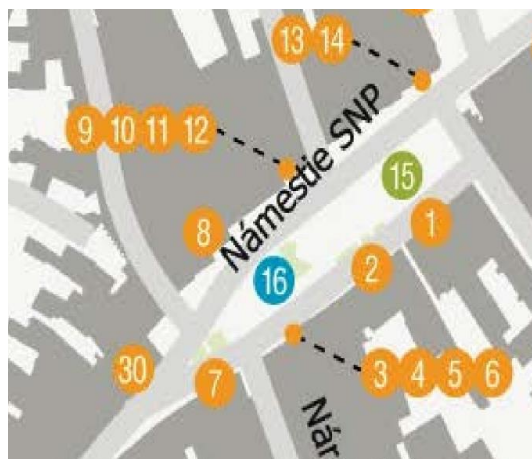
V súlade so stanoveným cieľom štúdie sa ďalej budeme zaoberať pamätnými tabuľami na Námestí SNP v Banskej Bystrici v diachrónnom kontexte a následne ich budeme skúmať ako typ nosiča z perspektívy metadát.

²Porov. <https://www.visitbanskabystrica.sk/stopy-v-historii-bb/>

³Pomníky, pamätníky a pamätné tabule v Banskej Bystrici. Mesto Banská Bystrica, 2015, s. 10.

Obr. 2 Pamätné tabule v historickom centre BB

Obr. 3 Pamätné tabule na Námestí SNP v BB

4.1 Pamätné tabule v jazykovej krajine Námestia SNP v Banskej Bystrici v diachrónnych súvislostiach

Podľa Gašovej „ku komplexnejšiemu uchopeniu jazykovej krajiny prispieva aj zohľadnenie diachrónnej perspektívy, ktorej uplatnenie je však možné len parciálne, v závislosti od dostupných údajov“ (Gašová, 2021, s. 25). Námestie SNP v Banskej Bystrici je miestom s osobitým čarom, výnimočnými historickými budovami, pamiatkami a bohatým spoločenským a kultúrnym životom. Pamätné tabule s nápismi významne dotvárajú charakter jazykovej krajiny tohto turisticky atraktívneho priestoru najmä v historickom kontexte. Ich úlohou je nielen zaujať pozornosť, ale najmä podnietiť prehlbovanie historického povedomia. V kontexte témy predmetnej štúdie pokladáme preto za relevantné poukázať na pamätné tabule, ktoré pripomínajú významné historické udalosti alebo osobnosti úzko spojené s mestom Banská Bystrica alebo dokonca presahujú miestny význam. Vzhľadom na ich početný výskyt (obr. 3) sa zameriame len na najvýznamnejšie z nich, ktoré sa nachádzajú v exteriéri Námestia SNP na fasáde budov, pričom uvedieme miesto, kde sa pamätná tabuľa nachádza, text, prípadne jeho preklad, meno autora, rok odhalenia (ak sú tieto údaje známe zo zdrojov literatúry) a stručne opíšeme udalosti alebo osobnosti, ktoré pripomínajú. Nakoniec uvedieme základné charakteristiky vo vzťahu k forme nosiča, použitému jazyku, farbe písma a multimodalite.

Pamätná tabuľa k oslobodeniu mesta vojskám sovietskej armády

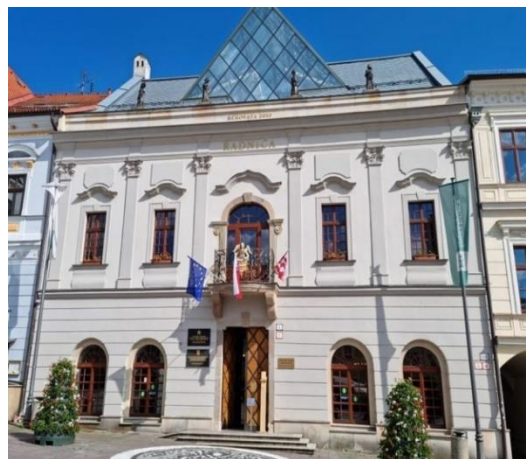
Miesto: Radnica – Námestie SNP č. 1 (obr. 4)

Text: „VOJAKOM HRDINSKEJ SOVIETSKEJ ARMÁDY, KTORÍ SA BILI A MRELI AJ ZA SLOBODU NAŠEJ VLASTI A KTORÍ ŽIJÚ V SRDCIACH VĎAČNÉHO OBYVATEĽSTVA, VENUJÚ NA POČESŤ 10. VÝROČIA OSLOBODENIA MESTA AKO PREJAV LÁSKY OBČANIA MESTA BANSKEJ BYSTRICE“

Pamätná tabuľa k oslobodeniu mesta vojskám rumunskej armády

Miesto: Radnica – Námestie SNP č. 1 (obr. 4)

TEXT: „SKLÁŇAME SA S HLBOKOU ÚCTOU PRED VOJAKMI RUMUNSKEJ ARMÁDY, KTORÍ SA PODIEĽALI NA OSLOBODENÍ NAŠEJ VLASTI A Z KTORÝCH MNOHÍ POLOŽILI ŽIVOTY ZA NAŠU SLOBODU. VENUJÚ VĎAČNÍ OBČANIA BANSKEJ BYSTRICE V ROKU 2013“

Obr. 4

Pamätná tabuľa k oslobodeniu mesta vojskám sovietskej armády odhalená v roku 1954 a pamätná tabuľa k oslobodeniu mesta vojskami rumunskej armády odhalená v roku 2013 pripomínajú obdobie 2. svetovej vojny a Slovenského národného povstania, centrom ktorého bola Banská Bystrica. Tieto tabule oživujú hrdinské skutky sovietskych a rumunských vojakov, ktorí sa podieľali na oslobodení mesta a celej krajiny. V Banskej Bystrici bolo 29. augusta 1944 vyhlásené Slovenské národné povstanie, čím sa mesto významne zapísalo do novodobých dejín Slovenska. Mesto sa stalo sídlom vedúcich síl Slovenského národného povstania a Veliteľstva Prvej československej armády na Slovensku⁴, počas SNP bolo niekoľkokrát bombardované. Pod tlakom nemeckých vojsk museli povstalci v októbri 1944 mesto opustiť a 30. októbra sa v Banskej Bystrici odohral jeden z najhanebnejších činov slovenského fašizmu, keď prezident Tiso verejne vyznamenal nacistických vojakov za to, že povraždili povstalcov i civilné obyvateľstvo. Banskú Bystricu oslobodili jednotky sovietskej a rumunskej armády 25. marca 1945. Historické jadro mesta spolu s priľahlými ulicami bolo v roku 1955 vyhlásené za mestskú pamiatkovú rezerváciu.⁵ Pamätné tabule sú zhotovené z čierneho mramoru, majú obdĺžnikový tvar a na čiernom podklade sú vygravírované nápisy v slovenskom jazyku so zlatým písmom. Tabule predstavujú multimodálny typ nosiča/sign, pretože okrem textu obsahujú aj grafický prvok (štátny znak Slovenskej republiky, resp. zlatú ruskú hviezdu so skríženým kosákom a kladivom – obr. 4).

Pamätná tabuľa Mestského múzea

Miesto: Múzeum (Thurzov dom) – Námestie SNP č. 4 (obr. 5)

Text: „NA PAMIATKU 100. VÝROČIA ZALOŽENIA MESTSKÉHO MÚZEA V BANSKEJ BYSTRICI 1889 – 1989“

Obr. 5

4 Pozri tiež: https://www.vhu.sk/data/files/785_zbierka-9-ceskoslovenska-armada-v-snp-1944.pdf; <https://www.najkrajisikraj.sk/prva-ceskoslovenska-armada/>

⁵Porov. Pomníky, pamätníky a pamätné tabule v Banskej Bystrici. Mesto Banská Bystrica, 2015, s. 11.

Autorom pamätnej tabule Mestského múzea je akademický sochár Pavol Dobrík. Tabuľa bola odhalená 15.12.1989 pri príležitosti 100. výročia založenia mestského múzea v Banskej Bystrici. Jeho história sa začala písať v roku 1889, keď mestská rada Banskej Bystrice na návrh Dr. Štefana Holescha odsúhlasila vznik Mestského múzea a historické predmety z mestského archívu boli sprístupnené verejnosti. V roku 1893 vytvorili mešťania na podporu Mestského múzea múzejnú komisiu – *Banskobystrickú historickú a archeologickú spoločnosť*, na čele s J. Cesnakom, starostom mesta. V roku 1907 sa v meste začalo s obnovou Matejovho domu, v areáli hradu a 17. októbra 1909 tu bola slávnostne otvorená prvá mestská múzejná expozícia. Popri predmetoch z mestského archívu tvorili základ múzejných zbierok hlavne dary mešťanov mesta. S počiatkami múzea sa spájajú mená významných osobností banskobystrického kultúrneho života. V 60. rokoch 20. storočia bola expozícia vtedy už Krajského múzea otvorená v zrekonštruovanej budove *Thurzovho domu* a v Matejovom dome bol zriadený depozitár múzea. V roku 1970 sa zmenil názov múzea z Vlastivedného na *Stredoslovenské múzeum*. O tri roky neskôr bola Stredoslovenskému múzeu pridelená budova Tihányiovského kaštieľa v Kráľovej, v ktorej bola roku 1989 otvorená prírodovedná expozícia. Po rekonštrukcii Matejovho domu bola 15. 10. 2009 otvorená nová expozícia venovaná histórii mesta Banská Bystrica.⁶ Pamätná tabuľa je zhotovená z kovového materiálu, má obdĺžnikový tvar a na čiernom podklade je vytesaný nápis bronzovým písmom. Ide o multimodálny sign s nápisom v slovenskom jazyku s kombináciou textu a grafického prvku v podobe dobovo vyzbrojeného jazdca na koni.

Pamätná tabuľa na budove Lesov Slovenskej republiky

Miesto: Budova Lesov Slovenskej republiky – Námestie SNP č. 8 (obr. 6)

Text v slovenskom jazyku: „REZIDENCIA UHORSKÉHO KRÁĽOVSKÉHO LESNÉHO RIADITEĽSTVA POSTAVENÁ V ROKOCH 1913 – 1916 PODĽA PROJEKTU JÚLIUSA WAELDERA. STOJÍ NA MIESTE KAMMERHOFU, SÍDLA BANSKEJ KOMORY, KTORÉ BOLO V 16. STOROČÍ NAJVIACŠOU RENESANČNOU STAVBOU NÁMESTIA. PÔVODNE TU STÁL DOLNÝ DOM UNTERHAUS, TVORENÝ KOMPLEXOM STAVIEB BUDOVANÝCH POSTUPNE OD 14. STOROČIA. VÝZNAMNÉ LESNÍCKE MIESTO“

Obr. 6

Pamätnú tabuľu umiestnenú v exteriéri Námestia SNP na fasáde budovy Lesov Slovenskej republiky vytvoril akademický sochár Pavol Dobrík. Tabuľa bola odhalená v slovenskom aj anglickom jazyku a pripomína históriu tejto významnej budovy a udalosti s ňou späté. V rokoch 1913 – 1916 bola podľa projektu Júliusa Waeldera postavená rezidencia uhorského kráľovského Lesného riaditeľstva, ktorá stojí na mieste tzv. Kammerhofu, sídla Banskej komory. V 16. storočí bola najväčšou renesančnou stavbou námestia. Pôvodne tu stál Unterhaus (dolný dom) tvorený komplexom stavieb budovaných postupne od 14. storočia. V 14. storočí patrilo pôvodne rodine Karlovcov, neskôr prešiel do vlastníctva Jungovcov a od Jungovcov kúpil dom Ján Ernst starší. Kráľ Matej Korvín mu tento dom aj s baňami odňal a dal ho v roku 1473 matke svojho syna Jána Korvína, milenke Barbore Edelpöckovej. Koncom 15. storočia sa Unterhaus na nasledujúcich viac ako 50 rokov

⁶Porov. Pomníky, pamätníky a pamätné tabule v Banskej Bystrici. Banská Bystrica : Mesto Banská Bystrica, 2015, s. 12.

stal majetkom Thurzovsko-fuggerovskej spoločnosti (Fugger-Thurzo Handelsgesellschaft). V roku 1546 prešiel do vlastníctva banskej komory, ktorá ho užívala do roku 1871, keď sa stal sídlom správy cisárskokráľovských lesov. V roku 1916 nahradila budovu Unterhausu nová budova, v ktorej dodnes sídli celoslovenské generálne riaditeľstvo podniku Lesy SR.⁷ Pamätná tabuľa je zhotovená z čierneho mramoru a má vytesaný nápis zvýraznený zlátaním. Ide o monomodálny sign v slovenskom a anglickom jazyku, na ktorom sa nachádza výlučne text.

Pamätná tabuľa Jánovi Mórymu

Miesto: Budova U Klimov– Námestie SNP č. 9 (obr. 7)

Text: „V TOMTO DOME SA NARODIL HUDOBNÝ SKLADATEĽ JÁN MÓRY (1892 – 1978)“

Obr. 7

Pamätná tabuľa Jánovi Mórymu odhalená v roku 1992, ktorej autorom je Stanislav Tropp, pripomína významnú osobnosť slovenskej hudobnej kultúry. Život hudobného skladateľa Jána Móryho (* 10. 7. 1892 Banská Bystrica – † 5. 5. 1978 Bratislava) bol úzko spätý s mestom Banská Bystrica. Študoval na gymnáziu v Banskej Bystrici, kde sa aj vzdelával v hre na klavíri. Kompozíciu študoval v Budapešti a v Berlíne. Do roku 1921 viedol rodinný obchod v Banskej Bystrici, ktorý predal súrodencom Klimovcom (v budove na Námestí SNP č. 9 sa dodnes nachádza obchod Potraviny u Klimov). Ján Móry dlho pôsobil ako majiteľ hotela v Novom Plese, v rokoch 1947 – 1960 bol riaditeľom Hudobnej školy v Spišskej Novej Vsi a napokon žil v Bratislave. Známu osobnosťou hudobného života na Slovensku sa stal v 20. a 30. rokoch 20. storočia ako tvorca zábavnej hudby. Jeho piesne, operety a spevohry sa hrali okrem Slovenska aj v Čechách a v Nemecku, napr. *Biela holubica* – Národné divadlo Brno (1925), *Torrero* (1927), *Zimný románik* – Národné divadlo Brno (1928), *Slečna vdova* – Nové divadlo Praha (1936), *Zlatovláska* (1943), *Nevesta z lepších kruhov* – Slovenské ľudové divadlo (1945). V Banskej Bystrici založil športový klub BAC so silným futbalovým mužstvom. Jeho pozostalosť je uložená v Literárnom a hudobnom múzeu v Banskej Bystrici.⁸ Pamätná tabuľa je vyrobená z bieleho mramoru, má obdĺžnikový tvar a je multimodálnym nosičom, pretože obsahuje kombináciu textu v čiernej farbe a grafického prvku, ktorý znázorňuje časť sláčikového nástroja

Pamätná tabuľa na Biskupskom paláci

Miesto: Budova Rímskokatolíckej cirkvi, Biskupstvo – Námestie SNP č. 19 (obr. 8)

Text: „MARIA THERESIA IMPER: VIDUA REX HUNGARIAE EPISCOPII HUIUS PARTES DUAS POSUIT. HAS PER INCENDIUM III NON MAII MDCCLXXXIII TOTI URBI FUNESTUM, PENITUS DESOLATAS FRANCISCUS I. EPISCOPUS NEOSOLIENSIS E COMITIBUS BERCHTOLDT AERE SUO RESTAURAVIT, RELIQUAM A FRONTE PARTEM E FUNDAMENTIS EREXIT TOTIMQUE ANNO MDCCXXXVII PERFECIT.“

⁷Porov. Pamätníky a pamätné tabule Banská Bystrica. Banskobystrický samosprávny kraj. Verejná knižnica Mikuláša Kováča v Banskej Bystrici. Mesto Banská Bystrica, 2009, s. 13.

⁸Porov. Pomníky, pamätníky a pamätné tabule v Banskej Bystrici. Banská Bystrica : Mesto Banská Bystrica, 2015, s. 17.

Preklad latinského textu: „*Mária Terézia, panovníčka Uhorska, založila dve časti tohto biskupstva. Budovu, ktorú nešťastný požiar 5. mája 1783 úplne zničil, obnovil banskobystrický biskup František Berchtold zo svojich prostriedkov. Čelnú časť postavil od základov a celé dielo dokončil roku 1787.*“⁹

Obr. 8

Pamätná tabuľa na priečelí Biskupského paláca informuje o založení dvoch častí biskupstva v Banskej Bystrici, o ktoré sa v roku 1776 zaslúžila významná uhorská panovníčka z rodu Habsburgovcov *Mária Terézia*. Jeho utvorenie schválil pápež Pius VI. 13. marca 1776 bulou „*Regalium principum*“. *Mária Terézia* za katedrálu novovzniknutému biskupstvu určila bývalý jezuitský kostol v Banskej Bystrici. Nebeským patrónom biskupstva sa stal patrón katedrálneho kostola sv. František Xaverský. Prvým banskobystrickým biskupom bol František Berchtold, barón z Ungerschützu (1776 – 1793), ktorý založil mnoho nových farností, postaral sa o ich hmotnú dotáciu a po ničivom požiari v roku 1783 svojou húževnatosťou zachránil biskupstvo príspevkami vlastnej šľachtickej rodiny.¹⁰ Pamätná tabuľa je zhotovená z hnedého mramoru, má tvar v podobe kríža a nápis vytesaný zlatým písmom. Ide o monomodálny sign v latinskom jazyku, na ktorom sa nachádza výlučne text.

Pamätná tabuľa Štefanovi Moysesovi

Miesto: Budova Rímskokatolíckej cirkvi, Biskupstvo – Námestie SNP č. 19 (obr. 9)

Text: „*ŠTEFAN MOYSES VEĽKÝ BISKUP SLOVENSKÝ PRVÝ PREDSEDA MATICE SLOVENSKEJ SÍDLIL V TOMTO DOME 1795 – 1869. KEĎ SME PEVNÝ ZÁKLAD TEMER Z NIČOHO POLOŽIŤ MOHLI, BOH DÁ, ŽE I CELÚ BUDOVU NÁŠHO NÁRODNÉHO ŽIVOTA V KRÁSNEJ PODOBE VYSTAVÍME*“

Obr.9

⁹Porov. Pomníky, pamätníky a pamätné tabule v Banskej Bystrici. Banská Bystrica : Mesto Banská Bystrica, 2015, s. 19.

¹⁰ Porov. Pamätníky a pamätné tabule Banská Bystrica. Banskobystrický samosprávny kraj. Verejná knižnica Mikuláša Kováča v Banskej Bystrici. Mesto Banská Bystrica, 2009, s. 17.

Ďalšia pamätná tabuľa na čelnej fasáde budovy Biskupského paláca odhalená v roku 1927 pripomína a vzbudzuje všeobecnú úctu k významnej osobe slovenských dejín Štefana Moyzesa (* 24. 10. 1797 Veselé – † 5. 7. 1869 Žiar nad Hronom). Jej autorom je Ladislav Majerský, Štefan Moyzes bol šiestym biskupom banskobystrickej diecézy, cirkevný hodnostár, pedagóg, kultúrny pracovník, verejný činiteľ a národovec. Vo svojej dobe patril k najlepším biskupom bývalého Uhorska. Diecézu prebral v zlom duchovnom aj hmotnom stave, ale v krátkom čase sa mu podarilo zorganizovať duchovnú činnosť vo všetkých farnostiach. Bol národovec vysokých morálnych kvalít a stál pri budovaní katolíckeho školstva so slovenským vyučovacím jazykom a tiež pri zrode Matice slovenskej, pričom bol jej prvým predsedom. Mal veľkú autoritu, vo svojej dobe bol považovaný za otca národa a bol rovnako ctený slovenskými katolíkmi i evanjelikmi.¹¹ Pamätná tabuľa je vyrobená z hnedého mramoru, má asymetrický tvar a na nej je zlatým písmom vytesaný nápis. Ide o multimodálny sign, ktorého súčasťou sú viaceré grafické prvky.

Pamätná tabuľa Andrejovi Škrábikovi

Miesto: Budova Rímskokatolíckej cirkvi, Biskupstvo – Námestie SNP č. 19 (obr. 10)

Text: „V TEJTO BUDOVE PÔSOBILO V ROKOCH 1943 – 1950 MONS. DR. ANDREJ ŠKRÁBIK 1882 – 1950 BANSKOBYSTRICKÝ BISKUP“

Obr. 10

Na priečelí budovy Biskupského paláca bola v roku 2000 odhalená aj pamätná tabuľa venovaná pamiatke banskobystrického biskupa a náboženského spisovateľa Andreja Škrábika. Andrej Škrábik (*13. 5. 1882 Rajec – † 8. 1. 1950 Banská Bystrica) študoval filozofiu a teológiu na univerzite v Budapešti a v roku 1904 bol vysvätený za kňaza. V roku 1911 získal doktorát z posvätnnej teológie. Bol literárne činný a je autorom diel *Úvod do reči slovenskej* (Nitra 1919), *Ján Hus vo svetle pravdy* (Trnava 1923), *Červené Slovensko* (Trnava 1925), *Rímska otázka* (Trnava 1930), *Misijným svetom* (Trnava 1940). Svoje práce publikoval aj pod menom Rajecký. Do Banskej Bystrice prišiel z Nitry ako biskup auxiliár a skonsolidoval tu pomery v diecéznom seminári. Vyznačoval sa skromnosťou a dobrosrdečnosťou a počas Slovenského národného povstania pomáhal všetkým ľuďom bez rozdielu.¹² Pamätná tabuľa je zhotovená z hnedého mramoru, má obdĺžnikový tvar a obsahuje nápis so zlatým písmom. Ide o multimodálny sign s jedným grafickým prvkom.

Pamätná tabuľa Viliamovi Paulínymu

Miesto: Úrad Banskobystrického samosprávneho kraja – Námestie SNP č. 23 (obr. 11)

Text: „SLOVÁCI A ČESI, SPOJTE SA. SVORNE PRACUJTE A RAZTE SI CESTU PRE SLÁVNU POCHODEŇ SLAVIANSTVA!“ V TOMTO DOME ŽIL A PÔSOBILO VILIAM PAULINY ČLEN SLOVENSKEJ NÁRODNEJ RADY A POVERENÍK SNR PRE FINANČIE ZA SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO POVSTANIA V ROKU 1944 VENOVANÉ PRI OSLAVE TRETIHO VÝROČIA POVSTANÍ“

¹¹Porov. Pomníky, pamätníky a pamätné tabule v Banskej Bystrici. Mesto Banská Bystrica, 2015, s. 20.

¹²<https://bbdieceza.sk/banskobystricka-dieceza/predosl-biskupi-2/mons-andrej-skrabik/>

Obr. 11

V roku 1947 bola na priečelí budovy Banskobystrického samosprávneho kraja odhalená **pamätná tabuľa významnej slovenskej osobnosti Viliamovi Paulinymu**, ktorý žil v tomto dome. Viliam Pauliny (* 20. 12. 1877 Slovenské Pravno – † 1945 Nemecko) bol bankár, verejný činiteľ a politik. Študoval na gymnáziu v Kremnici a v rokoch 1896 – 1898 na Československej obchodnej akadémii v Prahe. Zastával vysoké funkcie v štátnych aj verejných inštitúciách. V Banskej Bystrici založil Národnú banku (1918), pôsobil ako jej riaditeľ a predseda správnej rady a bol dôležitou osobnosťou pri konsolidácii slovenského peňažníctva. Bol zakladateľom mnohých účastinných spoločností, členom predsedníctva Národohospodárskej župy stredoslovenskej a organizátorom sokolského hnutia. V roku 1938 bol zvolený za starostu Banskej Bystrice. Rozbitím ČSR bol odvolaný zo všetkých funkcií. Patril k iniciátorom protifašistického odboja na Pohroní, bol členom Slovenskej národnej rady a za Slovenského národného povstania poverenikom SNR pre financie. Po potlačení SNP v roku 1944 ho nemecká bezpečnostná polícia v Banskej Bystrici zatkla a previezla do Bratislavy. Odtiaľ bol spolu s generálmi Viestom a Golianom transportovaný do Berlína, kde za neznámych okolností zahynul. V roku 1946 bol in memoriam vyznamenaný Radom SNP I. triedy.¹³ Pamätná tabuľa je vyrobená z čierneho mramoru, má obdĺžnikový tvar a vytesaný nápis zvýraznený zlátením. Ide o monomodálny sign v slovenskom jazyku, na ktorom sa nachádza výlučne text.

Pamätná tabuľa na počesť návštevy pápeža Jána Paula II.

Miesto: Úrad Banskobystrického samosprávneho kraja – Námestie SNP č. 23 (obr. 12)

Text: „NA TOMTO MIESTE SLÚŽIL SV. OMŠU PRE STOTISÍC ZHROMAŽDENÝCH VERIACICH PÁPEŽ JÁN PAVOL II. DŇA 12. SEPTEMBRA 2003 POČAS SVOJEJ NÁVŠTEVY SLOVENSKA A BANSKOBYSSTRICKEJ DIECÉZY“. Pamätná tabuľa je vyhotovená v troch jazykoch (SJ, NJ, AJ)

Obr. 12

¹³<https://www.pamatihodnosti.sk/pamatihodnost/?itemId=109>

Na budove Banskobystrického samosprávneho kraja bola v roku 2004 odhalená pamätná tabuľa pápežovi Jánovi Pavlovi II., ktorý na jednej zo svojich posledných ciest navštívil Banskú Bystricu. Jej autorom je Jozef Frtús. 12. septembra 2003 slúžil mariánsku svätú omšu na banskobystrickom námestí, kde ho privítalo takmer 100 000 ľudí. Za celý svoj pontifikát neslúžil nikdy omšu uprostred takejto historickej štruktúry centra mesta. Pápež Ján Pavol II., vlastným menom Karol Józef Wojtyła (* 18. máj 1920, Wadowice pri Krakove – † 2. apríl 2005, Vatikán), bol poľský duchovný a 264. rímsky pápež (v období 1978 – 2005), prvý netaliansky pápež, ktorý 14. marca 2004 dĺžkou svojho pontifikátu predstihol pontifikát pápeža Leva XIII. a jeho pôsobenie vo funkcii pápeža sa stalo tretím najdlhším v histórii (po Piovi IX. a sv. Petrovi). 30. apríla 2011 bol na omši, ktorú slúžil vo Vatikáne pred zrakmi státisícov pútnikov jeho nástupca Benedikt XVI, vyhlásený za blahoslaveného. 27. apríla 2014 bol vyhlásený za svätého. V Banskej Bystrici už niekoľko rokov funguje Diecézne centrum Jána Pavla II.¹⁴

Pamätné tabule v slovenskom, anglickom a nemeckom jazyku sú vyrobené z čierneho mramoru a na nich je zlatým písmom vytesaný nápis. Tabuľa so slovenským nápisom má asymetrický tvar a predstavuje multimodálny nosič s kombináciou textu a jedného grafického prvku. Tabule s nápisom v anglickom a nemeckom jazyku sú monomodálne a majú obdĺžnikový tvar.

Na Námestí SNP v Banskej Bystrici sú na niektorých budovách okrem pamätných tabúl umiestnené aj informatívne pamiatkarské texty v anglickom a slovenskom jazyku, ktoré sme, vychádzajúc z typológie nosičov/signov podľa manuálu (tzv. Codebook) I. Schulzeovej (2021), skúmali ako pamätné tabule a ako tento typ nosiča sme ich s reprezentujúcou číselnou hodnotou 9 zaznamenali aj v databáze vytvorenej podľa stanovenej metodiky v rámci projektu APVV spolu s ďalšími charakteristikami. Informatívne pamiatkarské texty sa od pamätných tabúl odlišujú tým, že majú jednotnú formu a úpravu. Ukážky týchto tabúl možno vidieť na obr. 13. Kvôli obmedzenému priestoru nie sú však objektom detailnejšej diachrónnej analýzy v predmetnej štúdii. Ako typ nosiča „pamätná tabuľa“ však budú začlenené do našej ďalšej analýzy zameranej na metadáta.

Obr. 13

4.2 Pamätné tabule v jazykovej krajine Námestia SNP v Banskej Bystrici a ich skúmanie z perspektívy metadát

V súlade s cieľom predmetnej štúdie budeme ďalej analyzovať pamätné tabule ako typ nosiča z perspektívy metadát. Zameriame sa pritom na kvantitatívnu analýzu dát, pričom budeme vychádzať z údajov zaznamenaných v databáze, ktorú sme vytvorili podľa manuálu I. Schulzeovej v rámci projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*. Vo vzťahu k metadátam budeme sledovať nasledujúce charakteristiky, resp. hodnotiace kritériá:

- **aktér 1** – odvetvia/oblasti, v ktorých pôsobia prevádzkovatelia resp. vlastníci budov/objektov s pamätnými tabuľami (napr. školstvo, cirkev, kultúra, gastronómia, politické inštitúcie, služby, obchod, infraštruktúra, iné ...)
- **aktér 2** – údaje konkretizujúce odvetvia/oblasti (múzeum, galéria, kaviareň, reštaurácia, škola, divadlo, kino a pod.)
- **klasifikácia aktér/sign** – charakteristika nosičov so zreteľom na **top-down signs/oficiálne nosiče** (štátny, nekomerčný sektor) vs. **bottom-up signs** (súkromný, komerčný sektor)
- **tvar/forma nosiča** – napr. pravouhlý, oválny, okrúhly nosič a pod.

¹⁴ <https://www.bystricoviny.sk/spravy/svaty-jan-pavol-ii-bol-12-septembra-2003-v-banskej-bystrici/>

- **multimodalita** – upresnenie, či sa na nosiči sa nachádza len text, grafika, kombinácia textu a grafických prvkov

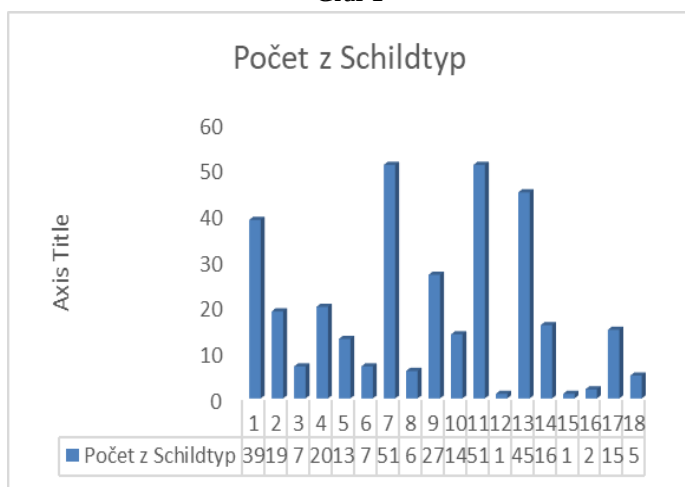
Pri skúmaní metadát boli v centre nášho záujmu najmä nasledujúce otázky:

- Aké je zastúpenie pamätných tabúl na historických budovách v exteriéri Námestia SNP v BB?
- **V ktorých odvetviach sú činní hlavní aktéri/vlastníci/prevádzkovatelia budov, na ktorých sú pamätné tabule?** (napr. školstvo, cirkev, kultúra, gastronómia, politické inštitúcie, služby, obchod, infraštruktúra, iné ...)
- Ktoré konkrétne prevádzky, rep. inštitúcie sídlia v budovách, na ktorých sú pamätné tabule? (napr. banka, škola, lekáreň a pod.)
- **Aký majú pamätné tabule tvar?** (obdĺžnikový, štvorcový, okrúhly, oválny a pod.)
- **Aký typ sign prevláda pri pamätných tabuliach z hľadiska modality?** (monomodálny, kde je prítomný len text alebo iba grafika či multimodálny komunikát, ktorý je kombináciou textu a grafiky)

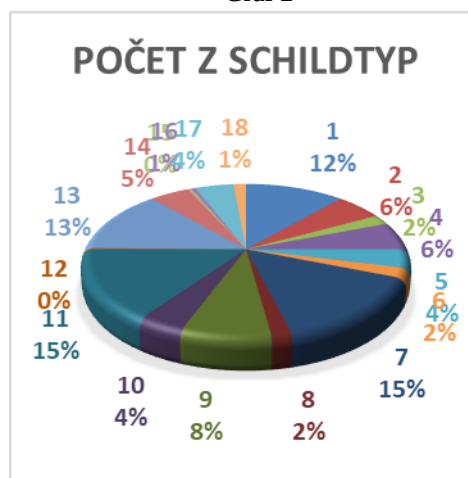
Pri hľadaní odpovede na uvedené otázky bolo nevyhnutné skúmať vyššie uvedené hodnotiace kritériá (charakteristiky) pamätných tabúl, ktoré boli zaznamenané prostredníctvom číselných údajov v tabuľke (databáze) zhotovenej v programe Microsoft Excel (obr. 1). Za týmto účelom sme uskutočnili kvantitatívnu analýzu, pričom sme využili Microsoft Excel ako výkonný nástroj na analýzu, spracovanie dát, ich grafickú vizualizáciu, a taktiež funkcie ďalších nástrojov v spolupráci s expertom Ing. Vlastimilom Farkašovským, PhD., ktorý pôsobí v projekte ako odborný poradca. Z kvantitatívnej analýzy metadát vyplynuli nasledujúce odpovede:

Na historických budovách v exteriéri Námestia SNP v Banskej Bystrici sa nachádza 27 pamätných tabúl (graf č. 1), čo predstavuje 8 % zo všetkých typov nosičov nachádzajúcich sa v jazykovej krajine Námestia SNP (porov. číselný údaj 9 v grafe č. 2, ktorý reprezentuje pamätnú tabuľu ako typ nosiča). Z grafov č. 1 a 2 možno vyčítať, že okrem pamätných tabúl sa na hlavnom námestí nachádzajú aj ďalšie typy nosičov s nápismi: etikety (reprezentované číslom 1) 39-krát; plagáty (2) 19-krát; plakety (3) 7-krát; tabule (4) 20-krát; nosiče v tvare „A“ 13-krát; výstrčky (6) 7-krát; text na skle výkladu (7) 51-krát; historické nápisy priamo na stene budovy (8) 6-krát; nápisy na jednoduchom papieri (10) 14-krát; nálepky (11) 51-krát; jedálny lístok (12) 1-krát; nosiče s číslom domu a názvom námestia (13) 45-krát; visiace nosiče (15) 16-krát; orientačné tabule (15) 1-krát; iné typy nosičov, ktoré nie sú uvedené v manuáli (16) 2-krát; nosiče s informáciami o firme (17) 15-krát a nosič typu čiernej tabule (18) 5-krát. Z týchto údajov vyplýva, že pamätná tabuľa je s počtom 27 štvrtým najviac zastupeným nosičom v jazykovej krajine Námestia SNP.

Graf 1

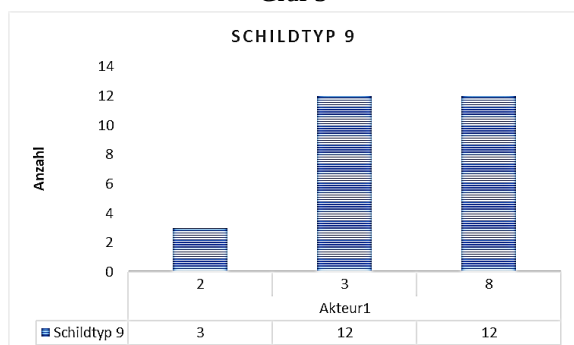
Graf 2

Na Námestí SNP v BB sídlia v historických budovách aktéri, ktorí pôsobia v rôznych odvetviach (gastronómia, kultúrne, politické inštitúcie, cirkev a pod.). Z analýzy údajov zaznamenaných v databáze vo

vzťahu k metadátam vyplynulo, že pamätné tabule sa nachádzajú na hlavnom námestí na budovách, v ktorých pôsobia najmä kultúrne inštitúcie (3), cirkev (2) a politické inštitúcie (8). To podľa nášho názoru úzko súvisí s tým, že práve títo aktéri sú najčastejšie spätí s významnými (historickými) udalosťami a osobnosťami, na ktoré pamätné tabule odkazujú. Čísla v zátvorke reprezentujú aktérov 1, resp. konkrétne odvetvia a sú zaznamenané v databáze podľa manuálu I. Schulzeovej. Z grafu 3 a 4 je napr. zrejmé, že na budove, v ktorej sídli cirkev (budova Rímskokatolíckej cirkvi, Biskupstvo), sa nachádzajú 3 pamätné tabule, čo predstavuje 11 % vzhľadom na celkový počet aktérov 1 uvedený v databáze. Na budovách, v ktorých sídli kultúrne a iné inštitúcie (napr. Radnica, Informačné centrum, Múzeum a pod.), ako aj na budovách so sídlom politických inštitúcií, možno nájsť 12 pamätných tabúl (44 % z celkového počtu aktérov).

Graf 3

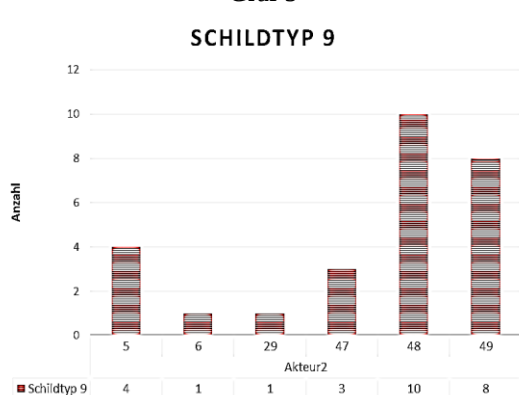

Graf 4

Absolútne početnosti				
		Akteur1		
		2	3	8
Schildtyp	9	3	12	12
Relatívne početnosti				
		Akteur1		
		2	3	8
Schildtyp	9	11%	44%	44%

Z grafov 5 a 6 možno vyčítať aj odpoveď na otázku, ktoré konkrétne inštitúcie, resp. prevádzky, sídli v budovách, kde sú umiestnené pamätné tabule (napr. banka, škola, lekáreň a pod.). Táto otázka sa týka aktérov 2 a sleduje cieľ špecifikovať aktérov 1. Na základe skúmania vzťahu medzi aktérom 2 a nosičom typu pamätná tabuľa možno konštatovať, že v budovách, na ktorých sa nachádzajú pamätné tabule, sídli cirkev (5), múzeum (6), cestovná kancelária (29), štátna inštitúcia (47), subjekty verejnej správy (48) a iní bližšie nešpecifikovaní aktéri (49). Uvedené čísla v zátvorke reprezentujú aktérov 2 a konkretizujú odvetvia/oblasti, pričom v databáze sú rovnako ako iné charakteristiky zaznamenané len číselné hodnoty v súlade s manuálom I. Schulzeovej. Z grafov č. 5 a 6 je zrejmé, že najviac pamätných tabúl v počte 10 (37 %) je zastúpených na budovách, v ktorých sídli subjekty verejnej správy (týchto aktérov reprezentuje číslo 48), napr. Radnica, Úrad Banskobystrického samosprávneho kraja a pod. Osem pamätných tabúl sa však nachádza na budovách, kde nebolo možné bližšie špecifikovať aktérov v súlade s manuálom I. Schulzeovej (49). Ďalší aktéri zaznamenaní v grafe sú reprezentovaní číslami, ktoré uvádzame v zátvorke spolu s aktérom 2: cirkev (5); múzeum (6); cestovná kancelária (29) a štátna inštitúcia (47)

Graf 5

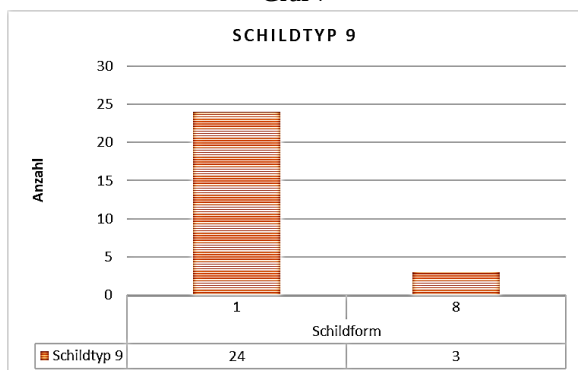
Graf 6

Absolútne početnosti							
		Akteur2					
		5	6	29	47	48	49
Schildtyp	9	4	1	1	3	10	8
Relatívne početnosti							
		Akteur2					
		5	6	29	47	48	49
Schildtyp	9	15%	4%	4%	11%	37%	30%

Pri skúmaní metadát sme sa zaoberali aj otázkou, aký tvar majú pamätné tabule? Pri rôznych typoch nosičov bolo možné do databázy zaznamenať prostredníctvom číselných hodnôt nasledujúce tvary/formy: 1 – pravouhlý; 2 – štvorcový; 3 – okrúhly; 4 – oválny; 5 – visiacy; 6 – voľne stojaci; 7 – voľný (v prípade, že je

nápis umiestnený voľne napr. na skle výkladu); 8 – iný (tvar, ktorý sa nedá zaradiť k predchádzajúcim). Na báze kvantitatívnej analýzy dát a skúmania vzťahu medzi nosičom typu pamätná tabuľa a tvaru nosiča (porov. graf 7 a 8) možno konštatovať, že pamätné tabule na historických budovách Námestia SNP v BB majú v 24 prípadoch (89 %) obdĺžnikový, resp. pravouhlý tvar (1) a len v troch prípadoch (11 %) ide o špecifickú formu nosiča, ktorá je v databáze reprezentovaná číslom (8).

Graf 7

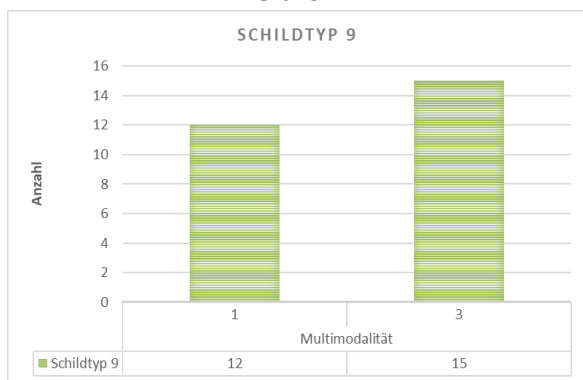

Graf 8

Absolútne početnosti			
		Schildform	
		1	8
Schildtyp	9	24	3
Relatívne početnosti			
		Schildform	
		1	8
Schildtyp	9	89%	11%

Pri skúmaní metadát sme tiež sledovali, aký typ nosiča/sign prevláda pri pamätných tabuliach z hľadiska modality, teda či prevažujú monomodálne tabule výlučne s textom alebo multimodálne tabule s kombináciou textu a grafiky. Z grafov 9 a 10 je zrejmé, že na Námestí SNP prevažujú komunikáty, resp. multimodálne nosiče s počtom 15, na ktorých sa nachádzajú okrem textu aj grafické prvky (reprezentované číslom 3), pred monomodálnymi signs (reprezentované číslom 2) s počtom 12 obsahujúcich výlučne text. Multimodálne pamätné tabule tak predstavujú 56 % a monomodálne 44 % z ich celkového počtu v jazykovej krajine Námestia SNP v BB.

Graf 9

Graf 10

Absolútne početnosti			
		Multimodalität	
		1	3
Schildtyp	9	12	15
Relatívne početnosti			
		Multimodalität	
		1	3
Schildtyp	9	44%	56%

5 Záver

V predmetnej štúdii sme upriamili pozornosť na pamätné tabule v jazykovej krajine Námestia SNP v Banskej Bystrici. Pamätnú tabuľu sme skúmali ako špecifický typ nosiča s nápisom/sign s významnou kultúrno-historickou funkciou. Naším cieľom bolo najskôr poukázať na pamätné tabule v diachrónnych súvislostiach a následne ich analyzovať ako typ nosiča z perspektívy metadát, pričom sme s použitím metódy kvantitatívnej analýzy skúmali jednotlivé charakteristiky a ich vzťah k tomuto typu nosiča vychádzajúc z údajov zaznamenaných v databáze podľa manuálu I. Schulzeovej. Diachrónna analýza pamätných tabúľ na historických budovách v exteriéri Námestia SNP ukázala, že pamätné tabule sú neodmysliteľnou súčasťou jazykovej krajiny a svojím poslanstvom významne dotvárajú kultúrno-spoločenský priestor Banskej Bystrice. Sú dôležitou zložkou historickej pamäti, komunikujú so súčasníkmi a poukazujú na významné udalosti, osobnosti a skutky. Na báze diachrónnej analýzy možno konštatovať, že na Námestí SNP sa nachádzajú najmä pamätné tabule, ktoré pripomínajú:

- *udalosti, ktoré poznačili život mesta* (napr. Pamätná tabuľa k oslobodeniu mesta Sovietskou

armádou a Pamätná tabuľa k oslobodeniu mesta Rumunskou armádou na budove Radnice v BB, Pamätná tabuľa na počesť návštevy pápeža Jána Paula II v roku 2003),

- **osobnosti, ktorých život bol spojený s Banskou Bystricou** (napr. Pamätná tabuľa venovaná Jánovi Mórymu, významnej osobnosti slovenskej hudobnej kultúry; Pamätná tabuľa venovaná Andrejovi Škrábikovi, banskobystrickému biskupovi a náboženskému spisovateľovi; Pamätná tabuľa venovaná Štefanovi Moysesovi, biskupovi banskobystrickej diecézy, pedagógovi, kultúrnemu pracovníkovi, verejnému činiteľovi a národovcovi; Pamätná tabuľa venovaná Viliamovi Paulínymu, bankárovi, verejnému činiteľovi a politikovi pod.),
- **určitú etapu v histórii budov** (napr. Pamätná tabuľa na Biskupskom paláci informujúca o založení dvoch častí biskupstva v Banskej Bystrici, o ktoré sa zaslúžila panovníčka *Mária Terézia*; Pamätná tabuľa na budove Lesov Slovenskej republiky pripomínajúca históriu tejto významnej budovy a udalosti s ňou späté),
- **pôsobenie/založenie inštitúcií v konkrétnych budovách** (napr. Pamätná tabuľa Mestského múzea odhalená pri príležitosti 100. výročia založenia mestského múzea v Banskej Bystrici).

Pri skúmaní pamätných tabúl z perspektívy metadát, sme sa zamerali na charakteristiky: aktér 1, aktér 2, tvar/forma nosiča, multimodalita, top-down signs vs. bottom-up signs a sledovali ich vzťah k tomuto typu nosiča. Z kvantitatívnej analýzy dát zaznamenaných v databáze podľa manuálu I. Schulzeovej vyplynulo, že na historických budovách v exteriéri Námestia SNP v BB sa nachádza 27 pamätných tabúl a informatívnych pamiatkarských textov. (Pamätné tabule v interiéri historických budov a nápisy na pamätníkoch v exteriéri námestia sme do výskumu nezahrnuli.)

Pokiaľ ide o kritérium aktér 1, aktér 2, pamätné tabule sa na Námestí SNP nachádzajú najmä na budovách, v ktorých pôsobia kultúrne, štátne inštitúcie a cirkev. Najviac pamätných tabúl je umiestnených na budovách, v ktorých sídlia subjekty verejnej správy (napr. Radnica, Úrad Banskobystrického samosprávneho kraja a pod.). Ďalej sa nachádzajú na budove Lesov Slovenskej republiky, múzea, na Biskupskom paláci a pod. Pamätné tabule na Námestí SNP majú väčšinou obdĺžnikový tvar, prevažujú medzi nimi multimodálne signy s kombináciou textu a grafického prvku pred monomodálnymi signami výlučne s textom a patria jednoznačne do kategórie top-down signov, teda sú oficiálne nosiče, ktoré boli odhalené na podnet inštitúcií štátneho alebo iného nekomerčného sektoru.

Výskum pamätných tabúl v predmetnej štúdii zďaleka nie je vyčerpávajúci, v kontexte výskumu jazykovej krajiny je relevantné sledovať aj ďalšie hodnotiace kritériá a relácie vo vzťahu k jazyku (napr. diasystém, písmo, typ textu) alebo multimodalite (farba písma, význam farby písma, smer písma, skriptuálne aspekty, grafické prvky, vzťah medzi grafickými prvkami a textom a pod.), čo môže byť objektom skúmania v rámci ďalších štúdií.

Použitá literatúra

- CENOZ, J. – GORTER, D. 2006. Linguistic Landscape and Minority Languages. In: *International Journal of Multilingualism*, 2006, roč. 3, č. 1, s. 67-80.
- FERENČÍK, M. 2013. English in the 'Glocalized' World: English Language Profile of a Local Linguistic Landscape from a Pluriparadigmatic Perspective. In: *Language, Literature and Culture in the Changing Transatlantic World. II. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013, s. 27-44.
- GAŠOVÁ, Z. 2021. Rozmanitosť jazykovej krajiny Bratislavy. In: *Od textu k prekladu XV, 2. časť. Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2021, s. 24-32
- ISTÓK, V. – LŐRINCZ, G. – TÓTH, S. J. 2021. Porovnávací základ k jazykovej krajine Komárna: Maďarsko a diachronia. In: *Od textu k prekladu XV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2021, s. 24-32.
- ISTÓK, V. – LŐRINCZ, G. – TÓTH, S. J. 2022. *Jazyková krajina miest Komárno a Komárom*. Komárno : Univerzita J. Selyeho. 2022.
- JURČÁKOVÁ, E. – ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2021. Námestie SNP v Banskej Bystrici ako objekt skúmania jazykovej krajiny. In: *Lingua et vita X/2*, 2021, s.18-32.
- KRŠKO, J. Tlak ideológie na propriálnu stránku jazykovej krajiny – na príklade banskobystrickej urbanonymie. In: *Od textu k prekladu XV, 2. časť, Linguistic Landscape*, 2021, s. 62-73.

Pamätníky a pamätné tabule Banská Bystrica. Banskobystrický samosprávny kraj. Verejná knižnica Mikuláša Kováča v Banskej Bystrici. Mesto Banská Bystrica, 2009.

Pomníky, pamätníky a pamätné tabule v Banskej Bystrici. Mesto Banská Bystrica, 2015.

SCHULZE, I. 2021. [2020]. Codebook. Zweisprachiges Codebuch zur Erfassung multimodaler Daten – Bilingual codebook for the entry of multimodal data. 2021, 44 S. [Interný materiál vypracovaný v rámci riešenia projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*].

Internetové zdroje

Československá armáda na Slovensku. [Online] [Cit. 2023-19-10.]. Dostupné na: <https://www.najkraisikraj.sk/prva-ceskoslovenska-armada/>

Zbierka 9 Československá armáda na Slovensku. [Online] [Cit. 2023-20-10.]. Dostupné na: https://www.vhu.sk/data/files/785_zbierka-9-ceskoslovenska-armada-v-snp-1944.pdf

Autorka príspevku

Mgr. **Jana Štefaňáková**, PhD.

Katedra germanistiky, Filozofická fakulta UMB

Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, SK

E-mail: jana.stefanakova@umb.sk

DIVERSITÄT DER SPRACHLANDSCHAFT DES STADTZENTRUMS IN BANSKÁ BYSTRICA¹

Jana Lauková – Jana Štefaňáková

Philosophische Fakultät der Matej-Bel-Universität
(Lehrstuhl für Germanistik)

Abstract: The main aim of this paper is to present partial results of the international research project titled APVV 18-0115 *Language in the City – Documenting the Multimodal Semiosphere of Linguistic Landscapes in Slovakia and in a Comparative Perspective*. It focuses on the selected intra-urban space within the linguistic landscape, specifically aims to investigate the diversity of linguistic landscape in the center of the city Banská Bystrica (Slovakia). The qualitative investigation explores how the semiotic organization can be observed from a linguistic perspective. This communication between signs and language users can be analyzed from a language policy standpoint, with particular emphasis on the specific foreign language dominating the selected survey area.

Key words: Linguistic Landscape, intra-urban space of Banská Bystrica, sign, language diversity, multilingualism

1 Einführung

Sprachliche Landschaften, auch bekannt als Sprachlandschaften (engl. Linguistic Landscapes), bilden ein interdisziplinäres Forschungsfeld an der Schnittstelle von Sprachwissenschaft, Soziologie, Semiotik, Translatologie, Kommunikationswissenschaften und Kulturwissenschaften. Dieser Bereich der Linguistik beschäftigt sich mit der Untersuchung und Analyse von öffentlichen Beschriftungen und Schriftzeichen in einem spezifischen geographischen Raum. Die eigentlichen Forschungsobjekte in diesem Kontext stellen sprachliche Zeichen im öffentlichen Raum einer konkreten Region, einer konkreten Stadt oder konkreter Straßenabschnitte dar (vgl. Kolečáni Lenčová, 2020). Diese sichtbaren Zeichen (engl. *signs*), unabhängig von ihrer Art, können in verschiedenen Sprachen und Schriften verfasst sein und bieten Einblicke in die sprachliche Vielfalt sowie den soziokulturellen Kontext eines bestimmten Ortes.

In der Linguistic-Landscape-Forschung lassen sich unter anderem drei große Ansätze im Hinblick auf die Sprachenvielfalt erkennen: die Untersuchung der Mehrsprachigkeit der Zeichen, die Stellung des Englischen als Lingua franca sowie die Positionierung regionaler Sprachvarietäten in Bezug auf die Dominanz der konkreten Sprachen.

Das zu behandelnde Thema im vorliegenden Beitrag steht im Kontext des bereits abgeschlossenen internationalen wissenschaftlichen APVV-Projekts *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy* (dt. *Sprache in der Stadt – Dokumentierung der multimodalen Semiosphäre der Sprachlandschaft in der Slowakei und aus der komparativen Perspektive*).

Im Zeitraum von 2019 bis 2023 wurden im Rahmen dieses internationalen Forschungsprojekts semiotische Landschaften in konkreten Städten in der Slowakei (Banská Bystrica, Bratislava, Banská Štiavnica und Komárno), in Ungarn (Komárom, Békéscsaba) und in Deutschland (München, Erlangen) dokumentiert. Das Hauptziel des Projekts bestand darin, die multimodale Semiosphäre der sprachlichen Landschaften in den erwähnten intraurbanen Standorten in der Slowakei quantitativ und qualitativ zu dokumentieren und systematisch zu analysieren. Hierbei erfolgte ein Vergleich mit zwei entsprechenden Standorten in Deutschland und in Ungarn. Untersucht wurde die öffentliche Kommunikation in diesen Städten, wobei öffentliche *Signs* (dt. Träger, Schild, Zeichen), wie beispielsweise Straßenschilder, Straßennamen, Ortsnamen, Werbetafeln, kommerzielle Beschilderungen von Geschäften und staatlichen Gebäuden usw.), betrachtet wurden, die durch

¹ Dieser Beitrag wird im Rahmen des Projekts APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy* (Language in the City – Documenting the Multimodal Semiosphere of Linguistic Landscapes in Slovakia and in a Comparative Perspective) mit Unterstützung der Agentur für Forschungs- und Entwicklungsförderung veröffentlicht.

Aufschriften oder sprachliche Mittel erstellt werden. Diese sprachlichen Einheiten können als „öffentliche“ Texte betrachtet werden, mit denen Passanten konfrontiert werden.

Im vorliegenden Beitrag liegt der Fokus auf der Diversität und Spezifität des ausgewählten intraurbanen Raumes in der Sprachlandschaft des engen Zentrums der mittelslowakischen Stadt Banská Bystrica.

2 Ausdrucksformen der Diversität der sprachlichen Landschaft in Zentrum von Banská Bystrica

Sprachlandschaften sind charakteristische Phänomene des 21. Jahrhunderts, die historisch gewachsen sind und nun untrennbare Bestandteile der vom Menschen geprägten Landschaft darstellen. Sie sind teilweise sogar zu Markenzeichen des urbanen Raums geworden.

Die Autoren R. Y. Bourhis und R. Landry definieren Sprachlandschaften als die Sprache der öffentlichen Straßenschilder, Werbetafeln, Straßennamen, lokalen Namen, Schriften für kommerzielle Zwecke der Geschäfte und öffentliche Schriften an Verwaltungsgebäuden (vgl. Landry – Bourhis, 1997). Sprachlandschaften könnten wie folgt charakterisiert werden: Sie sind Ausdruck öffentlicher urbaner Kommunikation, bestehend aus öffentlichen Texten, denen Passanten im Alltag begegnen. Zugleich repräsentieren sie eine semiotische Welt mit einer Vielzahl von Multimodalität. Angesichts dieser Merkmale ist es sinnvoll und angemessen, Sprachlandschaften im Kontext eines kommunikativen Textverständnisses zu erfassen, zu beschreiben und zu erklären (Dobrik, 2021, 18).

Ein beträchtlicher Teil der Linguistic-Landscape-Forschung konzentriert sich auf die Erscheinungsformen von Mehrsprachigkeit und fokussiert dabei stark auf bestimmte Themenbereiche, bei denen sich nicht nur ein Wettbewerb zwischen verschiedenen Sprachen dokumentieren, sondern gleichzeitig der ökonomische oder politische „Wert“ bestimmter Sprachen beobachten lässt (Schulze, 2019, 19).

Es ist wichtig zu erwähnen, dass es in der Forschung zur sprachlichen Landschaft auch vereinzelt Studien gibt, die die Problematik der Zeichen aus einer translatologischen Perspektive bewerten und betrachten (vgl. Juršák, 2022). Diese Betrachtungsweise ist besonders interessant und relevant, weil sie nicht nur als Übersetzung von einer Sprache in eine andere verstanden werden kann, sondern im weiteren Sinne auch als eine Form der „Deutung“ oder „sprachgebundenen Mittlertätigkeit“ der vorhandenen Zeichen im öffentlichen Raum (vgl. Prunč, 2002, 15).

Im Rahmen des vorliegenden Beitrags wird das folgende Forschungsziel verfolgt:

- Aufgrund der festgestellten Daten (der durchgeführten fotografischen Dokumentationsanalyse) die Diversität der sprachlichen Landschaft des festgelegten Erhebungsraums in synchronen Kontexten festzustellen; gleichzeitig aufzuzeigen, welche Produzenten, Unternehmen (Branchen), welche konkreten Typen von Signs und welche (Fremd)Sprachen im erforschten Erhebungsraum dominant auftreten.

Der Fokus des vorliegenden Beitrags liegt auf der Vielfalt des dokumentierten Erhebungsraumes, direkt im Stadtzentrum, auf dem *Námestie Slovenského národného povstania* (dt. Platz des Slowakischen Nationalaufstandes), *Námestie Štefana Moysesa* (dt. Štefan-Moyses-Platz) und *Horná ulica* (dt. Horná Straße). Die Teilergebnisse der Forschungen im erwähnten Erhebungsraum wurden bereits in mehreren Studien und Beiträgen von den Autorinnen des vorliegenden Beitrags veröffentlicht (vgl. auch Jurčáková, Štefaňáková, 2021, Štefaňáková, 2023, Lauková, 2020, Lauková – Molnárová, 2020, 2022).

Dabei konzentriert sich die Untersuchung auf ausgewählte Kategorien, mit Schwerpunkt auf Metadaten. Als Grundlage diente die modifizierte Typologie von Kategorien der Autorin Ilona Schulze (2020, 2021), die drei grundlegende Forschungsperspektiven umfasst: Metadaten, Sprache und Multimodalität. Die Metadatenperspektive beinhaltet beispielsweise Informationen über die Branche, in der der dokumentierte Träger entstanden ist, sowie Angaben zum Typ und zur Form des Trägers (Štefaňáková, 2023, 22).

Im Rahmen unseres Projekts ist der bereits erwähnte Begriff Sign von Bedeutung. Dieser Terminus, der vor allem in der englischsprachigen Fachliteratur etabliert ist, stellt die grundlegende kommunikative Einheit der Sprachlandschaft dar. Trotzdem ist seine Definition in der Linguistic Landscape-Forschung nicht eindeutig festgelegt. In der Regel wird auf die Definition von Backhaus (2007, 66) Bezug genommen: „any piece of written text within a spatially definable frame.“ In der Semiotik ist es das grundlegende Konzept, das einen Bestandteil der Kommunikation und des Bedeutungsaustauschs darstellt. Ein Sign bezieht sich auf etwas, das als Träger von Bedeutung fungiert und eine Verbindung zwischen einem Zeichenträger und dem, was er

repräsentiert, herstellt. Ein Sign in der Linguistic Landscape kann also jegliche schriftliche Information sein, die im öffentlichen Raum zu finden ist. Die Analyse solcher Signs ermöglicht es, Einblicke in die Sprachpraktiken, kulturellen Identitäten und sozialen Beziehungen in einer bestimmten Umgebung zu gewinnen.

Dabei wird die Diversität der Signs gemäß der im Rahmen des APVV-Projekts definierten Kategorisierung von konkreten Signtypen betrachtet.²

Im erforschten Erhebungsraum wurden insgesamt etwa 950 Signs analysiert. Signs können auf der Grundlage verschiedener Kriterien analysiert werden. Eine der ersten exakten Typologien der Signs basiert auf den Produzenten. In diesem Zusammenhang unterscheiden Rosenbaum et al. (1997) zwischen öffentlichen (amtlich-offiziellen/amtlichen) und privaten (privat-kommerziellen) Signs. Diese Unterteilung wurde verwendet, bevor sich der Begriff der Linguistic Landscape in Fachkreisen etablierte. In unserem Beitrag wird in Bezug auf die Urheber bzw. Verantwortlichen der Signs zwischen top-down (amtlichen) und bottom-up (privat-kommerziellen) Signs unterschieden:

1. Top-down Signs spiegeln eine spezifische Sprachpolitik wider. In diese Kategorie fallen alle Beschriftungen an Gebäuden von Behörden und Ämtern, Straßennamen, Straßenschilder, Signs im öffentlichen Nahverkehr (keine Werbung auf Bussen, aber Fahrpläne, Haltestellenschilder usw.) (vgl. Schulze, 2019).

Abb. 1, 2 und 3 Banská Bystrica – Beispiele für top-down Signs

2. Bottom-up Signs sind Schilder in privatem Besitz, wie beispielsweise Ladenbeschilderungen. Sie können von der Sprachenpolitik beeinflusst werden, spiegeln jedoch hauptsächlich individuelle Präferenzen wider. Diese Kategorie umfasst Schilder von Geschäften, Werbung, privaten Büros. Es handelt sich um alle Signs, die von natürlichen und juristischen Personen im öffentlichen Raum angebracht werden (siehe Abbildungen 4, 5 und 6).

² Zitiert aus dem Projektleitfaden – Project Manual, Phase 1: 01.07. – 31.12. 2019, Autorin: Dr. Ilona Schulze.

Abb. 4, 5 und 6 Banská Bystrica – Beispiele für bottom-up Signs

Signs können auf verschiedenen Trägern auftauchen, darunter sog. Etiketten, Nasenschilder, Firmentafeln, sog. schwarze Tafeln, Plakate, Plaketten, Aufkleber, A-Schilder und andere, die in verschiedenen Formen wie rund, rechteckig, oval oder anders geformt sein können. Diese Signs bestehen aus einer Vielzahl von Materialien, darunter Stoff, Metall, Holz, Leder, Stein, Papier, Glas usw.³ Moderne Sprachlandschaften umfassen auch elektrische oder elektronische Träger wie Lichttafeln, Neonwerbung oder Displays, die Informationen liefern, bestimmte Phänomene dokumentieren oder als Warnsignale dienen können. Auf den Straßen sind auch Signs mit Symbolen zu finden, die keine schriftliche Form haben und zur Orientierung in einem bestimmten Raum dienen, wie z. B. Orientierungstafeln, Wegweiser/Pfeile, Piktogramme usw. (vgl. Jurčáková, Štefaňáková, 2021, S. 22). Die letztgenannten stehen jedoch nicht im Zentrum der Aufmerksamkeit des vorliegenden Beitrags, wir konzentrieren uns gemäß der oben genannten Charakteristik nur auf die Träger, die Informationen in schriftlicher Form (im Sinne von Sign) vermitteln, beispielsweise Straßenschilder mit Straßennamen, Signs von konkreten Institutionen, Geschäften, Gedenktafeln und ähnliche schriftliche Darstellungen.

Bei der Untersuchung von Signs konnten wir feststellen, dass in der Sprachlandschaft des Stadtzentrums von Banská Bystrica eindeutig bottom-up Signs (93,5 % auf dem Štefan-Moyses-Platz, auf der Horná Straße und 70,5 % auf dem Platz des Slowakischen Nationalaufstandes), auf denen Texte meistens in der slowakischen Sprache zu finden sind, überwiegen. Neben Slowakisch wird auch Englisch verwendet, und nur sehr selten andere Sprachen. Ebenso überwiegt auf diesen offiziellen Schildern (gemäß dem Gesetz über die Staatssprache von 1995) die slowakische Sprache. Auf einigen top-down Signs erscheinen parallel Texte in der slowakischen und englischen Sprache (siehe Abbildung 7), was darauf hinweist, dass offizielle Beschriftungen hauptsächlich die Kommunikationsbedürfnisse der Touristen berücksichtigen (vgl. Jurčáková, Štefaňáková, 2021, S. 27).

³ Zitiert aus dem Projektleitfaden – Project Manual, Phase 1: 01.07. – 31.12. 2019, Autorin: Dr. Ilona Schulze.

Abb. 7 Banská Bystrica – Beispiel für Slowakisch und Englisch

Aus der Analyse der konkreten Signtypen geht hervor, dass in dem erforschten Erhebungsraum am häufigsten Signs in Form von Ladenfronten oder Ladenbeschilderungen, Plakaten, A-förmigen Schildern, Speisekarten, senkrecht zur Fassade angebrachten Signs und auch Gedenktafeln vorkommen. Die Signs auf Schaufenstern, Türen oder Fassaden von Gebäuden kommen ebenfalls relativ häufig vor. Nur selten findet man Aufkleber, Plaketten oder Signs in dieser Form. Konkrete Beispiele für Signtypen dieser Art werden auf den folgenden Abbildungen dargestellt:

Abb. 8 Firmentafeln Nasenschild, A-Schild – schwarze Tafel Abb. 9 und 10 Etiketten

Abb. 11 Firmentafeln

Abb. 12 Plakate

Abb. 13 Plaketten, Aufkleber

Diverse Branchen lassen sich im analysierten Erhebungsraum erkennen, in denen unterschiedliche Emittenten tätig sind, insbesondere im Bereich Dienstleistungen, Gastronomie, Handel und Kultur.

Auf dem Štefan-Moyses-Platz und der Horná Straße dominiert der Bereich des Handels mit einem Anteil von 49 %. Hierbei handelt es sich um verschiedene Arten von Geschäften, wie Modegeschäfte, Schuhläden, Uhrengeschäfte, Papierwarenläden, Juwelier, Musikinstrumentengeschäfte, Optiker, Elektronikgeschäfte und andere. An zweiter Stelle steht der Dienstleistungssektor mit 29 %, gefolgt von der Gastronomie mit 10%. Die restlichen 12% verteilen sich auf andere Bereiche wie Kultur, Kirche, Bildung und Ähnliches.

Auf dem Platz des Slowakischen Nationalaufstandes sind hauptsächlich Gastronomiebetriebe vertreten, wobei etwa 60 private Unternehmer und Geschäfte sowie 9 öffentliche Institutionen identifiziert werden. Die

Mehrheit davon sind Restaurants (11) und Cafés (6). Außerdem gibt es auf dem Platz weitere Geschäfte, die verschiedene Dienstleistungen anbieten, darunter eine Teetheke (1), Konditoreien (4), Antiquariate (2), Lebensmittelgeschäfte (2), ein Hotel (1), ein Schuh- und Taschengeschäft (1), eine Apotheke (1), eine Bäckerei (1), eine Vermittlungsagentur (1), Drogeriemärkte (2), ein Second-Hand-Kleidungsgeschäft (1), ein Reisebüro (1), eine Bank (1) und eine Versicherungsgesellschaft (1). In Bezug auf die Aufteilung der Träger in öffentliche Träger (top-down signs) vs. private Träger (bottom-up signs) überwiegen eindeutig private Träger (vgl. Štefaňáková, 2023, 22).

In der heutigen modernen Welt ist Mehrsprachigkeit ein bedeutendes charakteristisches Merkmal der Sprachlandschaft, bei dem in einem bestimmten Gebiet verschiedene Sprachen verwendet werden. Linguistic Landscaping dient als Methode, um die sprachlichen Landschaften eines bestimmten Raumes visuell zu erfassen und zu erforschen, wodurch Mehrsprachigkeit aufgedeckt werden kann. Für die meisten Forscher spielen auch die Sprachsituation und Sprachpolitik eine entscheidende Rolle (Istók, Tóth, 2020, 16).

Der Charakter der sprachlichen Landschaft wird maßgeblich von der jeweiligen Sprachpolitik des betreffenden Staates geprägt (vgl. Gašová, 2020, 73). Die Wahl einer konkreten Sprache in der sprachlichen Landschaft wird von verschiedenen Faktoren beeinflusst, darunter rationale Entscheidungen, Repräsentation, individuelle und kollektive Identitäten, Macht, Rechte, Globalisierung und Mehrsprachigkeit. Die Sprachlandschaften sind nicht zwingend mehrsprachig, doch es ist diese Spielart von Sprachlandschaft, die das Interesse der Forschung geweckt hat (vgl. Androutsopoulos, 2008).

Englisch als bereits erwähnte Lingua franca wird laut Piller (2001) mit Internationalismus, Einfluss, finanziellem Erfolg und Macht assoziiert. Dieser symbolische Wert ist nicht nur auf Englisch beschränkt: Auch im Französischen und im Italienischen sind bestimmte Konnotationen von großer Bedeutung. Französisch und Italienisch gelten laut Piller als Sprachen der Lebensfreude. Konkreter ausgedrückt wird Französisch als die Sprache der Liebe betrachtet und aus diesem Grund auch mit Erotik verbunden. Italienisch wird als die Sprache des guten Lebens angesehen, das sich oft durch Essen ausdrückt (Piller, 2001, 169-170). Ähnliche Stereotypen können auch im Zusammenhang mit bestimmten Sprachen im Bereich Gastronomie und im Fast-Food-Bereich beobachtet werden, wie zum Beispiel Arabisch, Türkisch, Chinesisch oder Vietnamesisch.

Beispiele für Englisch (siehe Abbildungen 14 und 15): die Gesellschaft *Kooperativa Vienna Insurance Group* und das Modegeschäft *AZ Collection*. Im ersten Beispiel handelt es sich um den Namen eines österreichischen Unternehmens, das zu den größten Versicherungskonzernen Europas gehört und auch in Zentral- und Osteuropa zu den führenden Versicherungsgruppen zählt. In der Slowakei wird die Versicherung als *Kooperativa poisťovňa, a.s.* bezeichnet.

Abb. 14 Kooperativa Abb. 15 AZ Collection

Beim Begriff *Secondhand* handelt es sich um ein weltweit bekanntes Fremdwort aus der englischen Sprache, das in der slowakischen Sprache seit langer Zeit etabliert ist (siehe Abbildung 15).

Abb. 16 Second hand Abb. 17 Regal Burger

Das häufige Auftreten englischsprachiger öffentlicher Zeichen ist nicht so überraschend und spiegelt in den Ländern, in denen Englisch keinen offiziellen Status hat, die Globalisierungstrends der Sprache, die Verbreitung von Markennamen und das Engagement auf dem Weltmarkt wider. Im unmittelbaren Zentrum der Stadt Banská Bystrica, das für Touristen eine sehr attraktive Lokalität darstellt, ist die Verwendung englischsprachiger öffentlicher Zeichen ein Beweis der starken Globalisierungstendenzen (Jesenská, 2020, 26). In den meisten Fällen geht es um einen bestimmten Usus, da auf Englisch meistens die konkreten Etiketten, Labels oder Namen der Produkte bezeichnet werden, wobei andere relevante Informationen in der slowakischen Sprache verzeichnet werden (Lauková, Molnárová, 2020, 103). Englische Bezeichnungen für Namen von Läden, Restaurants und Pubs (d. h. im Gastronomiebereich) usw., sind in den letzten Jahren zu einem festen Bestandteil der sprachlichen Landschaft europaweit und weltweit geworden.

Weitere Beispiele für das Vorkommen der englischen Sprache als Lingua franca:

Abb. 18: Grasshopper Abb. 19: Admiral club

Abb. 20, 21 Vlnený svet – World of wool (zweisprachiges Sign – Slowakisch und Englisch), schwarze Tafel (Englisch)

Ein konkretes Beispiel aus der französischen Sprache stellt die Benennung eines Casinos dar: bei dem Fremdwort *Mirage*, das ein Casino (Spielsaal) auf der Horná Straße bezeichnet (siehe Abbildung 22).

Abb. 22 Mirage

Bei dem Beispiel in Abbildung 22 geht es um eine Entlehnung aus dem Französischen vom Substantiv *mirage*, auf Slowakisch heißt es *prelud, prízrak, fatamorgána, vidina, klam*, auf Deutsch *Luftspiegelung*, in der veralteten Bedeutung *Trugbild, leichter Selbstbetrug, Selbsttäuschung, Fata Morgana, Vision*, einer Derivation zum Verb *mirari* = *sich spiegeln, sich besehen, bewundern*, das lateinisch auf *sich wundern, bewundern* zurückgeht. In der Meteorologie geht es um die durch Reflexionen an Luftschichten unterschiedlicher Temperatur in Bodennähe verursachte Luftspiegelung entfernter Objekte.⁴ Im Englischen ist die Bedeutung dieselbe wie im Französischen. Der Kontext der französischen Sprache ist ein Beweis der stereotypisierten (inter)kulturellen und sprachlichen Konnotationen und steht eindeutig im Zusammenhang mit der Mode, Kleidung, dem Schmuck bzw. der Gastronomie (Lauková, Molnárová, 2020, 108).

Weitere Beispiele für Multilingualismus im intraurbanen Raum im Kontext der Sprachlandschaft in der Stadt Banská Bystrica ist auch das Auftreten des Vietnamesischen. Die Benennung des vietnamesischen Bistros, der Xenismus *NhaBe* ist für die slowakischen Rezipienten sprachlich unverständlich (siehe Abbildung 23). Nach gründlichem Recherchieren und Nachforschen konnten wir jedoch feststellen, dass es sich um ein kleines Dorf namens NhaBe bei Ho-Chi-Minh-Stadt handelt.⁵ Das Bistro trägt also den Namen des erwähnten Dorfes.

Abb. 23 NhaBe (Plakate an den Türen, im Schaufenster)

Im intraurbanen Raum waren auch mehrere Signs in italienischer Sprache aufzufinden. Diese Tatsache im Kontext der italienischen Sprache kann man auch als eine Art kultureller und auch sprachlicher Stereotype betrachten. Sie entspricht den internationalen Usualisierungen und Normen bezüglich der Essgewohnheiten (Pizza, Pasta als Speisen, Kultur des Kaffeetrinkens usw.).

Auf den Abbildungen 24 und 25 ist auf dem Schild über der Eingangstür *Kaviareň Bystrica caffè* zu lesen. Nicht nur dem Slowakisch sprechenden Empfänger ist auf den ersten Blick klar, dass es sich um ein Café namens Bystrica handelt. Auf dem Nasenschild steht jedoch auf Italienisch *Pellini il pallino del caffè*. Im Französischen ist die Transkription *café*, im Italienischen *caffè*, im Englischen *coffee*, im Deutschen *Kaffee*. *Pellini* ist eine italienische Kaffeemarke mit Produkten von hoher Qualität, mit Sitz im italienischen Verona.⁶ Es trägt die Merkmale der Fremdheit und Andersheit. Die italienischen Wörter *il pallino del caffè* bedeuten übersetzt ins Deutsche *Kaffee-Kapsel*.

⁴ <https://duden.de/rechtschreibung/Mirage>

⁵ <https://www.facebook.com/nhabebistro>

⁶ <https://www.kaffa.sk/kategoria/pellini/>

Abb. 24, 25 Kaviareň Banská Bystrica (Etiketten, Nasenschilder, auch mit Beleuchtung)

Ein anderes Beispiel für das Italienische ist *Gusto Italiano* (siehe Abbildung 26). Das italienische Wort *Gusto* bedeutet im Deutschen *Geschmack*, im Slowakischen heißt es *chut'*.

Abb. 26 Gusto Italiano (Etikette)

Auf Abbildung 27 ist das Vorkommen der deutschen Sprache auf dem Sign (Horná-Stráße) zu sehen – das Reisebüro *Fischer*.

Abb. 27 Fischer – Sign in deutscher Sprache (Etikette)

Die nächste Inschrift – die Gedenktafel am Gebäude auf dem Platz des Slowakischen Nationalaufstandes – wurde anlässlich des Besuchs von Papst Johannes Paul II. in Banská Bystrica am 12. September 2003 angebracht. Auf dieser Gedenktafel sind drei Sprachen vertreten: Slowakisch als die offizielle Amtssprache sowie Deutsch und Englisch.

Abb. 28 Gedenktafel – Beispiele der sprachlichen Vielfalt (Slowakisch, Deutsch, Englisch)

Interessante Eigenschaften haben diejenigen Signs, die als Beispiele für (lokale) Dialekte oder regionale Varietäten betrachtet werden können. Ein Beispiel dafür ist das slowakische Schild mit der Aufschrift im Dialekt *Zec to* (siehe Abbildung 29), was in der Standardsprache eine imperativische Version von „Zjedz to“ (dt. „Iss es!“) ist.

Abb. 29 *Zec to* (Nasenschild)

Es erfolgt also eine stilistische Anpassung an eine dialektale Form, jedoch ohne Rücksicht auf die dialektale Norm. Dies könnte für die Slowaken aus anderen Regionen sowie für potenzielle Touristen, die kein Slowakisch sprechen, absolut unverständlich sein. Die dialektale Form erfüllt zweifellos eine expressive Funktion (Krško, 2020, 45).

3 Zusammenfassung

Die Diversität der Sprachlandschaft im intraurbanen Raum, im Zentrum der mittelslowakischen Stadt Banská Bystrica ist ein faszinierendes und facettenreiches Phänomen. In diesem Erhebungsraum kommen verschiedene Produzenten, Unternehmen, Signs, Signtypen, Sprachen und Schriften zum Ausdruck, die die vielfältige kulturelle und linguistische Mischung der Gemeinschaft reflektieren. Diese Sprachenvielfalt spiegelt nicht nur die historischen, sozialen und kulturellen Einflüsse wider, sondern auch die Internationalität und Offenheit der Stadt gegenüber verschiedenen Kulturen und Identitäten.

Diversität der Sprachlandschaft ist auch in Bezug auf die Mehrsprachigkeit zu beobachten. Straßenschilder, Werbetafeln, Geschäftsamen und öffentliche Beschriftungen sind in einer Vielzahl von Sprachen zu finden, darunter Slowakisch, Englisch, Italienisch, Französisch, Deutsch, Spanisch, Russisch, Ukrainisch, Vietnamesisch usw. (vgl. Lauková, 2020). Die bunte Palette an Sprachen in der öffentlichen Kommunikation schafft eine mannigfaltige und lebendige Sprachlandschaft, die das kulturelle Reichtum und die kulturelle Vielfalt der Stadt Banská Bystrica auf eindrucksvolle Weise zum Ausdruck bringt. Sie ist nicht nur ein Zeugnis für die historischen Entwicklungen, sondern auch für die lebendige Begegnung verschiedener Sprachgemeinschaften, die diese Stadt zu einem einzigartigen und vielschichtigen Ort machen.

Zu beobachten sind jedoch auch diverse Formen, die die Expressivität ihrer Werbung auf originelle und unkonventionelle Weise lösen, indem sie die Passanten mit Texten ansprechen, die im sog. Bystricaer-Dialekt oder in einer hybriden dialektalen Form verfasst sind. Dies geschieht, weil der Druck, die Standardsprache zu nutzen, zu Verstößen gegen die dialektale Norm und zum Eindringen standardisierter Formen in die Kommunikation führt.

Die Sprachlandschaft wird stark vom Englischen beeinflusst, und in die Werbesprache dringen Neologismen in Form von Namen neuer Speisen und Getränke ein. Die dominierende Stellung des Englischen ist nicht überraschend, schon seit mehreren Jahren sind englische Bezeichnungen für Namen von Läden, Restaurants und Pubs (d. h. im Gastronomiebereich) zu einem festen Bestandteil der sprachlichen Landschaft weltweit geworden. Die Verwendung der französischen und italienischen Sprache ist ein Beweis der bestimmten Stereotypisierung im Zusammenhang mit dem Bereich der Gastronomie und Mode, was auch als ein Trend weltweit zu betrachten ist.

Literaturverzeichnis

- ANDROUTSOPOULOS, J. 2008. *Linguistic Landscapes: Visuelle Mehrsprachigkeitsforschung als Impuls an die Sprachpolitik*. [Online] Verfügbar unter <https://jannisandroutsopoulos.files.wordpress.com/2011/05/j-a-2008-linguistic-landscapes.pdf> (abgerufen am 11.04.2022).
- BACKHAUS, P. 2007. *Linguistic landscapes. A comparative study of urban multilingualism in Tokyo*. Clevedon : Multilingual Matters.
- DOBŘÍK, Z. 2021. Kognitívne a pragmatické aspekty jazykovej krajiny. In: *Od textu k prekladu XV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2021, 18-23.
- GAŠOVÁ, Z. 2020. *Formy inojazyčnosti v jazykovej krajine. Analýza vybraných aspektov na príklade Krčmy na Zelenej v Bratislave*. In: *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Bratislava : EKONÓM, 2020, 69-81.
- ISTÓK, V. – TÓTH, S. J. 2020. Výskum jazykovej krajiny v mestách Komárno a Komárom do r. 2019. In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 16-23.
- JESENSKÁ, P. 2020. Úvodné poznámky na margo výskumu jazykovej krajiny Národnej ulice v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 24-28.
- JURČÁKOVÁ, E. – ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2021. Námestie SNP v Banskej Bystrici ako objekt skúmania jazykovej krajiny. In: *Lingua et vita X/2*, 20, 2021, s. 18-32.
- JURŠTAK, M. 2022. *Mobile Sprache in Wien und ihr translatologisches Potential*. [Rigorózná práca]. Banská Bystrica.
- KOLEČÁNI LENČOVÁ, I. 2020. Linguistic Landscape and Reading Comprehension in Foreign Languages Teaching. In: *AD ALTA*, 2020, Vol. 10, Issue 01, 2020, s. 160-164.
- KRŠKO, J. 2020. Lokálne nárečie ako nástroj expresivizácie v jazykovej krajine (na príklade Banskej Bystrice). In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 36-46.
- LANDRY, R. – BOURHIS, R. 1997. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality – An Empirical Study. In: *Journal of Language and Social Psychology*. 1997, Vol. 16, No. 1, s. 23-49.
- LAUKOVÁ, J. 2020. Kontext textu a obrazu vo vizuálnej semiotike mesta Banská Bystrica. In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 47-54.
- LAUKOVÁ, J. – MOLNÁROVÁ, E. 2022. Besonderheiten der sprachlichen Landschaften der slowakischen Stadt Banská Bystrica und der deutschen Stadt Erlangen. *Jazyk a kultúra*, 2022, č. 52, s. 16-30.
- LAUKOVÁ, J. – MOLNÁROVÁ, E. 2020. Viacjazyčnosť niektorých názvov obchodov a prevádzok (zariadení) v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIV. 2.časť, Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 97-111.
- MOLNÁROVÁ, E. 2020. Priezviská v logonymách. (Na príklade jazykovej krajiny Banskej Bystrice). In: *Od textu k prekladu XIV. 2. časť Linguistic Landscape*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 60-66.
- PILLER, I. 2001. Identity constructions in multilingual advertising. In: *Language in society* 30 (2), 2001, s. 153-186.
- PRUNČ, E. 2002. *Einführung in die Translationswissenschaft*. Bd. 1, Orientierungsrahmen. Graz : ITAT.
- ROSENBAUM, Y. – NADEL, E. – COOPER, R. L. et al. 1997. English on Keren Kayemet Street. In: *The spread of English. The sociology of English as an additional language*. Rowley : Newbury House, 1997, s. 179-196.

- SCHULZE, I. 2019. *Bilder – Schilder – Sprache. Empirische Studien zur Text-Bild-Semiotik im öffentlichen Raum*. Tübingen : Narr Francke Attempto Verlag. 2019.
- SCHULZE, I. 2019a. *Project Manual (Leitfaden I)*. Banská Bystrica. [Online] Verfügbar unter <https://www.ff.umb.sk/katedry/katedra-germanistiky/apvv-18-0115-jazyk-v-meste-dokumentovanie-multimodalnej-semiosfery-jazykovej-krajiny-na-slovensku-a-z-komparativnej-perspektivy-10475/manualy-leitfaden-manuals.html>
- ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2023. Skúmanie jazykovej krajiny Námestia SNP v Banskej Bystrici z perspektívy metadát. In: *Aktuálne trendy výskumu jazykovej krajiny*. Komárno : Univerzita J. Selyeho, 2023, s. 22-24.

Internetquellen

- <https://duden.de/rechtschreibung/Mirage> (letzter Zugriff am 10.10.2022)
- www.facebook.com/nhabebistro (letzter Zugriff am 10.10.2022)
- www.kaffa.sk/kategoria/pellini/ (letzter Zugriff am 10.10.2022)

Autorky príspevku

Mgr. **Jana Lauková**, PhD.

Katedra germanistiky

Filozofická fakulta UMB

Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, SK

E-mail: jana.laukova@umb.sk

Mgr. **Jana Štefaňáková**, PhD.

Katedra germanistiky

Filozofická fakulta UMB

Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, SK

E-Mail: jana.stefanakova@umb.sk

ADRESÁR

Mgr. **Marianna Bachledová**, PhD.
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 51, 974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: marianna.bachledova@umb.sk

Doc. PaedDr. **Zdenko Dobrík**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, SK
Email: zdenko.dobrik@umb.sk

doc. PhDr. **Alena Ďuricová**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: alena.duricova@umb.sk

Mgr. **Vojtech Istók**, PhD.
Výskumná skupina jazykovej krajiny
Pedagogická fakulta UJS
Bratislavská 3322, 945 01 Komárno, SK
E-mail: istokv@uj.sk

doc. PaedDr. **Petra Jesenská**, PhD.
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: petra.jesenska@umb.sk

prof. Mgr. **Jaromír Krško**, PhD.
Katedra slovenského jazyka a komunikácie
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: jaromir.krsko@umb.sk

Mgr. **Jana Lauková**, PhD.
Katedra germanistiky,
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: jana.laukova@umb.sk

PhDr. **Eva Molnárová**, PhD.
Katedra germanistiky,
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: eva.molnarova@umb.sk

Dr. habil. **Sándor János Tóth**, PhD.
Výskumná skupina jazykovej krajiny
Pedagogická fakulta UJS,
Bratislavská 3322, 947 05 Komárno SK
E-mail: toths@uj.sk

Mgr. **Jana Štefaňáková**, PhD.
Katedra germanistiky, Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: jana.stefanakova@umb.sk

OD TEXTU K PREKLADU XVII
(2. časť)
LINGUISTIC LANDSCAPE

Editorky doc. PhDr. Alena Ďuricová, PhD.
PhDr. Eva Molnárová, PhD.

Recenzentky prof. PhDr. Mária Vajičková, CSc.
doc. Mgr. Marketa Štefková, PhD.

Jazyková redaktorka PaedDr. Hedviga Kubišová, PhD.

Technická redaktorka PaedDr. Hedviga Kubišová, PhD.

Forma elektronická
Náklad 100 ks
Rozsah 99 strán
Rok vydania 2023
Vydanie prvé

Vydavateľ Jednota tlumočníkú a prekladateľú
Praha 2023

Publikácia vznikla v rámci projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy.*

ISBN 978-80-7374-136-5